

KOOLIST TÖÖLE

Haridus ja tööturg 2006

Tallinn 2006

Elukestva Õppe Arendamise Sihtasutus Innove

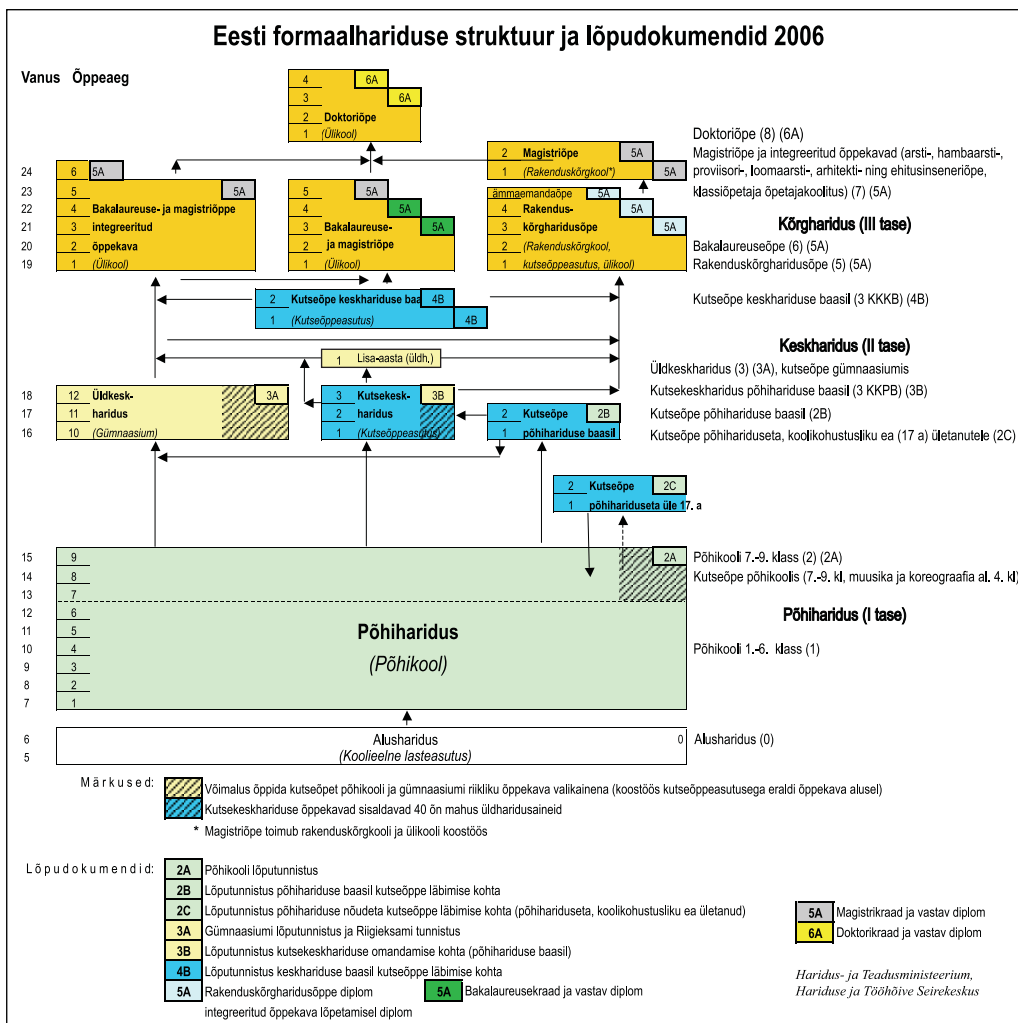
Koostajad:

Meelis Aunap
Mare Juske
Priit Laanoja
Elsa Leiten
Meeli Murasov
Merike Mändla
Inge Kiviselg
Tiia Kurvits
Kersti Kõiv
Kerstin Peterson
Margit Rammo
Maria Ratassepp
Sille Rossi
Helmi Tampere
Mari Tikerpuu
Teele Traumann
Eve Tõnisson

Trükk: Baltic Print & Banners
Kujundus ja küljendus: Kuu Agentuur
ISBN-13: 978-9985-9776-1-3
ISBN-10: 9985-9776-1-0

1. ÜLEVADE HARIDUSSÜSTEEMIST

Eesti Vabariigi põhiseaduse §37 sätestab igapäevase õiguse haridusele. Eesti haridussüsteemi põhimõtted ja korraldus on sätestatud *Eesti Vabariigi haridusseadusega*. Ülesannete alusel liigitatakse haridus üld-, kutse- ja huvialahariduseks. Haridustasemed on alusharidus, põhiharidus (I tase), keskharidus (II tase) ja kõrgharidus (III tase).

Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium, 2006

Joonis 1.1. Eesti formaalhariduse struktuur ja lõpudokumendid 2006

1.1. Üldharidus

Üldharidus on teadmiste, oskuste, vilumuste, väärtuste ning käitumisharjumiste süsteem, mis võimaldab inimesel kujuneda pidevalt arenevaks isiksuseks, kes on suuteline elama väärikalt, austama iseennast, oma perekonda, kaasinimesi ja loodust, valima ning omandama talle sobivat elukutset, tegutsema loovalt ning kandma kodanikuvastutust (*EV haridusseadus §11*).

Üldhariduse tasemed on: alusharidus, põhiharidus ja üldkeskharidus.

1.1.1. Alusharidus

Alusharidus loob eeldused edukaks edasijõudmiseks igapäevaelus ja koolis. Alushariduse eesmärk on toetada lapse terviklikku, võimete- ja huvidekohast arengut, äratada õpihuvi, kujundada kujutlusmaailma ja koostööoskust, luua eeldused kõnelemis-, arvutamise- ja kirjutamisoskuse omandamiseks ning liigutusvilumuste kujundamiseks.

Alusharidus omandatakse põhiliselt kodus ning selle eest vastutavad lapsevanemad. Perekondlikku kasvatust toetavad ja täiendavad koolieelsed lasteasutused. Koolieelne lasteasutus on koolieast noorematele lastele hooldus- ja alushariduse omandamist võimaldav õppeasutus. Kohalik omavalitsus on kohustatud looma kõigile oma haldusterritooriumil alaliselt elavatele lastele võimaluse käia teeninduspiirkonna koolieelses lasteasutuses. Lasteasutuse õppe- ja kasvatuskorralduse aluseks on lasteasutuse õppekava, mis koostatakse riikliku alushariduse raamõppekava alusel.

2005. aasta lõpus tegutses Eestis kokku 609 koolieelset lasteasutust, kus käis kokku 54 560 last ja kus töötas 8003 pedagoogi.

1.1.2. Põiharidus

Põiharidus on Eestis seatud kohustuslikuks üldharidusmiinimumiks, põhikooli lõputunnistuseni peaks jõudma Eestis iga õpilane. Põihariduse eesmärk on kujundada iseseisev õppija, kes suudab teha oma edasise õpitee kohta teadlikke valikuid, on otsustus- ja vastutusvõimeline, koostööaldis ja väärikas isiksus ning kodanik.

Põihariduse omandamiseks ja koolikohustuse täitmiseks luuakse võimalused põhikoolis. Põhikool toimib ühtluskoolina, kus iga järgmine õppeaasta (klass) tugineb vahetult eelmisele ning võimaldab tõrgeteta ülemineku ühest koolist teise. Põhikoolis on 1.-9. klass. Hariduse kättesaadavuse ja koolikohustuse täitmise tagamiseks võidakse moodustada algkooli (sealhulgas lasteaed-algkooli), milles sõltuvalt vajadustest ja võimalustest võivad olla 1.-6. klass, ning lasteaed-põhikooli.

Põhikool on jagatud kolmeks kooliastmeks: I kooliaste (1.-3. klass), II kooliaste (4.-6. klass) ja III kooliaste (7.-9. klass). Põhikooli astumise tingimuseks on koolikohustuse ikka jõudmine. Koolikohustuslik on laps, kes jooksva aasta 1. oktoobriks saab 7-aastaseks. Õpilane on koolikohustuslik põhihariduse omandamiseni või 17-aastaseks saamiseni.

Põhihariduse omandamine loob eeldused ja annab õiguse jätkata õpinguid gümnaasiumis üldkeskhariduse omandamiseks või kutseõppeasutuses kutsekeskhariduse või lihtsalt kutse omandamiseks.

1.1.3. Üldkeskharidus

Üldkeskharidus põhineb põhiharidusel ja selle eesmärk on valmistada õppur ette iseseisvaks toimetulemiseks ühiskonnaliikmena, konkurentsivõimeliseks osalemiseks tööturul ja õpingute jätkamiseks kõrghariduse tasemel. Üldkeskharidus omandatakse gümnaasiumis kolme õppeaasta jooksul (10.-12. klass), mida käsitletakse ühtse tervikuna. Vastuvõtt gümnaasiumisse toimub põhikooli lõpetamise tulemuste alusel.

Keskhariduse omandamine loob eeldused ja annab õiguse jätkata õpinguid keskharidusel põhinevas kutseõppes, rakenduskõrgharidusõppes või bakalaureuseõppes.

1.1.4. Õppekava

Õppetöö aluseks põhikoolis ja gümnaasiumis on 2002. aasta 1. septembrist kehtiv põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava. Põhikoolis võib õppetöö toimuda ka:

- põhihariduse lihtsustatud õppekava (abiõppe õppekava, kehtiv alates 1. maist 1999.a);
- või toimetuleku riikliku õppekava (kehtiv alates 1. septembrist 2000.a) alusel.

Riiklikus õppekavas määratakse kindlaks õppe- ja kasvatustegevuse eesmärgid, põhimõtted, omandatavad pädevused, õppekorralduse alused, kohustuslikud õppeained ja tunnijaotusplaan, nõuded kooliastmetele ja kooli lõpetamiseks. Riikliku õppekava alusel koostab iga õppeasutus kooliõppekava.

Haridusliku erivajadusega õpilasele, kelle eriline andekus, õpi- ja käitumisraskus, terviserike, puue või pikaajaline õpikeskkonnast eemal viibimine põhjustab raskusi töötada vastavale klassile koostatud töökava alusel, võib koostada individuaalse õppekava, millega võidakse õppe tempot nii aeglustada kui ka kiirendada, esitada vähendatud või kõrgendatud nõudeid õppesisule ja õpitulemustele, sätestada erisusi õppekorralduses jne. Individuaalne õppekava võib hõlmata üht või mitut või ka kõiki õppeaineid.

Eestis toimub süsteemne üldharidusliku **õppekava arendamise** alane tegevus alates 2000. aastast kui konkursi teel valiti õppekavade arendamis- ja uurimisüksuseks Tartu Ülikool. 2005. aastast töötatakse põhikooli ja gümnaasiumi riikliku õppekava uut versiooni välja Tartu Ülikooli ja Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse koostöös. 2005. aasta juunis avaldatud haridus- ja teadusministri sätestatud lähtesuunad seavad eesmärgiks, et põhikooli ja gümnaasiumi riikliku õppekava uus versioon peab vähendama kohustuslike ainete arvu, looma ainetevahelised seosed ja suurendama õppija valikuvõimalusi.

Uuendatud õppekava järgi oleks koolil gümnaasiumiastmel võimalus kujundada oma õppesuundi 30-40 % ulatuses kogu õpetuslikust ajast. Õppekava uus versioon peab ühendama eeskätt sotsiaalsed üheks loogiliseks tervikuks, kõrvaldama ainete sisu praeguse tarbetu dubleerimise ja vähendama õpilase töökoormust. Ainesisu valik, organisatsioon ja loogiliselt seotud esitus peavad tagama arusaamisega õppimise ja õpitu omandamise. Senisest enam soovitakse pöörata tähelepanu emakeele õpingute tulemuslikkuse tõstmisele, eeskätt lugemisoskuse parandamisele algklassides. 2006. aasta sügiseks on valminud uue põhikooli ja gümnaasiumi riikliku õppekava üldosa ning ainekavad.

Õppekava arendamisega seotud info on kättesaadav Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse veebilehel www.ekk.edu.ee/oppekavad ja Tartu Ülikooli õppekava arenduskeskuse veebilehel www.ut.ee/curriculum.

1.1.5. Õppetöö korraldus

Õppeaasta pikkuseks põhikoolis ja gümnaasiumis on vähemalt 175 õppepäeva. Õppetöö kestab 1. septembrist juuni alguseni, põhikooli ja gümnaasiumi lõpetajateksamiperiood võib kesta juuni keskpaigani. Maksimaalne tundide arv nädalas jääb põhikoolis vahemikku 20 tundi (1. klass) – 34 tundi (9. klass). Gümnaasiumis on õpilaste väikseim lubatud nädalakoormus 32 tundi.

Õppekeel

Põhikoolis, põhikooli üksikutes astmetes ja põhikooli üksikutes klassides võib õppekeeleks olla mis tahes keel – munitsipaalkoolides kohaliku omavalitsuse volikogu ja riigikoolides haridus- ja teadusministri otsustuse alusel. Koolis või klassis, kus õpe ei toimu eesti keeles, on eesti keele õpe kohustuslik alates 1. klassist.

Gümnaasiumiastmes on õppekeeleks eesti keel. Munitsipaalkooli gümnaasiumiastmes ja munitsipaalkooli gümnaasiumiastme üksikutes klassides võib õppekeeleks olla ka mis tahes muu keel. Loa muus keeles toimuvaks õppetöök annab Vabariigi Valitsus kohaliku omavalitsuse volikogu taotluse alusel.

Erakoolide õppekeel võib olla mis tahes keel, eesti keele õpe on kohustuslik riikliku õppekavaga määratud mahus, et lõpetaja võiks järgmisel haridustasemel jätkata õpinguid eesti keeles.

Eestikeelse õppe osatähtsus üldhariduses on pidevalt kasvanud, kui 1995/96 õppeaastal õppis eesti keeles 67,7% kõigist üldhariduskoolide õpilastest, siis 2005/06 õppeaastal juba 78,3%.

Üleminek 2007

1. septembrist 2007. aastal algab vene õppekeele koolide gümnaasiumiastmes üleminek osalisele eestikeelsele aineõppele. Üleminek toimub viies Haridus- ja Teadusministeeriumi määratud õppeaines (eesti kirjandus, ühiskonnaõpetus, geograafia, muusika ja Eesti ajalugu) ning kahes kooli poolt valitud õppeaines. Üleminek algab ühe aine õpetamisega eesti keeles, igal järgneval õppeaastal lisandub üks aine. Üleminek eesti õppekeelele on lubatud ka kiiremini, kui kool, õpilased ja õpetajad on selleks valmis.

Vabariigi Valitsus kiitis 9. märtsil 2006. aastal heaks ülemineku tegevuskava, mille peamised valdkonnad on vene õppekeele gümnaasiumi aineõpetajate ja koolijuhtide täienduskoolitus, õpetajate motiveerimise süsteemi kujundamine, õppevara ettevalmistamine, üldsuse teavitamine, tegevuste koordineerimine ja nende järgnev hindamine. Kava kohaselt läbivad lähiaastatel täiendkoolituse mitusada vene õppekeele koolide töötajat. Lisaks on kavas välja töötada spetsiaalsed õppematerjalid. Haridus- ja Teadusministeeriumi veebilehelt www.hm.ee > **2007Üleminek/Переход** on võimalik saada detailsem ülevaade ülemineku seotud teemadest.

Õppevormid

Põhihariduse tasemel toimub õpe päevases õppevormis. Koolikohustusliku vanuse ületanud isikutel on põhihariduse omandamine lubatud ka õhtuses ja kaugõppevormis või eksternina. Gümnaasiumis toimub õppetegevus päevases, õhtuses ja kaugõppe vormis. Kooli lõpetamine on lubatud ka eksternina. Nii põhikooli kui gümnaasiumi tasemel on õhtuses ja kaugõppevormis võimalik õppida täiskasvanute gümnaasiumides või päevase õppevormiga üldhariduskooli vastavas osakonnas.

1.1.6. Õpingute katkestamine, lõpetamine ja jätkamine

Õpingute katkestamine

Hoolimata sellest, et põhihariduse omandamine on Eestis kohustuslik, ei jõua kõik põhikoolis õppijad lõputunnistuseni. Õpingute katkemise põhjuseid võib olla erinevaid: välismaale elama suundumine, haigus, kinnipidamisasutusse sattumine, tööle asumine, õpilase surm. Alates 1998/99 õppeaastast on põhiharidusest väljalangejate arv püsunud igal aastal tuhande õpilase ringis. 2004/05 õppeaastal on põhiharidusest väljalangejate

arv langenud 600ni. Üheks languse põhjuseks on põhiharidusest väljalangejate arvestamise meetodika muutmine, kuid oma osa on ka põhihariduses õppijate üldarvu vähenemisel.

Gümnaasiumiõpingud jätab igal õppeaastal pooleli ligikaudu 800 õpilast. Kui põhihariduse tasemel on väljalangejate seas poisid suures ülekaalus, siis gümnaasiumiastmes on noormehi ja neide väljalangejate seas pea võrdselt. Erandiks on olnud vaid 2004/05 õppeaasta, kus noormeeste osakaal katkestajate seas märgatavalt kasvas.

Tabel 1.1. Õpingute katkestamine põhikoolis ja gümnaasiumis 1998/99-2004/05

	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05 ¹
PÕHIKOOL							
katkestajate arv	899	998	1025	907	1145	959	600
osakaal põhikoolis õppivatest õpilastest õppeaasta algul	0,48%	0,54%	0,57%	0,52%	0,69%	0,61%	0,45%
poiste osakaal katkestajatest	75,42%	72,24%	74,34%	74,20%	74,41%	69,76%	71,50%
GÜMNAASIUM							
katkestajate arv	800	873	754	707	1038	861	822
osakaal gümnaasiumis õppivatest õpilastest õppeaasta algul	2,50%	2,70%	2,30%	2,05%	2,97%	2,42%	2,32%
poiste osakaal katkestajatest	49,50%	46,62%	48,14%	51,77%	49,13%	47,50%	57,54%

Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium, 2006

Põhikooli lõpetamine

Alates 2006/07 õppeaastast tuleb põhikooli ja gümnaasiumi riikliku õppekava järgi õppivatele õpilastel sooritada põhikooli lõpetamiseks kolm ühtlustatud küsimuste ja ülesannetega lõpueksamit²:

- kohustuslik eesti keele ja kirjanduse (eesti õppekeelega koolides) või eesti keele kui teise keele (vene õppekeelega koolides) eksam;
- kohustuslik matemaatika eksam;
- eksam õpilase vabal valikul järgmiste õppeainete hulgast: vene keel ja kirjandus, inglise keel, saksa keel, vene keel, prantsuse keel, bioloogia, keemia, füüsika, geograafia, ajalugu või ühiskonnaõpetus.

² Kuni 2006/07 õppeaastani sooritasid vene õppekeelega õpilased põhikooli lõpueksamina kohustusliku vene keele eksami, kohustusliku matemaatikaeksami ja kohustusliku eesti keele kui teise keele eksami.

Põhikooli lihtsustatud riikliku õppekava (abiõppe õppekava) järgi õppiv õpilane sooritab kooli lõpetamiseks alates 2006/07 õppeaastast ülalnimetatud eksamid koolieksamitena, kusjuures kolmanda õppeaine valib kool kohustuslike õppeainete hulgast³. Toimetuleku riikliku õppekava läbinud õpilastel on nõutav vaid õppekava läbimine.

Põhikooli lõpetajatele väljastatakse põhikooli lõputunnistus.

Gümnaasiumi lõpetamine ja riigieksamid

Gümnaasiumi lõpetamiseks tuleb sooritada viis lõpueksamit, neist vähemalt kolm peavad olema riigieksamid. Koolieksamina võib sooritada kaks lõpueksamit, kuid õpilasel on õigus sooritada kõik lõpueksamid riigieksamitena. Kõigile gümnaasiumilõpetajatele on kohustuslik eesti keele riigieksam, muu õppekeelega koolides eesti keele kui teise keele riigieksam. Kuni 2008/09 õppeaastani on vene õppekeelega koolide gümnaasiumilõpetajatele kohustuslik ka vene keele riigieksam. Kolme kohustusliku riigieksami hulgas võib olla vaid üks võõrkeeleksam. Gümnaasiumi lõpetamiseks on vajalik sooritada riigieksamid vähemalt 20 hindepallile. Mitterahuldava riigieksami korral saab õpilane sooritada riigieksami samas õppeaines järgmisel kevadel. Kutseõppeasutuste õpilastele ja gümnaasiumi varem lõpetanud isikutele soorituspiiri kehtestatud ei ole. Õpilasel on õigus oma riigieksami tulemus vaidlustada esitades selleks 10 tööpäeva jooksul peale riigieksamitunnistuse väljastamist apellatsioon Haridus- ja Teadusministeeriumi apellatsioonikomisjonile.

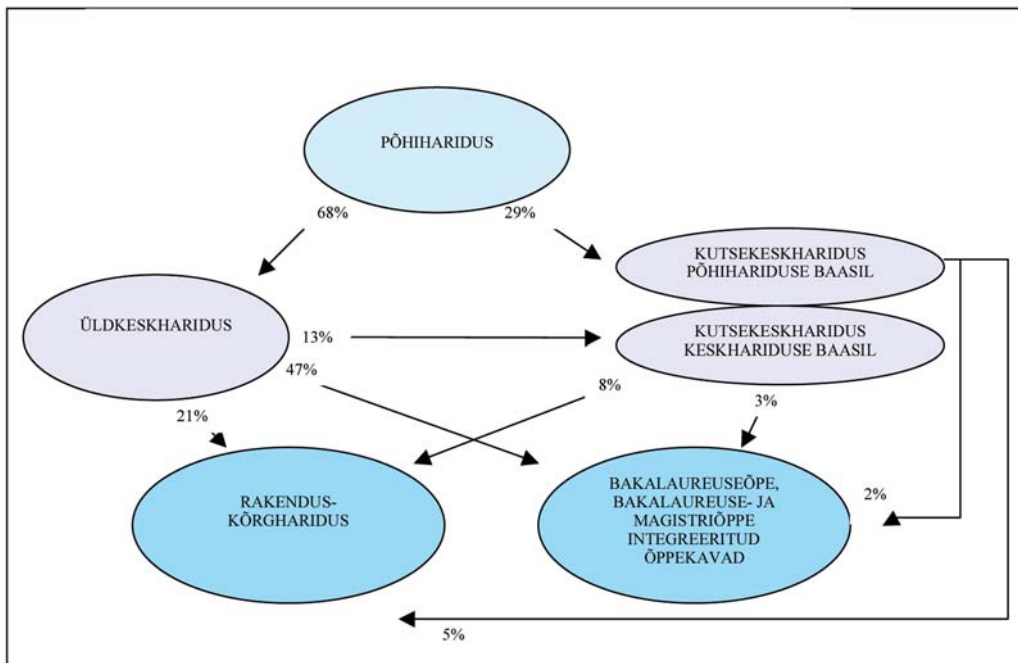
Gümnaasiumi lõpetajatele väljastatakse gümnaasiumi lõputunnistus ja riigieksamitunnistus.

Õpingute jätkamine pärast üldhariduse omandamist

Põhihariduse omandanute seas on haridustee jätkamine gümnaasiumis või keskkoolis olnud aastaid populaarsem valik kui jätkamine kutseõppeasutuses. 2005/06 õppeaastal alustas gümnaasiumis õpinguid 68% ja kutseõppeasutuses 29% põhihariduse omandanutest (joonis 1.2). Selline proportsioon on püsunud juba alates 1992/93 õppeaastast enam-vähem stabiilsena, erandina on mõnedel üksikutel õppeaastatel (näiteks 2000/01) kutseõppeasutusse suundujate osakaal põhihariduse omandanutest langenud alla 25%. *Eesti kutseharidussüsteemi arengukavas aastateks 2005-2008* on seatud eesmärgiks, et põhihariduse järgselt kutseõppesse suundujate osakaal tõuseks 38%ni. Eesmärgi saavutamiseks on kavas rakendada laiaulatuslikumalt põhikoolis ja gümnaasiumis toimuvat kutseõpet ning teha tõhusamat teavitustööd kutseõppe võimalustest, samuti loodetakse abi toimivast karjäärinõustamissüsteemist, mis suunaks õpilasi nende eeldustele ja võimetele vastavaid valikuid tegema.

Pärast üldkeskhariduse omandamist suundub valdav enamus noortest edasi õppima kõrghariduse õppekavadele, kusjuures oluliselt suurem osa noortest jätkab oma õpinguid

³ Kuni 2006/07 õppeaastani lihtsustatud õppekava järgi õppijad põhikooli lõpueksameid sooritama ei pidanud.

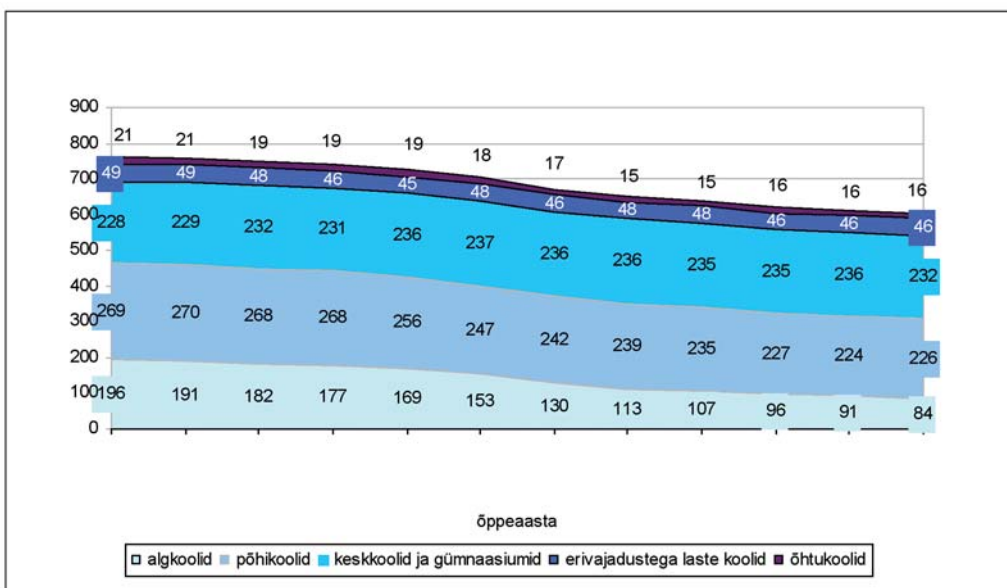
Joonis 1.2. Edasiõppimisvalikud 2005/06 õppeaasta alguseks

Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium, 2006

1.1.7. Üldhariduskoolid

2006/07 õppeaastal tegutseb Eestis 604 üldhariduskooli, neist 588 päevakooli ja 16 õhtukooli. Päevakoolidest on 84 algkooli, 226 põhikooli, 232 gümnaasiumi; 46 kooli on erivajadustega lastele (neist 2 algkooli, 40 põhikooli, 4 gümnaasiumi). Võrreldes 1995/96 õppeaastaga on õppeasutuste arv vähenenud 159 võrra. Kõige enam on viimase 12 aasta jooksul suletud või ümberkorraldatud algkoole ja põhikoole (joonis 1.3).

Põhikoolid ja gümnaasiumid võivad olla kohaliku omavalitsuse, riigi või eraomandis. Üldhariduskoolidest on 91% munitspaalkoolid, 5% riigikoolid ja 4% erakoolid.

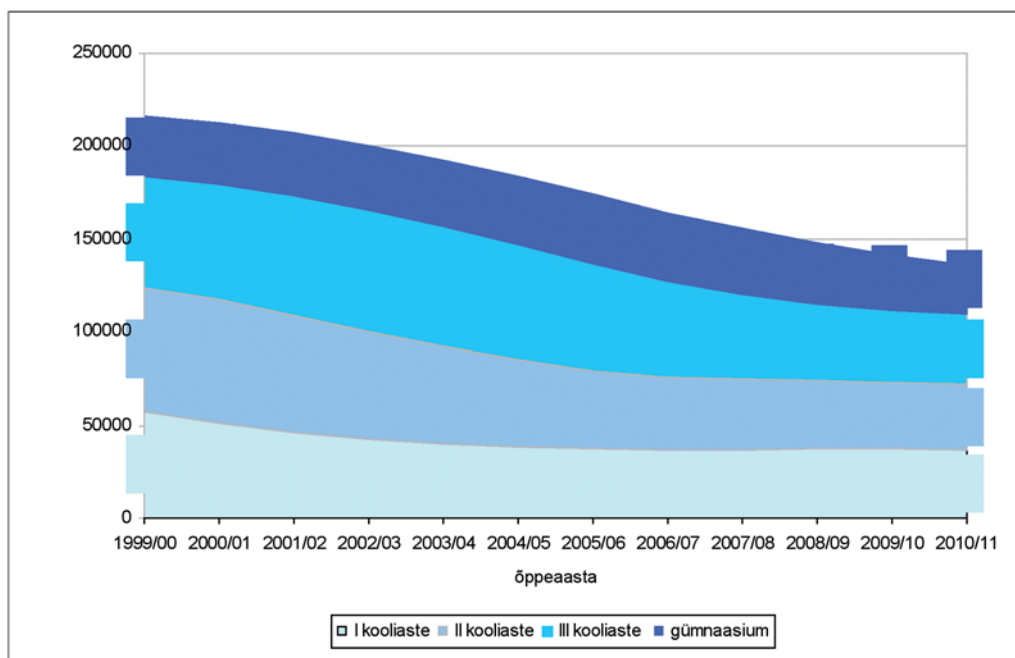

Joonis 1.3. Üldhariduskoolid 1995/96-2006/07
 Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium, 2006

Üldhariduskoolide õpilased

Viimaste aastate olulisimaks Eesti haridussüsteemi mõjutavaks teguriks on olnud laste sündimuse langusest tingitud õpilaste arvu kahanemine kõigil haridustasemetel. Esimesena avaldus sündimuse languse mõju põhihariduses, alates 2005/06 õppeaastast väheneb õpilaste arv igal aastal ka gümnaasiumiastmes. Õpilaste arvu vähenemine ühe aasta lõikes oli haripunktis 2005/06 õppeaastal kui Eesti üldhariduskoolides vähenes õppijate arv kokku kümne tuhande lapse võrra võrreldes eelneva õppeaastaga.

Järgmistel õppeaastatel jätkub õpilaste arvu vähenemine, prognooside kohaselt õpib 2010/11 õppeaastal Eesti üldhariduskoolides 135 tuhat õpilast ehk 28 tuhat õpilast vähem kui 2006/07 õppeaastal (joonis 1.4).

Joonis 1.4. Õpilaste arv kooliastmeti üldhariduskoolide päevases õppes 1999/00-2006/01 ja prognoos 2007/08-2010/11

Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium, 2006

Koolilõuna ja õpilaskodud

Alates 2006. aasta 1. jaanuarist eraldatakse riigieelarvest toetust kõigi õpilaste toitlustamiseks kuni põhikooli lõpuni, siiani oli selline võimalus loodud ainult 1.-4. klassi õpilastele. Alates 2006. aasta 1. septembrist saavad tasuta koolitoitu ka kutseõppeasutuste õpilased, kes õpivad põhikoolijärgses õppes.

Kooli omanikul on õigus luua kooli juurde õpilaskodu toimetulekuraskustes perede lastele, kus on tagatud nende individuaalsetele vajadustele ja huvidele vastavad õppimis-, elamis- ja kasvatustingimused. Kooli omaniku taotlusel ning kooskõlastatult kooli asukohajärgse maavanemaga määrab haridus- ja teadusminister munitsipaalkoolid, mille juures olevas õpilaskodus luuakse riiklikult toetatavad kohad. 2006. aastal on riiklikult toetatavad kohad loodud 30 õpilaskodus enam kui viiesajale õpilasele.

1.1.8. Üldharidussüsteemi arengukava aastateks 2007–2013

Haridus- ja Teadusministeeriumis on valminud *Üldharidussüsteemi arengukava aastateks 2007-2013* eelnõu. Arengukavas määratletakse üldharidussüsteemi kokkuleppelised pikaajalised arengusuunad ning kavandatakse tegevused püstitatud eesmärkide ja kavandatud meetmete elluviimiseks aastatel 2007–2013. Üldeesmärgiks on luua

üldharidussüsteemis kõigile õpilastele võrdväärsed võimalused ja tingimused võimete- ja huvidekohase ja kvaliteetse tasemehariduse omandamiseks, mis võimaldavad jätkata õpinguid ja elus väärikalt toime tulla. Seatud üldeesmärki täpsustavad kitsamad eesmärgid erinevates üldhariduse valdkondades:

- 1) koolieelse lasteasutuse õppekorraldus arvestab laste individuaalsust ning tagab sujuva ülemineku kooli;
- 2) üldhariduskoolide õppekorraldus arvestab õpilaste individuaalsust ning tagab sujuva ülemineku järgnevatele haridustasemetele;
- 3) 2007/08 õppeaastast algab muukeelsetes riigi- ja munitsipaalgümnaasiumides sujuv üleminek osalisele eestikeelsele aineõppele;
- 4) riiklikud õppekavad on kaasaegsed, arvestavad õppurite võimeid ja võimaldavad valikuid;
- 5) õpetajad on professionaalsed ning motiveeritud õppeasutuses töötama;
- 6) õpikeskkond on turvaline ja kaasaegne, toetab õppurite vaimset, kehalist ja sotsiaalset arengut;
- 7) korrastatud õppeasutuste võrk võimaldab kindlustada senisest ühtlasemat hariduse kvaliteeti;
- 8) üldharidussüsteemi juhtimine ja hindamine on asjatundlik, toetab haridussüsteemi arengut.

Eesmärkide saavutamiseks on kavandatud konkreetsed meetmed ja tegevused, samuti indikaatorid, mille alusel saab hinnata eesmärkide saavutamist. Karjäärinõustamisega on tihedalt seotud arengukava meede 2.4 - integreeritud nõustamismudeli väljatöötamine, õpinõustamissüsteemi, kutse- ja karjäärinõustamissüsteemi arendamine. Nimetatud meede hõlmab endas integreeritud nõustamismudeli rakendamist, õpinõustamiskeskuste ja nõustamiskomisjonide tegevuse toetamist, karjääriõppe läbiviimiseks vajalike metoodiliste ja juhendmaterjalide väljatöötamist, karjääriteenuste valdkonna uuringu läbiviimist, kohalikes omavalitsustes toimiva koostöövõrgustiku loomist, et tagada koolikohustuse täitmine ning erivajadustega õpilaste koolide kujundamist õpinõustamiskeskusteks.

Õigusaktid ja strateegilised alusdokumendid

Eesti Vabariigi haridusseadus (1992)

Erakooliseadus (1998)

Koolieelse lasteasutuse seadus (1999)

Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (1993)

Alushariduse raamõppekava (kinnitatud 1999, kehtiv alates 2002)

Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava (kinnitatud 2002, kehtiv alates 2002)

Põhihariduse lihtsustatud õppekava (kinnitatud 1999, kehtiv alates 1999)

Toimetuleku riiklik õppekava (kinnitatud 1999, kehtiv alates 2000)

1.2. Kutseharidus

Kutseõppe eesmärgiks on luua võimalused sellise isiksuse kujunemiseks, kellel on teadmised, oskused, vilumused, hoiakud ja sotsiaalne valmidus töötamiseks ning eeldused õpingute jätkamiseks ja elukestvaks õppeks.

Kutseõppe üheks alusdokumendiks on **kutseharidusstandard**, mis kehtestatakse Vabariigi Valitsuse määrusega. Kutseharidusstandard on ühtsete nõuete kogum põhi- ja keskkhariduse tasemel toimuvale kutse- ja erialasele õppele, mis määrab kindlaks õppevaldkonnad, -suunad ja õppekavade rühmad, õppe eesmärgid, ülesanded ja kogumahu, õppekavadele esitatavad nõuded ning koolidele pedagoogide kohta esitatavad üldnõuded.

1.2.1. Kutseõppe liigid

Alates 2006/07 õppeaastast on kutsehariduse omandamiseks varasemast enam võimalusi.

Kutseõppe koolikohustuse ea ületanud (vanemad kui 17 aastat) põhihariduseta isikutele.

Õppe eesmärgiks on omandada oskustöö tegemiseks vajalikud teadmised, oskused ja hoiakud. Õpingute alustamiseks ei seata haridustasemega seotud piiranguid. Kutseoskuste omandamise kõrval on võimalik jätkata õpinguid põhihariduse omandamiseks. Õppe maht on 0,5-2,5 aastat (20-100 õppenädalat). Õppekava läbinutel on võimalik jätkata oma õpinguid juhul kui nad omandavad lisaks erialale ka põhihariduse.

Kutseõppe põhihariduse baasil

Õppe eesmärgiks on omandada oskustöö tegemiseks vajalikud teadmised, oskused ja hoiakud. Õppe alustamise tingimuseks on omandatud põhiharidus. Õppe maht on 1-2,5 aastat (40 kuni 100 õppenädalat), muusika ja esituskunstide õppekavarühmas kuni 3 aastat (120 õppenädalat). Vastuvõtt toimub ainult töökohapõhisesse õppevormi. Põhihariduse baasil kutseõppe läbinud isikutel on võimalik asuda omandama üldkeskharidust täiskasvanute gümnaasiumis või üldhariduskoolide õhtustes/kaugõppe osakondades või teise võimalusena kutsekeskharidust kutseõppeasutustes.

Kutsekeskharidus

Õppe eesmärgiks on omandada iseseisvaks oskustööks vajalikud teadmised, oskused ja hoiakud ning õppekavaga määratud üldhariduslikud teadmised ja oskused. Õppe

alustamise tingimuseks on omandatud põhiharidus. Õppe maht on vähemalt 3 aastat (120 õppenädalat), sh vähemalt 40 õppenädala mahus üldharidusaineid. Seejuures moodustab kutseõppe maht vähemalt 50% õppekavas määratud õppe mahust.

Kutsekeskhariduse omandanud isikutel, kes soovivad oma haridusteed jätkata kõrghariduse tasemel, on võimalik õppida täiendavalt üldaineid kuni 35 õppenädala mahus, et valmistuda riigeksamiteks põhjalikumalt kui seda võimaldab üldainete maht kutsekeskhariduse õppekaval.

Põihariduse järgsetel kutsekeskhariduse õppekavadel õppijad, kellel on õppekava üldhariduse osas olulised õppevõlgnevused, võib õppenõukogu otsusega ja õppija enda nõusolekul üle viia sama eriala *kutseõpe põhihariduse baasil* õppekavale. Üleviimine ei saa toimuda varem kui esimese õppeaasta lõpus ning selle tingimuseks on õpilase positiivsed õppetulemused erialaainetes. Õpe võib jätkuda nii koolipõhises kui ka töökohapõhises õppevormis ning üleviimisel arvestatakse läbitud õpinguid.

Kutseõpe keskhariduse baasil

Õppe eesmärgiks on omandada teadmised, oskused ja hoiakud iseseisvaks oskustöök. Õppe alustamise tingimuseks on omandatud keskharidus. Õppe maht on 0,5-2,5 aastat (20-100 õppenädalat), muusika ja esituskunstide õppekavarühma õppekavades kuni 3 aastat (120 õppenädalat). Õppekava läbinutel on võimalik jätkata oma õpinguid kõrghariduse tasemel.

Kutseõpe põhikoolis ja gümnaasiumis

Põhikoolis ja gümnaasiumis toimuva kutseõppe eesmärk on õpilastele kutse-, eri- või ametialaste, samuti karjääri planeerimisega seotud esmateadmiste ja -oskuste võimaldamine ning õpingute jätkamiseks valmisoleku kujundamine. Kutseõppeasutus arvestab põhikoolis või gümnaasiumis toimunud kutseõppe käigus omandatud teadmisi ja oskusi, kui õpilane asub edasi õppima sama kutse- või eriala õppekava alusel. Õppe maht on 15 kuni 40 õppenädalat arvestusega 40 tundi õppija tööd õppenädalas.

Kutsealane eelkoolitus on põhikoolis ja gümnaasiumis kutsesuunitluse eesmärgil toimuv väikesemahuline kutse- või erialade tutvustus põhikooli ja gümnaasiumi riiklikus õppekavas, põhikooli lihtsustatud riiklikus õppekavas (abiõppe õppekava) või toime- tuleku riiklikus õppekavas ettenähtud valikainetena mahuga kuni 15 õppenädalat.

Vastuvõtt

Olenevalt kutseõppe liigist on seotud erinevad nõuded kutseõppeasutuses õpingute alustamiseks. Õppima saavad asuda nii eelnevalt omandatud põhi- või keskharidusega isikud, samuti koolikohustusea ületanud põhihariduseta isikud. Õppima asumiseks peab kandidaat sooritama vajalikud eksamid, katsed või testid. Kooli vastu võetud õpilaskandidaat peab kinnitama kooli määratud tähtjaks kirjalikult oma kooli õppima

asumise. Kahe nädala jooksul pärast õppetöö algust mõjuva põhjuseta õppetööle mitte asunud esimese aasta õpilane kustutatakse õpilaste nimekirjast. Vabanenud kohale võib asuda järgmine õpilaskandidaat samal aastal kandideerinute pingereast.

Igal aastal annab SA Innove allüksusena tegutsev Kutsehariduse Seirekeskus välja kogumiku „Kutseõppevõimalused. Abiks otsustajale“, mis on mõeldud eelkõige noortele edasiõppimisvaliku kergendamiseks. Trükisesse on koondatud üksikasjalik info kõigi erialade kohta, mida Eesti kutseõppeasutuses on võimalik omandada. Iga eriala juures on märgitud selle õpetase, õppeaeg ja õppekeel, samuti selle sobivus erivajadustega õpilastele. Trükis on kättesaadav veebilehel www.innove.ee/teatmik.

Riiklik koolitustellimus

Igal aastal esitab Haridus- ja Teadusministeerium kutseõppeasutustele riikliku koolitustellimuse, millega luuakse eeldused tööturu vajadusele vastava tööjõu olemasoluks. Koolituskohtade planeerimisel arvestatakse nii koolitust vajavate õpilaste hulgaga kui ka tööjõu nõudlusega. Riikliku koolitustellimusega tagatakse tellitud õppekohtadele riiklik finantseerimine.

Lähiaastate perspektiivis kasvab riiklik koolitustellimus tehnika, ehituse ja isikuteeninduse õppesuundades, tellimus kahaneb ärimise ja halduse õppesuunal. Teistes õppesuundades ei ole riikliku koolitustellimuse mahu olulist muutumist ette näha.

1.2.2. Õppekava

Kutseõppeasutuses toimuva õppetöö aluseks on õppekava, mille koostab õppeasutus iga õpetatava eriala kohta võttes aluseks kutseharidusstandardi ja riikliku õppekava. Kutse- või eriala riiklik õppekava on dokument, mille aluseks on kindel kutsestandard ja mis määrab kindlaks kutseõppe eesmärgid ja ülesanded, õpingute alustamise ja lõpetamise nõuded, õppekava moodulid ja nende mahu koos lühikirjeldustega, moodulite valiku võimalused ja tingimused ning spetsialiseerumisvõimalused. Kutsestandardi puudumisel kooskõlastatakse õppe sisu erialaühendustega. Riiklik õppekava vaadatakse üle ja vajadusel kinnitatakse selle uus versioon, kui riikliku õppekava aluseks olev kutsestandard tunnistatakse kehtetuks, kehtestatakse uus kutsestandard, muudetakse kutsestandardi nimetust või selles sätestatud kutseoskuskõudeid.

Kutse- või erialade riiklike õppekavade väljatöötamiseks käivitas Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus 2005. aastal ESF meede 1.1 projekti „Kutseõppeasutuste õppekavade arendus“, mille üheks eesmärgiks on kutsestandardis fikseeritud nõuetest lähtuvalt töötada välja 160 eriala õppekava üld- ja põhioskuste moodulite õppesisu 80 õppenädala ulatuses. Projekti kohta saab lähemat teavet Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse veebilehelt www.ekk.edu.ee.

1.2.3. Õppetöö korraldus ja praktika

Kutseõppeasutuses toimub õpe auditoorse töö, praktilise töö, praktika ja iseseisva töö vormis. Iseseisev töö moodustab vähemalt 10% õpingute kogumahust. Praktilise töö ja praktika osakaal peavad moodustama mõlemad vähemalt 25% (kokku vähemalt 50%) kutseõppe õppekava mahust. Praktiline töö on õpitud teadmiste ja oskuste rakendamine õppekeskkonnas. Praktiline töö toimub näiteks praktikumi, harjutustunni või laboratoorse töö vormis. Praktika on õppekava raames töökeskkonnas juhendaja juhendamisel kindlate õpieesmärkidega tehtav töö. Praktika läbimine on kohustuslik osa kõigis kutseõppe õppekavades (v.a kutseõpe põhikoolis ja gümnaasiumis) olenemata õppevaldkonnast. Kutseõppeasutusel on kohustus kindlustada õppijad praktikakohtadega, tagada praktika toimumine õppekavas ettenähtud mahus ja eesmärkide kohaselt, praktika koolipoolne juhendamine ja praktika tulemuslikkuse hindamine. Enne praktika alustamist sõlmitakse kooli, õpilase ja praktikat korraldava ettevõtte või asutuse vahel leping, millest sätestatakse praktika läbimise tingimused. Praktikal viibimise ajal laienevad õpilastele töökaitsealased õigusaktid.

Koolipõhine ja töökohapõhine (õpipoisiõpe) õppevorm

Kutseõpe võib toimuda koolipõhise või töökohapõhise õppe ehk õpipoisiõppe vormis. Koolipõhises õppevormis õppides ei ületa praktika ettevõttes või asutuses poolt õppekava kutseõppe osa kogumahust. Töökohapõhise õppevormi puhul moodustab praktika ettevõttes või asutuses vähemalt kaks kolmandikku õppekava kutseõppe osa kogumahust. Koolikohustuse ea ületanud põhihariduseta isikute kutseõppe, keskariduse baasil kutseõppe ja kutsekeskhariduse õppekavadele võetakse õpilasi vastu nii koolipõhisesse kui töökohapõhisesse õppevormi. Põhihariduse baasil kutseõppe õppekavadele on vastuvõtt ainult töökohapõhisesse õppevormi. Töökohapõhises õppes rakendatakse individuaalseid õppekavu, mis sõltuvad õppija ja töökoha spetsiifilistest vajadustest.

Õpipoisiõpet hakati Eestis juurutama SA Innove eestvedamisel 2004. aastal käivitatud pilootprojekti raames. Alates 2006. aastast on SA Innove juhtimisel käimas ESF meede 1.1 projekt „Töökohapõhise õppevormi (õpipoisikoolituse) rakendamine kutseharidussüsteemis“. Projekti eesmärgiks on tõsta nii õppeasutuste kui ka ettevõtete valmisolekut õpipoisiõppe rakendamiseks, partneritena osaleb 16 kutseõppeasutust üle Eesti. Täpsemat teavet projekti kohta leiab veebilehelt www.innove.ee/opipoiss.

Üldise õppevormina on kavas rakendada töökohapõhist õppevormi alates 2007. aastast.

Täis- ja osakoormusega õppimine

Alates 2004/05 õppeaastast on kutseõppeasutustes võimalik õppida täis- ja osakoormusega õppes⁴. Täiskoormusega õppes täidab õpilane iga õppeaasta lõpuks õppekava kohaselt täitmisele kuuluva õppe mahust vähemalt 75%. Kooli direktor võib nimetada õppekavad, mille alusel saab toimuda ainult täiskoormusega õpe, ja õppekavad, mille alusel toimuvale täiskoormusega õppele esitatakse kõrgemad nõuded. Osakoormusega õppes täidab õpilane iga õppeaasta lõpuks õppekava kohaselt täitmisele kuuluva õppe mahust kumulatiivselt vähem kui 75%. Kooli direktor võib kehtestada osakoormusega õppes õppekava kohaselt täitmisele kuuluva õppe mahu alampiiri.

Õpilane määrab kooli astudes oma täis- ja osakoormusega õppimise esimesel õppeaastal. Järgmistel õppeaastatel arvestab kool õpilase täis- või osakoormusega õppimise määramisel, kuidas on õpilane iga õppeaasta lõpuks täitnud õppekava kohaselt täitmisele kuuluva õppe mahu.

Täis- ja osakoormusega õppijatele kehtivad erinevad tingimused nii õppetoetuste ja õppelaenu saamisel kui õppepuhkuse taotlemisel (vt ptk Õppimistoetused).

2005/06 õppeaastal õppis osakoormusega õppe õppevormis (sh ka õhtuses ja kaugõppe õppevormis õppijad) kokku 4,1% ning täiskoormusega õppes (sh päevases õppevormis õppijad) 95,9% kutseõppeasutuste õpilastest.

Õppekeel

Riigi- ja munitsipaalomandis kutseõppeasutuste õppekeel on eesti keel. Teiste keelte kasutamise õppekeelena otsustab haridus- ja teadusminister. Eraomandis kutseõppeasutuse õppekeeleks võib olla õppeasutuse nõukogu otsusel mis tahes keel.

2005/06 õppeaastal õppis kõigist kutseõppeasutustes õppijatest 67,7% eesti õppekeelega õppekohtadel. Erinevalt üldhariduskoolidest on kutseõppeasutustes eestikeelse õppe osakaal püsinud aastate lõikes enam-vähem samal tasemel.

1.2.4. Õpingute katkestamine, lõpetamine ja jätkamine

Õpingute katkestamine

Suur osa kutsehariduse õppekavadel õpinguid alustanutest ei suuda või ei soovi neid lõpule viia. 2004/05 õppeaastal katkestas õpingud 15% põhihariduse baasil kutsekeskhariduse õppekavadel õppijatest ja 20% keskhariduse baasil kutsekeskhariduse õppekavadel õppijatest. Viimastel aastatel on katkestajate osakaal siiski vähenemas. Õpesuundade

⁴ Kuni 2004/05 õppeaastani olid õppevormideks päevane, õhtune ja kaugõpe.

lõikes on arvuliselt enim katkestanuid tehnikaalade õppesuunal (1285), järgneb ärimus ja haldus (804), seejärel isikuteenindus (772) ja arhitektuur ja ehitus (572). Protsentuaalselt on kõige rohkem väljalangenuid arvutiteaduste õppesuunalt (23,6%), seejärel ärimusest ja haldusest (21,5%), kunstidest (18%), transporditeenustest (18%) ning alles siis järgnevad tehnikaalad 17,4 protsendiga kõigist õppesuunal õppijatest. Kõige madalama väljalangevusega õppesuund on aga turvamine (piirivalve-, politsei-, vanglaametnikud ja tuletõrjujad) – 9,6% kõigist õppureist.

Eesti kutseharidussüsteemi arengukavas aastateks 2005-2008 on seatud eesmärgiks vähendada kutseharidusest väljalangevust 10%ni. Varasemast paindlikumate kutseõppe liikide ja töökohapõhise õppevormi rakendamise üheks eesmärgiks on samuti vähendada nende isikute arvu, kes lahkuvad kutseharidussüsteemist kutset omandamata.

Õpingute lõpetamine

Kutseõpe loetakse lõpetatuks kui õpilane on täitnud õppekava täies mahus. Lisaks õppekavas ette nähtud lõputöö kaitsmisele või lõpueksami sooritamisele on soovijatel võimalik anda ka kutseksam. Kutsekeskhariduse õppekaval õppijatele on üldhariduslike riigieksamite sooritamine vabatahtlik ning need toimuvad gümnaasiumi lõpetajatega samadel alustel. Erandina ei ole kutseõppeasutuste õpilastele kehtestatud riigieksami soorituspiiri. Muu õppekeelega õppegruppides kutsekeskharidust omandavad lõpetajad peavad sooritama kooli lõpetamiseks eesti keele riigieksami. Kutsekeskharidusõppe õppekavaläbinud isikutel, kes soovivad jätkata oma haridusteed rakenduskõrgharidusõppes või bakalaureuseõppes, on võimalus jätkata üldharidusõpinguid kuni 35 õppenädala ulatuses, et valmistuda riigieksamiteks.

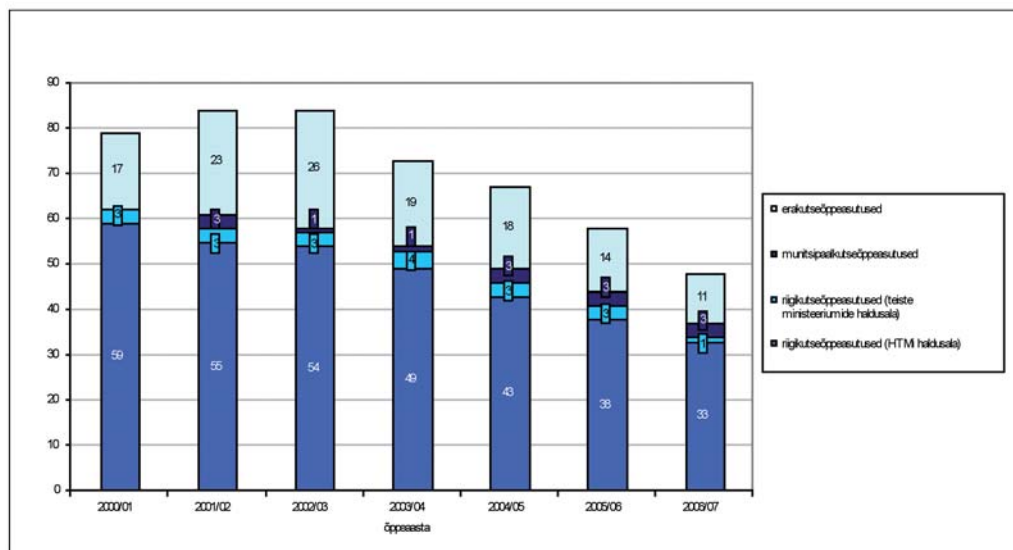
Õpingute jätkamine pärast kutsehariduse omandamist

Kutseõpe on suunatud oskustöö tegemiseks vajalike teadmiste ja oskuste omandamiseks, mistõttu on loomulik, et valdav enamus kutsekeskhariduse omandanutest asub kooli lõpetades kohe tööle. Soovijatel on siiski võimalus jätkata oma haridusteed ka kõrghariduse tasemel. 2005/06 õppeaastal jätkas õpinguid kõrghariduse õppekavadel 7% põhihariduse baasil kutsekeskhariduse õppekava läbinutest ja 11% keskhariduse baasil kutsekeskhariduse omandanutest. Erinevalt üldkeskhariduse omandanud noortest valivad kutsekeskhariduse omandanud noored oma õpingute jätkamiseks sagedamini rakenduskõrghariduse kui bakalaureuseõppe (vt joonis 1.2).

1.2.5. Kutseõppeasutused⁵

2006/07 õppeaastal tegutses Eestis kokku 48 kutseõppeasutust: 34 riigimandis (sh 33 Haridus- ja Teadusministeeriumi ja 1 teiste ministeeriumide haldusalas); 3 munitsipaalomandis; 11 eraomandis.

Riigikutseõppeasutuste võrgu ümberkorralduste tulemusena on Haridus- ja Teadusministeeriumi haldusalas olevate kutseõppeasutuste arv vähenenud viimase 7 aasta jooksul 59-lt 33-le. Alates 2003/04 õppeaastast on pidevalt vähenenud ka eraomandis olevate kutseõppeasutuste arv (joonis 1.5).

Joonis 1.5. Kutseõppeasutused 2000/01-2006/07

Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium, 2006

Riigikutseõppeasutuste võrgu ümberkorralduse kavas aastateks 2005-2008 on seatud eesmärgiks korraldada õppeasutuste võrk ümber selliselt, et kvaliteetne ja ühiskonnale vajalik koolitus oleks kättesaadav kõigile õppida soovijatele. 2008. aastaks väheneb riigikutseõppeasutuste arv 26-30ni, kutseõppes õppimise võimalused säilivad siiski kõigis Eesti maakondades.

⁵ Haridus- ja Teadusministeeriumi veebilehel (www.hm.ee > Uuringud ja statistika > Kutseharidus) on kättesaadav ülevaade "Kutsehariduse valdkonna statistika põhinäitajad", kus on kajastatud kõik olulisemad kutseharidust iseloomustavad statistilised näitajad.

Õpilased

2006/07 õppeaastal omandab kutseharidust kokku 28 652 õpilast. Järgnevas tabelis on toodud õpilaste arvu jaotus erinevate kutseõppeliikide lõikes alates 2001/02 õppeaastast sh uutele kutseõppeliikidele 2006. aastal õppima asunute arv. Lähiaastatel prognoositakse õpilaste arvu vähenemist kutsehariduses seoses põhikoolilõpetajate arvu olulise vähenemisega.

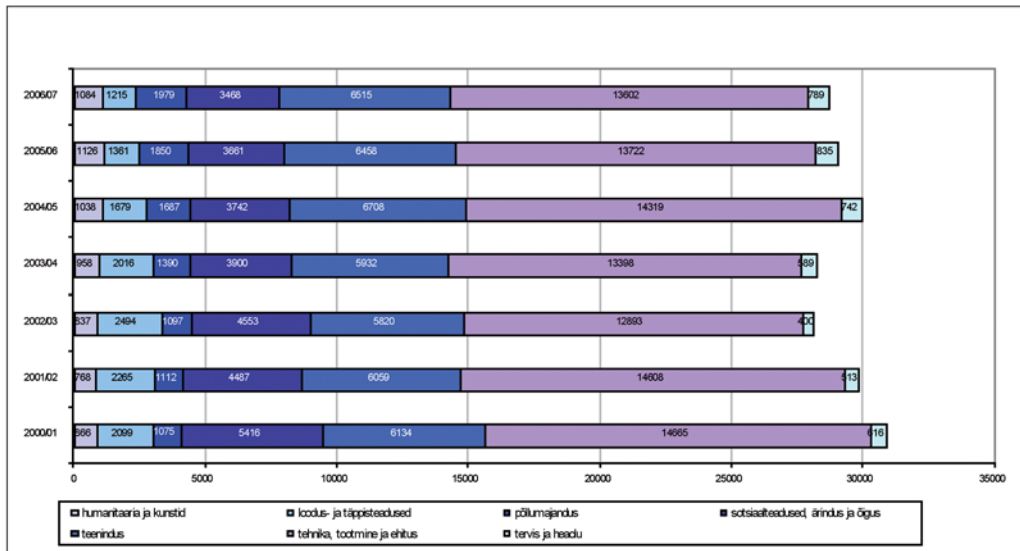
Tabel 1.2. Õpilaste arv kutseõppeasutustes 2001/02-2006/07

Tase	Õpilaste arv					
	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07 ⁶
Kutseõpe põhihariduse baasil (al. 01.01.2006)						208
Kutseõpe koolikohustusliku ea ületanud põhihariduseta isikutele (al. 01.01.06)						94
Põiharidust eeldav kutse- ja keskharidus	2 589					
Kutsekeskharidus põhihariduse baasil	15 052	16 306	17 130	18 886	18 882	16111
Kutsekeskharidusõpe (al. 01.01.06)						2684
Kutsekeskharidus keskhariduse baasil	11 442	11 551	10 787	10 762	10 101	7296
Kutseõpe keskhariduse baasil (al. 01.01.06)						2183
Kutseharidus erivajadustega või põhihariduseta inimestele/ Baasharidus pole määratletud	191	155	264	267	28	75
Põiharidust eeldav keskeri- /tehnikumiharidus	300	82	2		2	1
Keskharidust eeldav keskeri- /tehnikumiharidus	239	1				
Kutseharidus kokku	29 813	28 095	28 183	29 915	29 013	28 652

Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium, 2006

Õppevaldkonniti õpib suurim osa kutseõppeasutuste õpilastest tehnika, tootmise ja ehituse õppevaldkonnas, järgnevad teeninduse ning sotsiaalteaduste, äriduse ja õiguse õppevaldkonnad. Viimase seitsme aasta jooksul on õpilaste arv enim suurenenud põllumajanduses ja teeninduses, vähenenud on õpilaste arv sotsiaalteaduste, äriduse ja õiguse, loodus- ja täppisteaduste ning tehnika, tootmise ja ehituse õppevaldkondades (joonis 1.6).

⁶ 2006/07 õppeaasta andmed on esitatud 10.11.2006 seisuga.

Joonis 1.6. Kutseõppeasutuste õpilased õppevaldkonniti 2000/01-2006/07

Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium, 2006⁶

Kutsevõistlused

Eesti soovib astuda ülemaailmse kutsevõistluste organisatsiooni *WorldSkills* liikmeks, liitumise üheks tingimuseks on rahvuslike kutsevõistluste süsteemi loomine. Järgmised *WorldSkills* kutsevõistlused toimuvad 2007. aastal Jaapanis, kus Eesti soovib osaleda organisatsiooni täieõigusliku liikmena. Lähemalt saab *WorldSkills* võistluste kohta teavet organisatsiooni veebileheküljelt www.worldskills.org.

1.2.6. Eesti kutseharidussüsteemi arengukava aastateks 2005-2008

Vabariigi Valitsus kinnitas 2005. aastal *Eesti kutsehariduse arengukava aastateks 2005-2008*, kus on seatud kolm strateegilist põhieesmärki:

- kutseharidus vastab eesti majanduse arengu vajadustele;
- kutseõppe kvaliteedi tõus toob kaasa kutsehariduse maine tõusu, õppijate arvu kasvu ja lõpetajate eduka töölerakendumise;
- kutseharidussüsteem kasutab ressursse tõhusalt, toimib koostöös teiste haridusliikide ja -tasemetega ning tagab kõigile soovijatele juurdepääsu kutseõppele.

Strateegiliste eesmärkide saavutamiseks on kavandatud konkreetsed meetmed ja tegevuskava.

⁶ 2006/07 õppeaasta andmed on esitatud 10.11.2006 seisuga.

Õigusaktid ja strateegilised alusdokumendid

Kutseõppeasutuse seadus (1998)

Kutseseadus (2000)

Kutseharidusstandard (2006)

Eesti kutseharidussüsteemi arengukava aastateks 2005-2008 (2005)

Riigikutseõppeasutuste võrgu ümberkorralduste kava aastateks 2005-2008 (2004)

Hariduskorraldus vanglas. Arengukava 2004-2006 (2004)

1.3. Kõrgharidus

Eestis on kaheharuline kõrgharidussüsteem, kus on võimalik valida kahe erineva suuna vahel. Praktikakesksed rakenduskõrghariduse õppekavad on suunatud motiveeritud spetsialistide ettevalmistamisele. Akadeemilisel suunal toimuv õpe on kahestmeline ja teooriapõhine. Bakalaureuseõppe lõpetajad saavad laialdased teoreetilised valdkonna alusteadmised, mis annab aluse hilisemaks spetsialiseerumiseks magistriõppes. Bakalaureuseõppe lõpetamise järel on võimalik ka kohe tööturule suunduda. Magistriõpe on eriala asjatundja ehk kõrgtaseme spetsialistiõpe.

Lõpetajad omandavad erialateadmised ja -oskused tööks iseseisva spetsialistina. Teooria on suures mahus praktikaga seotud, kui õpitakse arstiks, hambaarstiks, proviisoriks, loomaarstiks, ehitusinseneriks, arhitektiks või õpetajaks. Akadeemiline suund tuleks kindlasti valida neil, kes on huvitatud edasiõppimisest doktoriõppes, teadustööst, teaduspõhise majanduse arendamisest ja õppejõu tööst.

Kõrghariduse üldnõuded määratakse Vabariigi Valitsuse kinnitatud **kõrgharidusstandardiga**, mis on kõrghariduse omandamist võimaldavate õppeasutuste koolituslubade väljaandmise ja nende õppekavade akrediteerimise üks alusdokumente.

Kõrgharidusstandardiga kehtestatakse ühtsed nõuded kõrghariduse tasemel toimuvale õppele, mis määravad kindlaks õppevaldkonnad ja -suunad, õppe eesmärgid ja saavutatavad õpitulemused ning õppe kogumahu, eelneva õpitulemuse ja erialase töökogemuse arvestamise põhimõtted, õppekavale esitatavad nõuded, sealhulgas õpingutele ja lõputööle või lõpueksamile esitatavad nõuded, ning õppeasutusele esitatavad nõuded õppejõudude kohta. Kõrgharidusstandard kehtib kõrgharidustasemel toimuva õppe kõikidele astmetele ja õppevormidele olenemata õppeasutuse õiguslikust seisundist. Arsti-, loomaaarsti-, proviisori-, hambaarsti-, ämmaemanda-, õe-, arhitekti- ja ehitusinseneriõppele kehtivad raamnõuded on kehtestatud eraldi vastava Vabariigi Valitsuse määrusega.

Riiklik koolitustellimus

Igal aastal koostab Haridus- ja Teadusministeerium kõrghariduse riikliku koolitustellimuse lähtudes prognoositavast kõrgharidusega spetsialistide vajadusest tööturul, ministeeriumide, omavalitsusüksuste liitude, registreeritud kutse- ja erialaliitude ning ülikoolide ettepanekutest, samuti riiklikuks koolitustellimuseks riigieelarves ette nähtud vahenditest. Haridus- ja Teadusministeeriumi ja ülikooli vahelise halduslepinguga määratakse lõpetajate arv kõrgharidusastmeti erinevates õppevaldkondades, vajadusel õppesuunal või õppekaval, mille ülikool on kohustatud õppe nominaalkestuse lõpuks tagama ja mida finantseeritakse õppe nominaalkestuse jooksul riigieelarvest.

Riikliku koolitustellimuse kohal õppivalt üliõpilaselt ei või nõuda õppemaksu. Isik, kes on vähemalt poole õppekava nominaalkestusest õppinud riikliku koolitustellimuse alusel moodustatud õppekohal, ei saa selle õppekava kolmekordse nominaalkestuse jooksul, bakalaureuse- ja magistriõppe integreeritud õppekavadel põhineva õppe korral selle õppekava kahekordse nominaalkestuse jooksul, asuda teist korda õppima riikliku koolitustellimuse alusel moodustatud õppekohale samal kõrgharidusastmel. Nimetatud piirang ei kehti juhul, kui riigieelarvelisel õppekohal õppinud üliõpilane viiakse üle osakoormusega õppesse, kus ei ole riigieelarvelisi õppekohti, või eksmatrikuleeritakse ja vabaks jäänud riigieelarvelisele õppekohale asub õppetulemuste paremusjärjestuse alusel õppima riigieelarv välisel õppekohal õppinud üliõpilane.

Õppeasutustel on õigus nõuda õppekulude hüvitamist riikliku koolitustellimuse alusel moodustatud õppekohal õppinud üliõpilaselt, kes:

- on õppinud aasta üle õppekava nominaalkestuse;
- on viidud osakoormusega õppesse täiskoormusega õppimise nõude mittetäitmise tõttu.

Õppekulude hüvitamise tingimused ja määra kehtestab ülikooli nõukogu igaks õppeaastaks. Õppekulude hüvitamisest vabastatakse, kui osakoormusega õppesse üleviidud üliõpilane jätkab õpinguid sama õppekava järgi ja kui ta:

- on keskmise, raske või sügava puudega isik;
- on alla 7-aastase lapse või puudega lapse vanem või hooldaja;
- õpib riikliku koolitustellimuse lepingus kokku lepitud õppesuunal või õppekaval, mille alusel ülikool on riikliku koolitustellimuse täitmiseks moodustanud õppekohad osakoormusega õppes õppimiseks.

Eestis on võetud eesmärgiks luua riikliku koolitustellimuse alusel moodustatud õppekohad vähemalt 50 protsendile üldkeskhariduse omandanutele ja 10 protsendile kutsekeskharidusliku õppekava lõpetanutele.

Riiklikult prioriteetsed ja kasvava tööhõivega õppesuunad on:

- tehnikaalad (materjalitehnoloogia);
- tootmine ja töötlemine (erinevad tööstustehnoloogiad ja tooted – tekstiil,

- puit ja puittooted, paber- ja plasttooted, toiduained, metalltooted, elektri- ja optikaseadmed);
- arvutiteadused (infotehnoloogia);
 - keskkonnakaitse (keskkonna- ja geotehnoloogia);
 - bioteadused (biotehnoloogia, biomeditsiin);
 - teenindus (hotelli- ja turismiteenindus rakenduskõrghariduses).

Riik peab samuti oluliseks pädevate õpetajate koolitamist, kes on motiveeritud koolis töötama.

Õppesuunad, kus riiklikult rahastatud õppekohtade arv on väike või väheneb:

- äridus ja haldus (tööjõuvajaduse prognoos kasvab kinnisvara- ja äritegevuses, finantsvahenduses, hulgi- ja jaekaubanduses; vajadus täidetakse tasulises õppes õppijatega);
- õigus (vajadus täidetakse tasulises õppes õppijatega).

Vastuvõtt

Rakenduskõrgharidus- või bakalaureuseõppesse on õigus kandideerida kõigil keskharidusega või sellele vastava kvalifikatsiooniga isikutel. Õppeasutuste vastuvõtutingimused kehtestab iga õppeasutuse nõukogu, mistõttu need võivad õppeasutuste vahel oluliselt erineda. Reeglina arvestatakse avalik-õiguslikes ülikoolides riigieelarvelisele ehk nn tasuta õppekohale kandideerimisel sisseastuja riigieksamite tulemusi, osadel erialadel on nõutav eraldi sisseastumiseksamite või –katsete läbimine. Rakenduskõrgkoolides võetakse sõltuvalt erialast/õppekavast vastu ka riigieksamite tulemusi arvestamata, samuti ei nõuta riigieksamite sooritamist paljudel juhtudel riigieelarvelisele ehk nn tasulisel õppekohale kandideerimisel. Olenevalt õppeasutusest ja õppetasemest saab üliõpilaskandidaat esitada avalduse ühele või mitmele õppekavale.

Viimastel aastatel on mõned kõrgkoolid (näiteks Tartu Ülikool ja Tallinna Ülikool) asunud rakendama lävendipõhist vastuvõttu. Lävend on minimaalne riigieksamite ja sisseastumiskatsete tulemuste summa, mis on vajalik õppeasutusse kindlale õppekavale õppima asumiseks. Ülikooli võetakse vastu kõik kandidaadid, kelle riigieksamite ning sisseastumiseksamite punktisumma on võrdne või ületab vastavale õppekavale seatud lävendit.

Tartu Ülikoolis rakendati 2006. aastal esmakordselt sisseastumist vaid akadeemilise testi alusel. Riigieksamite tulemusi arvestamata ja sisseastumiseksamiteta võeti vabalt valitud eriala riigieelarvelisele õppekohale vastu kõik need üliõpilaskandidaadid, kes sooritasid akadeemilise testi vähemalt 80 punktile 100st.

2006. aasta suvisel sisseastumisperioodil said üliõpilaskandidaadid esmakordselt kasutada Sisseastumise Infosüsteemi SAIS (www.sais.ee) oma sisseastumisavalduse esitamiseks

elektroonselt interneti teel kasutades selleks ID-kaarti või sisenedes süsteemi läbi Internetipanga. Süsteemiga on esialgu liitunud 13 kõrgkooli. SAIS kuulub Haridus- ja Teadusministeeriumile ja seda haldab Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus.

1.3.1. Kvalifikatsioonid

Rakenduskõrgharidus

Rakenduskõrgharidusõpe on kõrghariduse esimese astme õpe, mille kestel omandab üliõpilane kindlal kutsealal töötamiseks või magistriõppes edasiõppimiseks vajalikud pädevused. Õppe alustamise tingimus on keskharidus või sellele vastav kvalifikatsioon. Õppe nominaalkestus on 3–4 aastat ja õppekavas määratud õppe maht 120–160 ainepunkti (180–240 ECTS ainepunkti). Praktiline töö moodustab õppekavas määratud õppe mahust vähemalt 30%.

Rakenduskõrgharidusõpe lõpeb lõpueksami sooritamise või lõputöö kaitsmisega. Õppe lõpetanule antakse rakenduskõrghariduse diplom. Rakenduskõrghariduse omandanul on õigus jätkata õpinguid magistriõppes õppeasutuse nõukogu kehtestatud tingimustel ja korras.

Bakalaureusekraad

Bakalaureuseõpe on kõrghariduse esimese astme õpe, mille kestel üliõpilane süvendab oma üldhariduslikke teadmisi, omandab eriala alusteadmisi ja -oskusi ning magistriõppeks ja töö alustamiseks vajalikke teadmisi ja oskusi. Õppe alustamise tingimus on keskharidus või sellele vastav kvalifikatsioon.

Õppe nominaalkestus on 3–4 aastat, õppekavas määratud õppe maht 120–160 ainepunkti (180–240 ECTS) ainepunkti. Bakalaureuseõpe lõpeb bakalaureuseksami sooritamise või bakalaureusetöö kaitsmisega. Bakalaureuse kraadi omandanul on õigus jätkata õpinguid magistriõppes õppeasutuse nõukogu kehtestatud tingimustel ja korras.

Bakalaureuse- ja magistriõppe integreeritud õppekavadel põhinev õpe

Arstiõppe, hambaarstiõppe, proviisoriõppe, loomaarstiõppe, arhitektiõppe, ehitusinseneriõppe ja klassiõpetaja õpetajakoolituse alustamise tingimus on keskharidus või sellele vastav kvalifikatsioon.

Arstiõppe ja loomaarstiõppe nominaalkestus on 6 aastat ja õppekavas määratud õppe maht 240 ainepunkti (360 ECTS ainepunkti). Hambaarstiõppe, proviisoriõppe, arhitektiõppe, ehitusinseneriõppe ja klassiõpetaja õpetajakoolituse nominaalkestus on 5 aastat ja õppekavas määratud õppe maht 200 ainepunkti (300 ECTS ainepunkti).

Arstiõpe, hambaarstiõpe, proviisoriõpe, loomaarstiõpe, arhitektiõpe, ehitusinseneriõpe ja klassiõpetaja õpetajakoolitus lõpeb lõpueksami sooritamise või lõputöö kaitsmisega.

Õppe lõpetanule antakse magistrikraad. Lõpetanul on õigus jätkata õpinguid doktoriõppes ülikooli nõukogu kehtestatud korras.

Magistrikraad

Magistriõpe on kõrghariduse teise astme õpe, mille kestel üliõpilane süvendab erialateadmisi ja -oskusi ning omandab iseseisvaks tööks ja doktoriõppeks vajalikke teadmisi ja oskusi. Magistriõpe koosneb magistriõpingutest ja teadus-, arendus- või kutsealasest loometööst. Õppe alustamise tingimus on bakalaureusekraad, rakenduskõrghariduse õppekava alusel omandatud kõrgharidus või nendele vastav kvalifikatsioon. Rakenduskõrghariduse diplomi omanikult nõutakse lisaks vähemalt 1-aastast töökogemust magistriõppe õppekavale vastaval õppesuunal. Rakenduskõrgkooli nõukogul on õigus kehtestada magistriõppe alustamise tingimusena pikema töökogemuse nõue tulenevalt õppesuuna eripärast.

Magistriõppe nominaalkestus on 1-2 aastat ja õppekavas määratud õppe maht 40-80 ainepunkti (60-120 ECTS ainepunkti). Bakalaureuseõppe ja magistriõppe nominaalkestus kokku on vähemalt 5 aastat ja õppekavas määratud õppe maht 200 ainepunkti (300 ECTS ainepunkti).

Magistriõpe lõpeb magistritöö kaitsmise või magistrieksami sooritamisega. Magistrikraadi omandanul on õigus jätkata õpinguid doktoriõppes ülikooli nõukogu kehtestatud korras.

Doktorikraad

Doktoriõpe on kõrghariduse kõrgeima astme õpe, mille kestel üliõpilane omandab iseseisvaks teadus-, arendus- või kutsealaseks loometööks vajalikud teadmised ja oskused. Doktoriõpe koosneb doktoriõpingutest ja ulatuslikust teadus-, arendus- või kutsealasest loometööst. Doktoriõppes moodustab teadus-, arendus- või kutsealane loometöö (sh doktoritöö) õppekavas määratud õppe mahust vähemalt 70%. Doktoritöö on iseseisev teaduslik uurimus, milles on esitatud vastava teadusvaldkonna olulise probleemi uudne lahendus, või loometöö. Doktoriõppe alustamise tingimus on magistrikraad või sellele vastav kvalifikatsioon.

Doktoriõppe nominaalkestus on 3-4 aastat ja õppekavas määratud õppe maht 120-160 ainepunkti (180-240 ECTS ainepunkti). Doktoriõpe lõpeb doktoritöö kaitsmisega. Õppe lõpetanule antakse doktorikraad.

Kvalifikatsioonide vastavus

Erinevatel ajaperioodidel välja antud erinevate nimetustega diplomite vastavust käesoleval ajal Eestis kehtiva haridussüsteemiga reguleerib Vabariigi Valitsuse 2005. aastal kinnitatud määrus „*Eesti Vabariigi kvalifikatsioonide ja enne 20. augustit 1991.a. antud endise NSV Liidu kvalifikatsioonide vastavus*”.

Vastavalt määrusele loetakse üldkeskharidusel põhinev keskeriharidus kesk- ja kõrghariduse vahepealseks hariduseks. Juhul kui üldkeskharidusel põhineva keskerihariduse õppekava nominaalkestus oli vähemalt 2 aastat ja 6 kuud, on selle läbinud isikul õigus kandideerida rakenduskõrgharidust eeldavale töö- või ametikohale.

Rakenduskõrgharidusele vastavaks loetakse Eesti Vabariigi haridussüsteemis omandatud kvalifikatsioon, mida tõendab:

- kutsekõrghariduse diplom;
- diplomiõppe diplom;
- rakenduskõrghariduse diplom.

Bakalaureusekraadile vastavaks loetakse kvalifikatsioon, mida tõendab 3-aastase nominaalkestusega õppekava läbimisel või 4-aastase nominaalkestusega ja pärast 1. juunit 2002. a Eesti Hariduse Infosüsteemi kantud õppekava läbimisel väljaantud bakalaureusekraadi tõendav diplom.

Magistrikraadile vastavaks loetakse:

- NSV Liidu haridussüsteemis saadud spetsialisti diplom kõrgema kutsekvalifikatsiooni omandamise kohta;
- vähemalt 4-aastase nominaalkestusega ja enne 1. juunit 2002. a Eesti Hariduse Infosüsteemi kantud bakalaureuseõppe õppekava läbimisel väljaantud bakalaureusekraadi tõendav diplom;
- vähemalt 4-aastase nominaalkestusega õppekava läbimisel väljaantud bakalaureusediplom ilma bakalaureusekraadita;
- ülikooli kraadita diplom;
- diplomeeritud spetsialisti ülikoolidiplom;
- kõrgharidusel põhineva õpetajakoolituse tunnistus või diplom, mis on välja antud vähemalt 1-aastase nominaalkestusega õppekava läbimisel;
- magistridiplom, mis on välja antud pärast 1. juunit 2002. a Eesti Hariduse Infosüsteemi kantud magistriõppe õppekava läbimisel;
- magistridiplom, mis on välja antud vähemalt 5-aastase nominaalkestusega bakalaureuse- ja magistriõppe integreeritud õppekavadel põhineva õppe õppekava läbimisel.

Magistrikraadi, mis on omandatud enne 1. juunit 2002. a Eesti Hariduse Infosüsteemi kantud õppekava läbimisel, tunnustatakse kui magistrikraadi ja doktorikraadi vahel olevat kvalifikatsiooni. Läbitud magistriõpinguid võib ülikool arvestada doktoriõppe osana ülikooli nõukogu kehtestatud tingimustel ja korras.

Doktorikraadile vastavad:

- NSV Liidu haridussüsteemis omandatud kvalifikatsioon, mida tõendab kandidaadikraadi diplom *Kandidat nauk*;

- NSV Liidu haridussüsteemis omandatud kvalifikatsioon, mida tõendab doktorikraadi diplom Doktor nauk;
- Eesti Vabariigi haridussüsteemis omandatud kvalifikatsioon, mida tõendab doktoriõppe õppekava läbimisel väljaantud doktorikraadi diplom.

Välisriigis läbitud õpingute tunnustamisega tegeleb Eesti ENIC/NARIC keskus, täpsem info on kättesaadav www.socrates.ee/et/enicnaric.

1.3.2. Õppekava

Kõrgharidusõppe alusdokumendiks on õppekava, mis määrab kindlaks läbiviidava õppe eesmärgid, õppe nominaalkestuse ja mahu, õppe alustamise tingimused, õppeainete loetelu, mahu lühikirjeldused ning valikuvõimalused ja -tingimused, spetsialiseerumisvõimalused ja õppe lõpetamise tingimused. Õpe võib toimuda auditoorse töö, praktilise töö ja iseseisva töö vormis, kusjuures auditoorse töö maht ei tohi moodustada õppeaine mahust üle 50%.

Õppekavas määratud õppe mahtu arvestatakse ainepunktides. Üks ainepunkt vastab 40 tunnile ehk ühele õppenädalale üliõpilase poolt õppeks kulutatud tööle. Õppeaasta maht on 40 ainepunkti. Euroopa ainepunktide ülekande süsteemi⁷ rakendamisel on ühe õppeaasta maht 60 ainepunkti. 1. septembriks 2009 peavad kõik Eesti kõrgkoolid minema üle Euroopa ainepunktide ülekande süsteemile.

1.3.3. Õppetöö korraldus

Praktika

Üliõpilase praktikat töökeskkonnas reguleerivad kõrgharidusstandard ja õppeasutuste vastavasisulised juhendid (nt õppekorralduseeskiri). Praktika täpne maht on määratud õppekavas. Praktika läbimine ei ole kohustuslik osa kõigis kõrghariduse õppekavades, praktikat töökeskkonnas ei rakendata näiteks paljude teadusele orienteeritud õppekavade puhul.

Täis- ja osakoormusega õppimine

Üliõpilasel on võimalik kõrgkoolis õppida täis- või osakoormusega õppes või eksternina, millest tulenevad erisused õiguses tasuta õppele, õppelaenule ja õppetoetustele.

Üliõpilane määrab kõrgkooli astudes oma täis- või osakoormusega õppimise esimesel õppeaastal. Järgmistel õppeaastatel arvestab ülikool üliõpilase täis- või osakoormusega õppimise määramisel, kuidas on üliõpilane iga õppeaasta lõpuks täitnud õppekava kohaselt täitmisele kuuluva õppe mahu.

⁷ European Credit Transfer System - ECTS

Täiskoormusega õppes täidab üliõpilane iga õppeaasta lõpuks õppekava kohaselt täitmisele kuuluva õppe mahust kumulatiivselt vähemalt 75% ja osakoormusega õppes vähem kui 75%. Õppeasutus võib kehtestada osakoormusega õppe mahu alampiiri. Täiskoormusega õppe nõudeid mittetäitva üliõpilase viib ülikool üle osakoormusega õppesse üliõpilast ülikoolist välja arvamata ja ülikool võib üliõpilaselt nõuda õppekulude hüvitamist.

Eksternõppes on õppimine õppuri iseseisev tegevus, mille käigus on võimalik õppeasutuse seatud tingimustel sooritada õppekavajärgseid eksameid ja arvestusi ning kaitsta lõputööd ja sooritada lõpueksamit, osalemata korralises õppetöös. Eksternõppes osalejaid ei loeta üliõpilasteks.

Osakoormusega õppival üliõpilasel ning eksternil on õigus saada õppepuhkust *täiskasvanute koolituse seaduses* sätestatud tingimustel ja korras.

Õppekeel

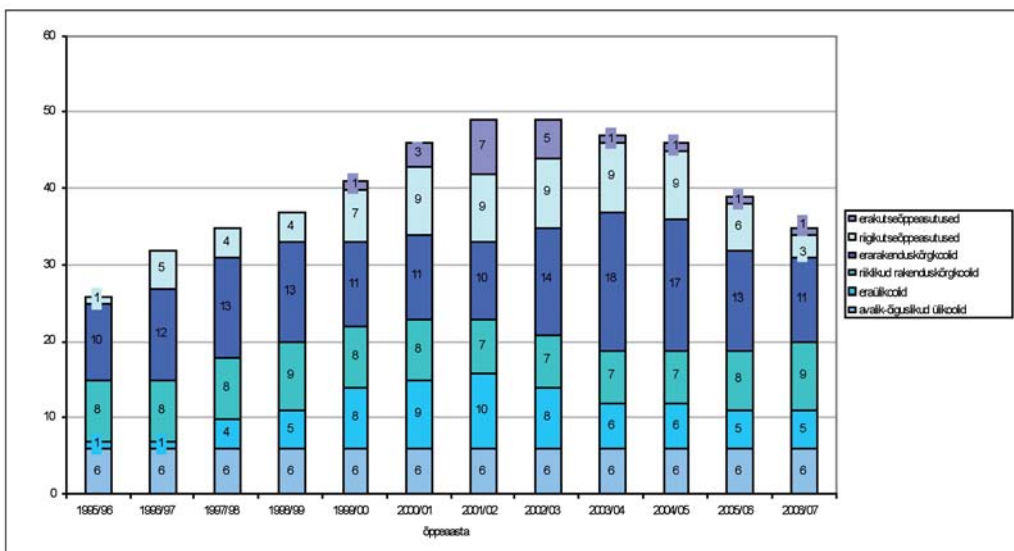
Lisaks eesti keelele võib õpe kõrgkoolides toimuda ka teistes keeltes. Riigi rakenduskõrgkoolide puhul otsustab teiste keelte kasutamise minister, kelle juhitava ministeeriumi valitsemisalasse rakenduskõrgkool kuulub. Avalik-õiguslikes ülikoolides otsustab teiste keelte kasutamise õppekeelena ülikooli nõukogu. Erakapitalil põhinevates kõrgkoolides võib õpe toimuda mis tahes keeles.

1.3.4. Õppeasutused

Eestis on võimalik kõrgharidust omandada ülikoolides, rakenduskõrgkoolides ja alates 1995. aastast ka kutseõppeasutustes. Kõrgharidust pakuvad õppeasutused võivad olla avalik-õiguslikud, riigi, kohaliku omavalitsuse või eraomandis.

Ülikool on teadus-, arendus-, õppe- ja kultuuriasutus, kus toimub bakalaureuse-, magistri- ja doktoriõpe mitmel õppesuunal. Lisaks võib ülikoolis toimuda bakalaureuse- ja magistriõppe integreeritud õppekavadel põhinev õpe ja ülikooli struktuuri kuuluvas õppeasutuses rakenduskõrgharidusõpe. Ülikooli eesmärk on edendada teadusi, akadeemilisi tavasid, luua ja arendada integreeritud õppe- ja teadustegevusel põhinevaid võimalusi kõrgharidusstandardile vastava ajakohase kõrghariduse omandamiseks, korraldada täiendõpet ning osutada ühiskonnale vajalikke õppe- ja teadustegevusel põhinevaid teenuseid.

Rakenduskõrgkool on õppeasutus, kus toimub rakenduskõrgharidusõpe ning võib toimuda magistriõpe ja õpe keskhariduse baasil läbiviidava kutsekeskhariduse õppekava järgi. 2006/07 õppeaastaks on magistriõppe läbiviimise õigus antud 5 rakenduskõrgkoolile (Tartu Lennukolledž, Eesti Mereakadeemia, Kaitseväe Ühendatud Õppeasutus, Mainori Kõrgkool ja Tartu Teoloogia Akadeemia).

Joonis 1.7. Kõrgharidusasutused 1995/96-2006/07

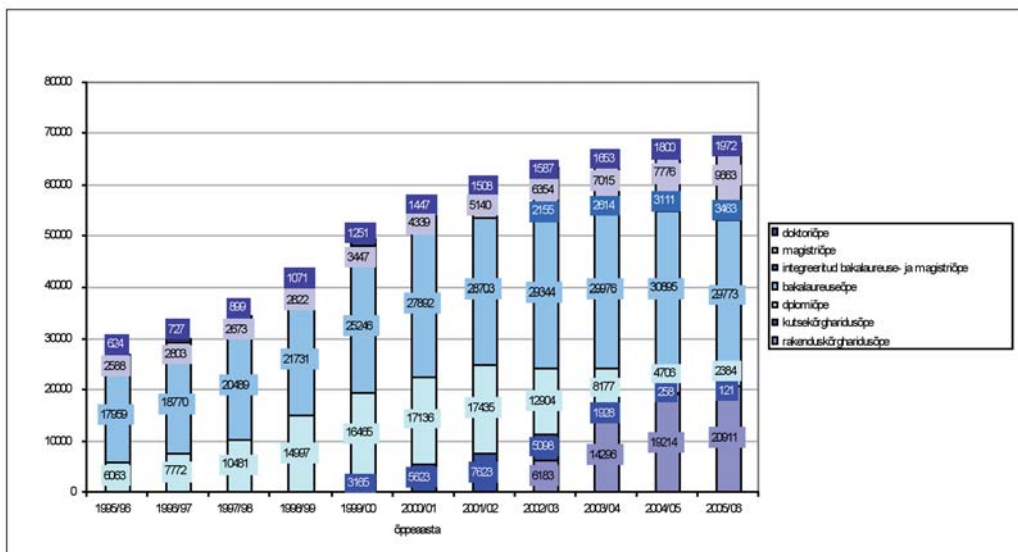
Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium, 2006

2006/07 õppeaastal on Eestis võimalik kõrgharidust omandada 35 erinevas õppeasutuses. Kui 1990. aastate teisel poolel kasvas kõrgharidust omandada võimaldavate õppeasutuste arv igal aastal, siis alates 2003/04 õppeaastast on õppeasutuste arv järjest vähenenud.

Üliõpilased⁸

Viimase kümne aasta jooksul on kõrghariduse erinevatel tasemetel õppivate üliõpilaste arv suurenenud 2,5 korda (joonis 1.8). Alates 2001/02 õppeaastast on üliõpilaste arvu kasv järjest aeglustunud ja 2005/06 õppeaastal oli juurdekasv vaid 0,3% võrreldes eelneva õppeaastaga, mis on viimase 10 aasta väikseim näitaja. Enim üliõpilasi ehk ligi 63% õppis 2005/06 õppeaastal avalik-õiguslikes ülikoolides.

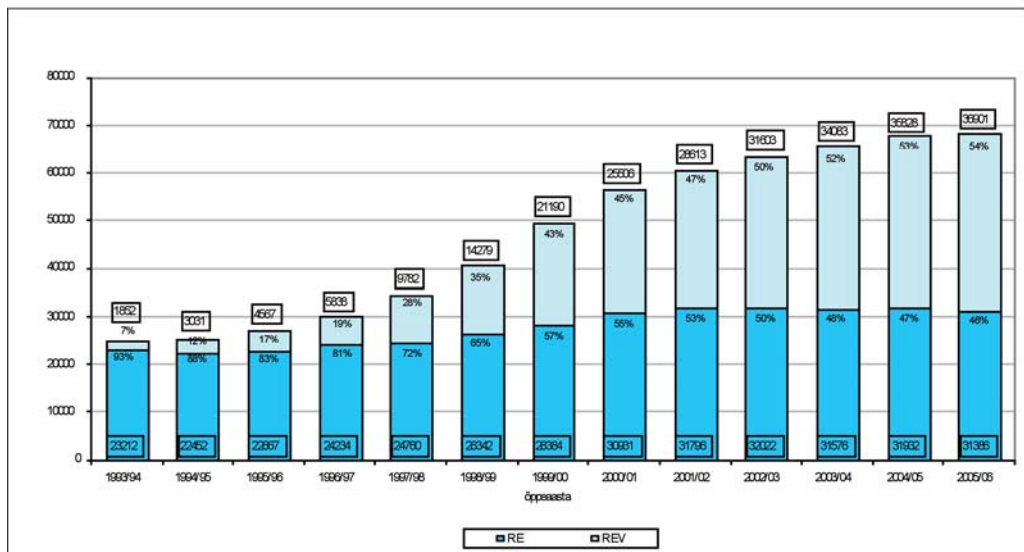
⁸ www.hm.ee > Uuringud ja statistika > Kõrgharidus on kättesaadav 2006. aastal koostatud „Statistiline ülevaade kõrghariduse õppekavadel õppijate näitajatest“, kus on üksikasjalikult kirjeldatud üliõpilaskonnas toimunud muutusi alates 1993/94 õppeaastast.

Joonis 1.8. Üliõpilaste arv erinevatel kõrghariduse astmetel 1995/96 - 2005/06

Allikas: Statistikaamet, 2006

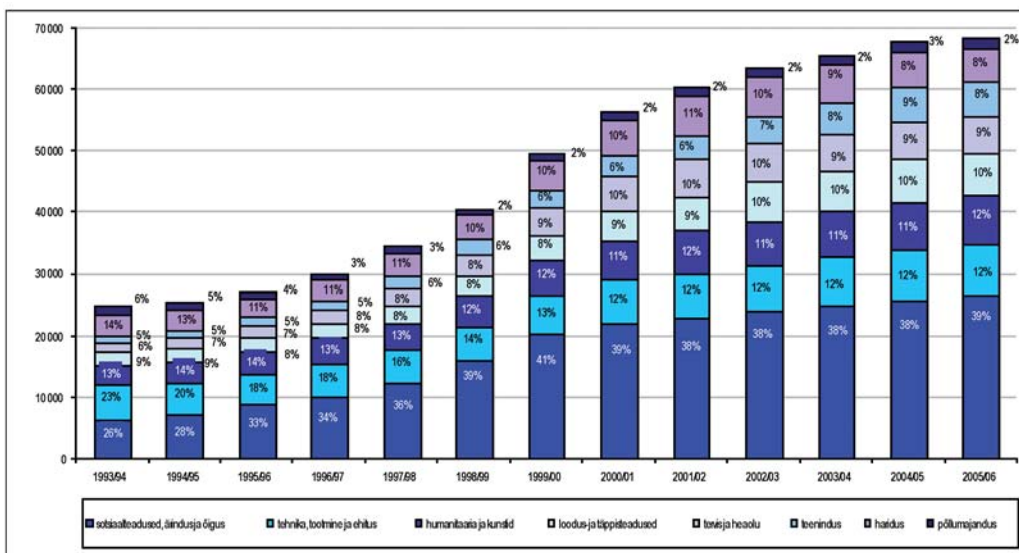
Aasta-aastalt on Eestis suurenenud nende üliõpilaste osakaal, kes õpivad riigieelarvvälisel õppekohal (joonis 1.9). Alates 2003/04 õppeaastast on Eestis rohkem riigieelarvvälisel õppekohal õppivaid üliõpilasi kui riigieelarvelisel õppekohal õppijaid.

Joonis 1.9. Üliõpilased riigieelarvelistel ja riigieelarvvälistel õppekohtadel 1993/94-2005/06

Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium, 2006

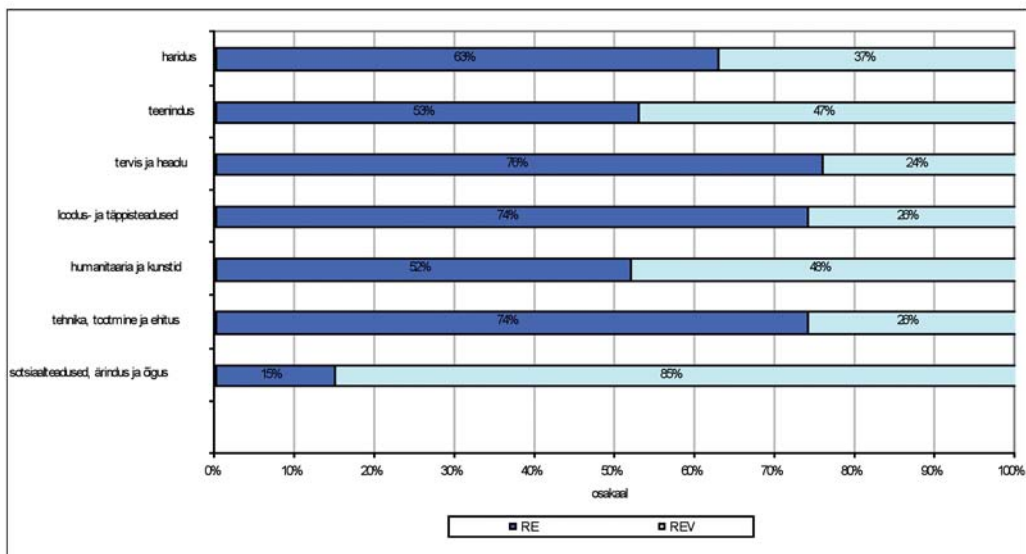
Õppevaldkondade lõikes oli 2005/06 õppeaastal ülekaalukalt enim õppijaid sotsiaalteaduste, ärianduse ja õiguse valdkonnas. Õppevaldkondadest vähim on õppijaid põllumajanduses. Teiste õppevaldkondade vahel jagunevad üliõpilased pea võrdselt, üliõpilaste osakaal varieerub õppevaldkonniti kaheksast kuni kaheteistkümne protsendini. Võrreldes omavahel 1993/94 ja 2005/06 õppeaastat on üliõpilaste arv enim kasvanud sotsiaalteaduste valdkonnas, kõige enam langenud on üliõpilaste arv tehnika, tootmise ja ehituse õppevaldkonnas. Teistes õppevaldkondades on muutused olnud märksa väiksemad (joonis 1.10).

Joonis 1.10. Üliõpilaste jaotus õppevaldkonniti 1993/94-2005/06

Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium, 2006

Sotsiaalteaduste, ärianduse ja õiguse õppevaldkond eristub teistest ka selle poolest, et selles õppevaldkonnas on enim riigieelarvélisest õppekohtadel õppijaid. 2005/06 õppeaasta andmetel õpivad selles valdkonnas koguni 85% üliõpilastest tasulistel õppekohtadel. Humanitaaria ja kunstide ning teeninduse õppevaldkonnas on samuti riigieelarvélisest õppekohtadel õppijate osakaal suur, kuid siiani ei ole see ületanud veel 50% (joonis 1.11).

Joonis 1.11. Riigieelarvelistel ja riigieelarvevälistel õppekohtadel õppijate jaotus õppevaldkonniti 2005/06 õppeaastal

Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium, 2006

Õpingute katkestamine

Aastatel 1993/94 – 2004/05 kogutud statistika näitab, et kõigest kõrghariduse erinevate tasemete õppekavadel õppima asunud üliõpilastest katkestab oma õpingud keskmiselt 11-14%. Enim on katkestajaid magistriõppes, sh 1-aastases õpetajakoolituses ja internioppes (2004/05 õppeaastal 16%) ning loodus- ja täppisteaduste õppevaldkonnas.

Stipendiumid välisriigis õppimiseks

Tänapäeval on muutunud tavaliseks, et üliõpilased veedavad osa oma õpinguperioodist mõnes välismaa ülikoolis. Sihtasutuse Archimedes allüksusena tegutsev Mobiilsustoetuste keskus koordineerib riiklike algatusi, mille raames toetatakse üliõpilaste, õppejõudude ja teadlaste vahetust, tutvustatakse Eesti kõrgharidust välismaal ning viiakse ellu mitmeid teisi kõrghariduse rahvusvahelistumist toetavaid tegevusi. Suurimaks toetusprogrammiks on Kristjan Jaagu stipendiumiprogramm. Täpsem teave on kättesaadav veebilehel www.archimedes.ee/amk

Alates 1999/2000 õppeaastast osalevad Eesti kõrgkoolid Euroopa Liidu kõrgharidus-programmis SOCRATES/ ERASMUS, mis samuti toetab üliõpilaste ja õppejõudude vahetust. Lähem teave ERASMUSE kohta on kättesaadav - www.socrates.ee/et/programmid/erasmus

1.3.5. Kõrgharidusstrateegia aastateks 2006-2015

08. juunil 2006 kiitis Vabariigi Valitsus heaks *Kõrgharidusstrateegia aastateks 2006-2015*, kus määratletakse Eesti kõrghariduse arengusuunad järgmiseks kümneks aastaks. Eesti kõrgharidussektori eesmärkideks on järgmisel kümnendil:

- tagada kõrghariduse konkurentsivõimeline kvaliteet;
- kõrgharidus peab teenima Eesti arenguhuviseid ja innovatsiooni;
- kindlustada Eesti vajadustele vastava kõrghariduse maht;
- kujundada Eesti kõrghariduse otstarbekas struktuur;
- tagada eestikeelse arengu- ja kultuuriruumi areng;
- edendada kõrghariduse sotsiaalset dimensiooni.

Strateegias seatud eesmärkide saavutamiseks võtavad strateegia osapooled kohustuse suunata oma jõupingutused neljale tegutsemisvaldkonnale, millest igaüks koondab endas rea erinevaid tegevusi:

- kõrghariduse parem seostamine ühiskonna ja õppurite ootuste ning tööturu vajadustega;
- kvaliteedikindlustuse tugevdamine;
- õppekavaarendus ja Eesti kõrghariduse rahvusvahelistumine;
- uue rahastamisskeemi väljatöötamine ja rakendamine.

Õigusaktid ja strateegilised alusdokumendid

Eesti Vabariigi haridusseadus (1992)

Ülikooliseadus (1995)

Rakenduskõrgkooli seadus (1998)

Erakooliseadus (1998)

Teadus- ja arendustegevuse korralduse seadus (1997)

Õppetoetuste ja õppelaenu seadus (2003)

Täiskasvanute koolituse seadus (1993)

Kõrgharidusstandard (2002)

Eesti kõrgharidusstrateegia aastateks 2006-2015 (2006)

Eelnõu staadiumis on Kõrghariduse rahvusvahelistumise strateegia ja Õpetajakoolituse riiklik arengukava.

1.4. Erivajadustega õppurid

Haridussüsteemis võib erivajadus tähendada nii erilist andekust, õpi- ja käitumisraskust kui ka terviseriket ja puuet. Mida varem suudetakse õpilase hariduslik erivajadus kindlaks määrata, seda suurem on tõenäosus, et leitakse just tema individuaalseid iseärasusi

arvestav ja talle sobivaim õppevorm. Tulenevalt *Eesti Vabariigi põhiseaduse* §-st 37 on igäihel õigus haridusele vastavalt tema vajadustele ja võimetele.

Erivajadustega õpilased võivad õppida nii tavaüldhariduskoolides kui ka spetsiaalsetes erivajadustega õpilastele mõeldud õppeasutustes. Erivajadus võib tuua kaasa vajaduse muuta ja kohandada nii õpilase õppeprogrammi kui õppekeskkonda. Olenevalt erivajaduse tüübist võivad erivajadustega õpilased vajada spetsiaalseid õppevahendeid, õppekeskkonna kohandamist, teistsuguseid õpetamismetoodikaid ja –meetodeid ning ulatuslikumat õpiabi kui seda suudab võimaldada tavaline üldhariduskool.

Erivajadustega õppur tavaüldhariduskoolis

Terviserikkest või puudest põhjustatud erivajadusega õpilane võib õppida tavaüldhariduskoolis, kui kool suudab pakkuda talle sobivaid tingimusi hariduse omandamiseks. Erivajadustega õpilaste aitamiseks on koolil mitmesuguseid võimalusi. Õpiabi vormideks võivad olla:

- tugiõpe õppetööst haiguse tõttu puudunud õpilasele või neile, kes pole materjalist aru saanud. Toimub pärast õppetunde kindlate konsultatsioonitundide ajal.
- parandusõpperühma moodustamine õpivilumushälvetega 1.-9. klassi õpilastele, aga ka neile 1. ja 2. klassi õpilastele, kes vajavad õpioskuste ning -harjumuste kujundamiseks toetavat õppekorraldust. Parandusõpperühmas võib õppida kuni 6 õpilast.
- tasandusklasside moodustamine õpiraskustega laste aitamiseks. Klassis võib olla kuni 16 last.
- kasvatusraskustega õpilaste klassi võib moodustada õpilastele, kellel on koolis ja väljaspool kooli tõsiseid käitumisprobleeme või kes kannavad vangistust, aresti või eelvangistust. Kasvatusraskustega õpilaste klassi võib moodustada alates 4. klassist ja seal võib õppida kuni 12 õpilast.
- individuaalse õppekava koostamine eriliselt andekale või õpiraskustega õpilasele 1.-12. klassis võimetekohase õppe ja arengu tagamiseks.
- koduõpe terviseprobleemidega õpilastele 1.-9. klassis. 1.-6. klassini võib laps kodus õppida ka vanema soovil, sel juhul õpetab vanem või tema palgatud koduõpetaja.
- logopeediline abi.

2004/05 õppeaastal õppis tavakoolides 23 125 hariduslike erivajadustega õpilast, mis moodustab 12,6% kõigist üldhariduskoolide õpilastest. Aasta-aastalt on hariduslike erivajadustega õpilaste arv järjest kasvanud.

Erivajadustega õpilaste koolid

Erivajadustega õpilaste koolides võimaldatakse eriõpet, eriabi, kasvatus eritingimusi ja ravi lähtuvalt õpilase vajadustest. Erivajadustega õpilaste koolid võivad olla:

- keha-, kõne-, meele- ja vaimupuuetega ning psüühikahäiretega õpilastele mõeldud õppeasutused;

- kasvatus eritingimusi vajavatele õpilastele loodud õppeasutused. Sanatoorne kool on mõeldud tervisehäiretega õpilastele, kus nad õpivad ja saavad vajalikku ravi.

Võimetekohane õppekava või kool soovitatakse erivajadustega õpilastele meditsiiniliste, psühholoogiliste ja pedagoogiliste uuringute põhjal nõustamiskomisjoni otsusega⁹. Õpilase nõustamiskomisjoni suunamise võib alata nii lapsevanem kui ka õpetaja, logopeed või psühholoog lapsevanema nõusolekul. Õpilase nõustamiskomisjoni suunamise otsustab kooli õppenõukogu ja seda on õigus teha seda juhul kui:

- 1) õpilasel on õpiraskused ja koolipoolse õpiabi võimalused on ammendatud, kuid õpilane ei ole õpiraskustest üle saanud;
- 2) õpilasel on tervisehäire, mis nõuab õppimist raskelt kulgevate somaatiliste haigustega laste sanatoorses koolis.

Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunatakse õpilane alaealiste komisjoni taotlusel kohtumääruse alusel *alaealise mõjutusvahendite seaduses* sätestatud alustel ja korras.

2005/06 õppeaastal tegutses Eestis 46 erivajadustega laste kooli, neist 2 algkooli, 40 põhikooli ja 4 gümnaasiumi. Valdav osa erivajadustega õpilaste koolidest ehk 36 õppeasutust oli eesti õppekeelega, 5 vene õppekeelega ja 5 koolis toimus õppetöö nii eesti kui vene keeles. Kokku õppis erivajadustega õpilaste koolides 4760 õpilast, neist 65% olid poisid.

Erivajadustega õppur kutseõppeasutuses

Erivajadustega õppurite kutseõppeasutuses õppimist reguleerib haridus- ja teadusministri määrus „*Erivajadusega isikute kutseõppeasutuses õppimise tingimused ja kord*”.

Määruse tähenduses mõistetakse erivajadusega isikuna õppijat, kelle eriline andekus, õpi- või käitumiseraskus, terviserike, puue või ka pikemaajaline õppetööst eemalviibimine toob kaasa vajaduse teha muudatusi või kohandusi kooli õppekavast tulenevas õppesises, vastava erialarühmaga koos õppimiseks rühma töökavas või õpikeskkonnas (õppevorm, õpperuumid, õppevahendid, meetodid, suhtluskeel, spetsiaalse ettevalmistusega pedagoogid, vajadusel tugipersonal).

Kutseõppeasutustel on kohustus luua õppijale võimalused kutsehariduse omandamiseks, arvestades sealjuures võimaluste piires õppija soove, erivajaduste spetsiifikat ja võimalusi saada sobivat tööd. Õppimisvõimaluste loomisel teeb kutseõppeasutus koostööd õppeasutuse asukohajärgse maavalitsuse ja õppija elukohajärgse valla või

⁹ Õpilase suunamist nõustamiskomisjoni reguleerib haridus- ja teadusministri määrus „*Erivajadustega õpilaste nõustamiskomisjoni suunamise tingimused ja kord*”.

linnaga. Erivajadustega õppuritega arvestatakse ka õppeasutuse füüsilise keskkonna kujundamisel (kõikide õppijate, sh ratastooli kasutajate ligipääs elutähtsatele ruumidele ja vahenditele; kuulamist toetavad akustilised tingimused; visuaalset orienteerumist soodustav sisekujundus; piisava mahuga ja kergesti leitav info õppehoonetes orienteerumiseks. Kutseõppeks paremate tingimuste loomiseks võib õppetööd läbi viia ka väljaspool õppeasutuse ruume.

Erivajadusega õppijale koostatakse õppeasutuse õppekavast ja õppija vajadustest lähtuv individuaalne õppekava, milles määratakse vastavalt vajadusele:

- 1) kooli õppekavaga võrreldes vähendatud või kõrgendatud nõuded õppesisule ja õpitulemustele;
- 2) erisused õppekorralduses;
- 3) õppeaja lühendamine või pikendamine;
- 4) õppevara, ruumi- ja täiendava inimressursi kaasamise vajadus ja põhimõtted.

Puudega isikute puhul, kellele vastavalt *sotsiaalhoolekande seadusele* on koostatud rehabilitatsiooniplaan, arvestatakse õppetöö korraldamisel rehabilitatsiooniplaanis toodud soovitustega.

Erivajadusega õppijate õpetamisel ja õppetöö korraldamisel kaasatakse vastavalt vajadusele täiendavat personali (tugiisik, isiklik abistaja, abiõpetaja, viipekeeletoolk vms). Vajadusel võimaldab kool vastava täienduskoolituse läbimise neile töötajatele, kelle tööülesannete hulka kuulub töö erivajadustega õpilastega. Õppija sotsiaalsete oskuste ja toimetuleku suurendamiseks võib õppeasutus rakendada kutseõppe ettevalmistavat moodulit. Üldjuhul erivajadusega õppijatest eraldi õpperühma ei moodustata. Eraldi õpperühmad moodustatakse juhul, kui sama eriala soovib õppida mitu erivajadusega õppijat, mis võimaldab luua paremad õppimistingimused.

Õppepraktika korraldamisel lähtutakse erivajadustega õppuri vajadustest. Koostöös praktikaettevõttega koostatakse individuaalne üleminekuplaan vajalike oskuste omandamiseks ja kutseõppest tööellu üleminekuks.

Vähemalt üks kord õppeaasta jooksul viiakse erivajadustega õppijaga koolis läbi arenguvestlus, mille eesmärk on õppija kaasamine oma õpingute kavandamisse, samuti õppija arengu toetamine vastavalt tema individuaalsetele vajadustele.

2006/07 õppeaastal on erivajadustega õpilastel võimalik õppida 20 kutseõppeasutuses. Kokku õppis kutseõppeasutustes 811 erivajadustega õpilast, mis moodustab 2,8% kõigist kutseõppeasutuste õpilastest. Valdav enamus ehk 91,9% õpib põhikooli baasil kutsekeskhariduse õppekavadel. Erivajadustega kutseõppuritest on 65,7% noormehed. Erialadest õpib enim erivajadustega noormehi ehitusega seotud erialadel, populaarsed on ka kodu- ja põllumajanduse ning tiseri ja koka erialad. Erivajadustega tütarlapsi õpib enim kodumajanduse, puhastusteenindaja ja koka erialal.

Astangu Kutserehabilitatsioonikeskus

Alates 1996. aastast tegutsev Astangu Kutserehabilitatsioonikeskus osutab kutserehabilitatsiooniteenustpuudestingitud erivajadustega isikutele. Keskusteendab inimesi üle Eesti, avalduste vastuvõtt õpilaskandidaadidelt toimub aastaringelt. Keskuse põhiülesanneteks on rehabiliteeriva kutseõppe korraldamine, erivajadustega inimestele personaalsete rehabilitatsiooniplaanide koostamine ja nimetatud plaanist lähtuvalt erinevate rehabilitatsiooniteenuste osutamine.

Lisaks kutseõppele pakub keskus erinevaid teenused, mis aitavad kaasa õpilaste hilisemale töölerakendumisele (sh. karjääri- ja kutsenõustamine, tööandja nõustamine ning töölerakendumise toetamine).

Rohkem teavet Astangu Kutserehabilitatsioonikeskuse kohta on võimalik saada - www.astangu.ee

Erivajadustega üliõpilane rakenduskõrgkoolis või ülikoolis

Ülikooli ja rakenduskõrgkooli võivad kandideerida kõik keskhariduse omandanud isikud sh erivajadustega isikud. Ülikoolis riikliku koolitustellimuse alusel moodustatud õppekohal aasta üle õppekava nominaalkestuse õppinud või täiskoormusega õppe nõudeid mittetäitnud keskmise, raske või sügava puudega üliõpilane, kes on üle viidud osakoormusega õppesse, vabastatakse õppekulude hüvitamisest, kui ta jätkab õpinguid sama õppekava järgi.

Kuulmis-, nägemis- ja liikumispuudega üliõpilastele pakub õpingutes osalemiseks toetust ka Haridus- ja Teadusministeerium. Toetust võimaldatakse ulatuses, mida ei kata Sotsiaalministeeriumi ja kohalike omavalitsuste poolt antavad toetused. Haridus- ja Teadusministeerium toetab kuulmispuudega üliõpilasi näiteks viipekeele tõlgi teenuse eest tasumisel, samuti nägemis- ja liikumispuudega üliõpilasi neile vajalike tugiteenuste eest tasumisel. Toetuse vajadusest peab üliõpilane teavitama õppeasutust, kuhu ta õppima asub, sest toetust makstakse õppeasutuse kaudu.

Puudega üliõpilane, kes on tunnistatud vähemalt 80% ulatuses ajutiselt töövõimetuks ja kes võtab õppelaenu, saab riigilt taotleda selle kustutamist täies ulatuses.

2006/07 õppeaastal õppis erinevates Eesti ülikoolides ja rakenduskõrgkoolides 40 kuulmis-, nägemis- ja liikumispuudega üliõpilast.

Õigusaktid

Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (1993)

Kutseõppeasutuse seadus (1998)

Erilasteaeda (erirühma), sanatoorsesse kooli, erivajadustega õpilaste erikooli (eriklassi)

vastuvõtmise ning väljaarvamise alused ja kord (1999)

Erivajadusega isikute kutseõppeasutuses õppimise tingimused ja kord (2006)

Erivajadustega õpilaste nõustamiskomisjoni suunamise tingimused ja kord (1999)

Individuaalse õppekava järgi õppimise kord (2004)

Koduõppe kord (2000)

Parandusõpperühma töökorralduse alused (1999)

Põhiharidust omandavate kasvatusraskustega õpilaste klassi moodustamise tingimused ja kord (2004)

Õppeaastate arv, õppeainete loend ja õppetundide arv erivajadustega õpilaste erikoolis ja sanatoorses koolis (2002)

1.5. Elukesknev õpe

Tänapäeval toimuvate muutuste kiirus tingib pideva vajaduse oma teadmiste ja oskuste täiendamiseks ning uute omandamiseks, et tulla muutuvmas maailmas toime. Õppimine ei saa piirduda vaid formaalharidussüsteemis soovitud arvu tasemete läbimisega, vaid toimub elukestvalt, nii formaalharidussüsteemiga paralleelselt kui ka tasemeharidusest lahkudes.

ELUKESTVA ÕPPIMISE ALL MÕISTETAKSE KÕIKI ELU JOOKSUL ETTE VÕETUD ÕPPETEGEVUSI, MILLE EESMÄRGIKS ON PARANDADA JA TÄIENDADA OMA TEADMISI, OSKUSI JA KOMPETENSI VASTAVALT ISEENDA, KODANIKKONNA, ÜHISKONNA JA TÖÖTURU VAJADUSTELE.

Elukestva õppe mõiste sündis koos väitega, et õppimine ei lõpe kooliga, vaid kestab kogu elu ning elukestva õppe poliitika põhitähelepanu ongi suunatud õppimisele pärast formaalharidussüsteemis esmase hariduse omandamist ehk täiskasvanute haridusele.

1.5.1. Täiskasvanute koolitus

Täiskasvanute koolitus **on täiskasvanute organiseeritud õppetegevus**, mis on sõltumatu õppe sisust, tasemest või meetoditest, see võib asendada või olla jätkuks esmasele haridusele üldhariduskoolis, kutseõppeasutuses, kõrgkoolis, samuti võib see toimuda erinevates täiskasvanute koolituse asutustes (rahvaülikoolid, koolituskeskused, koolitusfirmad jne) täiendus- või ümberõppekursustena.

Täiskasvanute koolitust reguleerib alates 1993. aasta novembrist *täiskasvanute koolituse seadus*, mis sätestab iga inimese õiguse pidevaks enesetäiendamiseks kogu eluea vältel, riigi ja omavalitsuste, samuti tööandjate kohustused täiskasvanute koolituse koordineerimisel ja elluviimisel, täiskasvanuhariduse finantseerimise riigieelarvest.

Täiskasvanud õppija on õppija, kes õpib osakoormusega õppes, kaugõppes või eksternina ja kelle jaoks õppimine ei ole põhitegevus, kes õpib töölkäimise, perekonnaelu või muu tegevuse kõrvalt. Loomulikult võivad täiskasvanud õppida ka täiskoormusega õppes, aga sellisel juhul ei kehti neile täiskasvanute koolituse seadusest tulenevad soodustused. Täiskasvanute koolituse seaduse alusel jaguneb täiskasvanute koolitus järgmiselt:

- tasemekoolitus;
- tööalane koolitus;
- vabahariduslik koolitus.

Tasemekoolitus

Täiskasvanute tasemekoolituse vormid on:

- õhtuses, kaugõppe õppevormis või eksternina põhihariduse ja üldkeskhariduse omandamine;
- osakoormusega õppes kutsehariduse omandamine erinevates kutseõppeliikides;
- osakoormusega või eksternina kõrghariduse omandamine.

Osakoormusega õppes täidab õppija iga õppeaasta lõpuks õppekava kohaselt täitmisele kuuluva õppe mahust vähem kui 75%. Õppeasutus võib kehtestada osakoormusega õppe alampiiri. Eksternina õppides on võimalik sooritada õppekavajärgseid eksameid ja arvestusi osalemata korralises õppetöös. Tasemekoolituse läbimist tõendab tunnistus või diplom.

Põhi- ja üldkeskhariduse omandamine

Põhiharidust ning üldkeskharidust on täiskasvanutel võimalik omandada täiskasvanute gümnaasiumites ning üldhariduskoolide juures avatud õhtustes või kaugõppe osakondades. Reeglina võivad väljaspool päevast õppevormi tasemekoolitusse õppima asuda põhihariduseta inimesed või koolikohustuse east väljas olevad inimesed. Õhtuses õppevormis on võimalik õppida ka üksikuid õppeaineid, mille kohta kool väljastab vastava tunnistuse. Põhihariduse ja üldkeskhariduse omandamine on riigi- ja munitsipaalõppeasutustes õppemaksuta.

2005/06 õppeaastal tegutses Eestis kokku 35 õppeasutust, mis pakkusid täiskasvanutele võimalust omandada üldharidust õhtuses või kaugõppe õppevormis või eksternina, neist 16 olid täiskasvanute gümnaasiumid ja 19 õhtu- ja kaugõppeosakonnad päevase õppevormiga üldhariduskoolide juures. 2005/06 õppeaastal omandas õhtu- või kaugõppe vormis üldharidust 7141 õpilast, neist 1722 (24,1%) põhikooliastmel ja 5419 (75,9%) gümnaasiumiastmel.

Kutsehariduse omandamine

Alates 2006/07 õppeaastast on kutseõppes võimalik valida varasemast mitmekesisemate õppevõimaluste seast. Lisaks erinevate kutseõppe liikide ja õppevormi vahel valimisele on õppijal võimalik otsustada, kas ta soovib õppida täiskoormusega või

osalise koormusega. Kutsehariduse omandamine riiklike- ja munitsipaalõppeasutuste tasemeõppes on üldjuhul õppemaksuta.

2005/06 õppeaastal õppis erinevates kutseõppeasutustes kaugõppe ja õhtuses õppevormis ning osakoormusega õppes kokku 1190 õppijat, mis moodustab 4,1% kõigist kutseõppeasutustes õppijatest.

Kõrghariduse omandamine

Täiskasvanud õppijatele pakuvad paindlikke õppevorme kõrghariduse omandamiseks nii rakenduskõrgkoolid kui ülikoolid. Õppijal on võimalik valida, kas ta soovib **õppida täis- või osakoormusega õppes**. Kõrghariduse omandamine osakoormusega õppes on õppija jaoks enamasti tasuline. Õppelaenu saamise õigus on ainult täiskoormusega õppijatel, osakoormusega õppijatel see puudub. Erandina on õigust õppelaenu saada osakoormusega õppes õpetajakoolituse õppekava järgi kõrgharidust omandavatel isikutel, kes samal ajal töötavad vähemalt 18-tunnise nädalakoormusega õppe-ja kasvatustööl.

Täiskoormusega õppides ei kohusta seadusandlus tööandjat õppepuhkust andma, samas on õppepuhkuse saamine võimalik poolte kokkuleppel.

2005/06 õppeaastal õppis Eesti kõrgharidusasutustes kaugõppes või osalise koormusega õppevormis 6955 üliõpilast, mis moodustab 10,2% kõigist kõrghariduse õppekavadel õppijatest.

Töölane koolitus

Täiskasvanute töölane koolitus võimaldab kutse-, ameti- ja/või erialaste teadmiste, oskuste ja vilumuste omandamist ja täiendamist, samuti ümberõpet töökohas või koolitusasutuses.

Töölase koolitust täiskasvanutele pakuvad paljud rakenduslikud kõrgkoolid, ülikoolid ja kutseõppeasutused, samuti erakoolid ja kutseliidud, kes korraldavad koolitust *Erakooliseaduse* kohaselt. Töölase koolituse läbimist tõendab tunnistus või tõend.

Töölase koolituse eest maksavad enamasti inimesed ise või nende tööandjad. Erandiks on õpetajad, ametnikud ja töötud, kelle koolituskulud on ette nähtud riigieelarves. Juhul, kui inimene ise maksab oma koolituse eest, on tal tulumaksuseaduse alusel õigus tulumaksutagastusele koolituseks kulunud summa ulatuses.

Kõik erakoolitusasutused, kes pakuvad õpet enam kui 120 tundi või kuus kuud aastas, peavad Haridus- ja Teadusministeeriumist taotlema koolitusloa. Koolitusloa olemasolu on võimalik kontrollida ministeeriumi veebilehel asuvast andmebaasist.

Tööturukoolitus

Tööturukoolitus on töötule korraldatav tööalane koolitus. Töötu suunatakse tööturukoolitusele individuaalse tööotsimiskava alusel. Individuaalses tööotsimiskavas lepatakse kokku töö leidmiseks ja võimalikult kiiresti ning efektiivselt töölerakendumiseks vajalikud tegevused. Tööturukoolituse pikkuseks on kuni 1 aasta. Koolitusel osalemiseks on töötul võimalus taotleda stipendiumi ning sõidu- ja majutustoetust. Tööturukoolitust korraldavad Tööturuametile alluvad Tööhõiveametid.

Vabahariduslik koolitus

Vabahariduslik koolitus on suunatud inimese loovuse, annete ja sotsiaalsete oskuste tõstmisele. Õpe toimub kursuste, õpiringi või muus õppijatele sobivas vormis. Kuigi vabaharidus on enamasti seotud inimeste hobide või harrastustega, on piiri vabaharidusliku koolituse ja tööalase koolituse vahel raske tõmmata. Mõnigi kord võib hobist saada amet, paljudel inimestel aitavad vabahariduse raames omandatud teadmised ja oskused olla edukamad oma igapäevatoös.

Üle Eesti tegutsevad koolituskeskused, mis pakuvad täiskasvanutele vabahariduslikku koolitust. Enamasti on tegemist rahvaülikoolide, vabahariduslike koolituskeskuste või kultuurikeskustega. Populaarsemad kursused nendes keskustes on kunsti- ja kultuurikursused, keelekursused ning majandus- ja arvutiõppe kursused. Vabahariduslikke koolituskeskusi toetatakse riigieelarvest, kust eraldatakse konkursi korras vahendeid ligikaudu 45 vabaharidusliku koolituskeskuse juhi ja pedagoogide töötasu toetuseks aastas.

Vabaharidusliku koolituse eest peab inimene enamasti ise maksma. *Tulumaksuseaduse* alusel on õigus tulumaksuvabastusele koolituseks kulunud summa ulatuses.

1.5.2 Täiskasvanuhariduse rahastamine

Euroopa Liidus on seatud eesmärgiks saavutada aastaks 2010 täiskasvanute elukestvas õppes osalemise määraks vähemalt 12,5% tööealisest elanikkonnast. Seetõttu peavad liikmesriigid panustama meetmetesse, mis parandavad täiskasvanute koolituse olukorda ja suurendavad täiskasvanute võimalusi koolituses osaleda.

Eesti *Elukestva õppe strateegias aastateks 2005-2008* on seatud eesmärgiks tõsta koolituses osalejate osakaal 2008. aastaks 10 protsendini. Erinevatele Eesti-sisestele osalusuringutele põhinedes peaks eesmärgi saavutamiseks praegustele täiskasvanud õppijatele lisanduma umbes 80 000 kuni 100 000 inimest. Teadmispõhisele majandusele üleminekuks on vajalik käivitada laialulatuslik ja massiline täiskasvanute tööalane koolitus.

Haridus- ja Teadusministeerium on välja töötamas täiskasvanute tööalase täiend- ja ümberõppe rahastamise mudelit, mis esialgse visiooni kohaselt koosneb kolmest

sambast: rahastamine ettevõtete, õppeasutuste ja tööturuameti kaudu. Hetkel toimivad kõik sambad mingil määral, kuid siiski peavad paljud õppida soovijaid oma koolituse eest ise maksma. Selleks, et võimaldada kõigil täiskasvanutele täiend- ja ümberõppes osaleda, on hädavajalik senisest olulisemalt suuremate vahendite suunamine koolitusse. Viimastel aastatel on koolitusasutustel olnud võimalus küsida täiend- ja ümberõppeks toetust Euroopa Sotsiaalfondist. Sotsiaalfondi vahendid on Eestile avatud ka järgnevatel aastatel ja mahud suurenevad oluliselt.

VÕTA - Varasema õpi- ja töökogemuse arvestamine

Kogemused, mida täiskasvanud omandavad oma töös, isiklikus elus, mitteformaalses õppes, omavad tänapäeval üha suuremat tähtsust. Seetõttu on viimastel aastatel Eestis aktiivselt tegeletud varasema õpi- ja töökogemuse arvestamise süsteemi (VÕTA) väljatöötamisega. Varasemate õpingute ja töökogemuse arvestamise süsteemi loomine on seatud ka üheks *Elukestva õppe strateegia 2005-2008* eesmärgiks, samuti on sellele pööranud tähelepanu Euroopa Komisjon. VÕTA eesmärgiks on tunnustada inimese õpi- ja töökogemusi luues seeläbi parema juurdepääsu haridusele ja tööturule. Varasem õpi- ja töökogemuste arvestamine aitab kokku hoida ressursse (aeg ja raha) ja seda nii inimese, kui ka riigi seisukohast. Ühtlasi aitab varasemate kogemuste tunnustamine tõsta inimese konkurentsivõimet tööturul ja võimaldab olla mobiilne.

2005. aastal algas Tartu Ülikooli eestvedamisel suuremahuline ESF projekt „Ülikoolilõpetajate konkurentsivõime tõstmine läbi õppetegevuse kvaliteedi arenduse“ (LÜKKA), mille üheks tegevuseks on VÕTA põhimõtete väljaarendamine ja juurutamine, vastavate koolituste läbiviimine ning VÕTA tugisüsteemi loomine õppijatele, õppejõududele, nõustajatele ja tuutoritele. Lähemalt saab VÕTA kohta teavet projekti veebilehelt www.ut.ee/lykka

Praeguse seadusandluse kohaselt on ülikoolidel ja rakenduskõrgkoolidel õigus rakendada VÕTAt teatud piirides. Edaspidi laieneb VÕTA ka kutseharidusse ja üldharidusse.

Täiskasvanud õppija nädal

Igal sügisel korraldatakse Eesti Täiskasvanute Koolitajate Assotsiatsiooni ANDRAS ja Haridus- ja Teadusministeeriumi koostöös Täiskasvanud õppija nädalat (TÕN), mille eesmärgiks on õppimise väärtustamine, õppijate ja koolitajate tunnustamine ja õppimisvõimaluste tutvustamine. TÕNi üritused toimuvad kõigis Eesti maakondades. Vaata lähemalt www.andras.ee

Õppepuhkus

Vastavalt *täiskasvanute koolituse seadusele* on töölepingu alusel töötavatel ja avalikus teenistuses olevatel isikutel õigus õppepuhkusele, mida antakse talle tema enda esitatud avalduse ja õppeasutuse tõendi põhjal.

Õppepuhkust on õigus saada tasemekoolituses neil, kes omandavad:

- põhiharidust ja üldkeskharidust õhtuses, kaugõppe õppevormis või eksternina;
- kutsekeskharidust põhihariduse baasil õhtuses või kaugõppe õppevormis;
- kutsekeskharidust keskhariduse baasil osakoormusega või eksternina;
- kõrgharidust osakoormusega või eksternina.

Õppepuhkuse pikkus tasemekoolituses (formaalhariduses) võib olla kuni 30 päeva aastas.

Lisapuhkepäevi on võimalik saada vastava haridustaseme omandamiseks järgmiselt:

- põhihariduse omandamine – 28 päeva;
- keskhariduse omandamine – 35 päeva;
- kõrghariduse omandamine või bakalaureuse kraadi kaitsmine – 42 päeva;
- magistri- või doktoritöö kaitsmine – 49 päeva.

Tasemekoolitusega seotud õppepuhkusel viibivale töötajale või teenistujale säilitab tööandja keskmise töötasu kümneks päevaks. Ülejäänud õppepuhkuse päevadeks säilitab tööandja töötaja või teenistuja töötasu vähemalt kehtiva miinimumpalga ulatuses.

Töölases koolituses osalemiseks on töötajal õigus saada õppepuhkust vähemalt 14 kalendripäevaks aastas keskmise palga säilitamisega ja vabahariduslikus koolituses osalemiseks palgata õppepuhkust vähemalt seitsmeks kalendripäevaks aastas.

Täiskasvanuhariduse riiklikud prioriteedid 2004-2006

Täiskasvanuhariduse riiklikud prioriteedid aastateks 2004-2006 kiitis Vabariigi Valitsus heaks 2004. aastal. Prioriteedid toetavad elukestva õppe põhimõtete rakendamist ja nendele tuginevad Haridus- ja Teadusministeerium, koostööpartnerid ja erinevad osapooled oma tegevuse korraldamisel. Prioriteedid on:

- täiskasvanutele paremate võimaluste loomine ligipääsuks elukestvate õppele, sealhulgas tasemeharidusele ja haridustee katkestanutele võimaluste loomine haridussüsteemi tagasipöördumiseks;
- täiskasvanute nõustamise süsteemi väljaarendamine, sealhulgas karjääri-nõustamisteenuse võimaldamine ja täiskasvanutele suunatud õppimisvõimalusi kajastava infosüsteemi väljaarendamine;
- varasema õpi- ja töökogemuse arvestamise süsteemi väljatöötamine;
- täiskasvanuhariduse rahastamise mudeli väljatöötamine, sealhulgas maksusüsteemi kaudu ettevõtete motiveerimine oma töötajate koolitusse investeerima;
- täiskasvanute koolituse, sealhulgas tööalase koolituse kvaliteedi tagamine.

1.5.3. Elukestva õppe strateegia 2005-2008

2005. aasta sügisel Vabariigi Valitsuses heaks kiidetud *Elukestva õppe strateegia aastateks 2005-2008* eesmärgid näevad ette täiskasvanutele õppimisvõimaluste loomist

erinevates õppeasutustes (täiskasvanute gümnaasiumites, ülikoolides, kutsekoolides, erakoolitajate juures jne), nende õppimisvõimaluste täiendamist, õppe kvaliteedi tõstmist ja koolituse sobivamaks muutmist, varasema õpi- ja töökogemuse arvestamise süsteemi loomist ning kutsekvalifikatsioonisüsteemi edasiarendamist. Lisaks eelnimetatutele on strateegia üheks eesmärgiks luua täiskasvanutele õppimis- ja koolitusvõimalustest teavitamise süsteem ja võimalus saada karjääriteenuseid. Igas maakonnas peaks töötama vähemalt üks karjääriteenuste pakkuja, kes nõustab töötavaid täiskasvanuid.

1.5.4. Mitteformaalne ja informaalne haridus

Väljaspool formaalharidussüsteemi toimuvat õppetegevust on võimalik liigitada mitteformaalseks ja informaalseks hariduseks. Mitteformaalse hariduse all mõistetakse organiseeritud õppetegevust, mis toimub kindlate õppeprogrammide alusel kindlatele huvirühmadele. Kuigi kursused või õppused toimuvad väljaspool formaalharidussüsteemi, on nad korraldatud formaalsete organisatsioonide (nt täiskasvanute koolituskeskused, rahvauülikoolid, huvialakoolid jms) poolt. Mitteformaalne õppimine võib toimuda nii haridusasutuses kui väljaspool seda.

Mitteformaalse hariduse plussiks on mitmekülgsus, pakudes õppeks võimalusi kõigile, olenemata vanusest, soost ja majanduslikust olukorrast. Mitteformaalse hariduse õppemeetodid on paindlikud ja võimaldavad arvestada inimeste erinevate vajadustega, õppimiskiiruse ja -stiiliga ning pakuvad uusi võimalusi ka neile, keda formaalharidussüsteem mingil põhjusel ei rahulda. Osaledes õppimises vabatahtlikult, on õppijatel kogu protsessis aktiivne roll.

Informaalne haridus hõlmab igasugust õppimist, mis tuleneb igapäevasest tegevusest tööl, perekonna ringis või vabal ajal. Informaalne haridus ei ole struktureeritud, puuduvad otsesed õpieesmärgid, õppematerjalid ja õppekavad. Noortele pakuvad informaalset hariduse võimalusi erinevad institutsioonid ja ühendused, näiteks noorteühingud, noorteklubi, spordiklubi, vabatahtlik teenistus, kodanikuühendused, kohalikud või rahvusvahelised noorteprojektid.

Aktiivselt tegutsevaid nii registreeritud kui ka mitteregistreeritud noorteühendusi on Eestis sadakond. Need võivad tegutseda kohalikul, riiklikul kui ka rahvusvahelisel tasandil. Noorteühenduste rolli nii mitteformaalse kui informaalset hariduse pakkujana ei tohiks kindlasti alahinnata, sest just nende erinevate tegevuse kaudu omandavad ja kinnistavad noored mitmeid toimetulekuks olulisi ning tööandjate poolt hinnatud oskusi (nt suhtlemisoskus, meeskonnas töötamine, enese kehtestamine, konfliktide ja probleemide lahendamine, organiseerimise oskus, protsesside ning inimeste juhtimine, avalik esinemine jne), mida ei ole alati lihtne omandada formaalharidusprotsessis. Noorteühendustes õpitakse sageli palju kasulikku ka oma eakaaslastelt, samuti saadakse

esimesed vabatahtliku töö ja aktiivse osaluse kogemused. Rahvusvahelisel tasandil tegutsev noorteühendus pakub oma liikmetele lisaks ka väärtuslikku kultuuridevahelist õpet, korraldades nt seminare, noorsoovahetusi vm rahvusvahelisi projekte.

Euroopa Liidu koostööprogramm Euroopa Noored on pühendatud just informaalsele õppimisele. Programm annab noortele võimaluse omandada uusi teadmisi, oskusi ja kompetentse ning soodustab nende sotsiaalset ja kultuurilist lõimumist teiste Euroopa noortega. Vaata lähemalt: www.noored.ee

1.5.5. Huvialaharidus

Huvialaharidus võimaldab noorel omandada süvendatud teadmised, oskused ja vilumused mingil kindlal huvialal ning annab seeläbi noorele võimaluse oma isiksuse mitmekülgsemaks arendamiseks. Huvialaharidus toimub vastava üleriigilise või institutsioonisisese õppekava alusel ning pedagoogide juhendamisel. Huvialahariduses osalemisel on noorele mitmeid positiivseid mõjusid, mis toetavad karjääriplaneerimise protsessi:

- arendatakse andeid
- jõutakse paremini selgusele oma huvides
- avardub silmaring
- kujuneb positiivne enesehinnang
- õpitakse midagi praktilist, kasulikku, arendatakse erinevaid oskusi
- arendatakse suhtlemisoskusi
- kogutakse mitmeid olulisi lisaväärtusi, sh kujundatakse tegutsemise kaudu aktiivset eluhoiakut

Huvialakoole finantseeritakse omavalitsuste eelarvest ja õppemaksudest. Omavalitsuste toetus huvialaharidusele ulatub transpordikulude kompenseerimisest kuni kohamaksu ning õppemaksu 100-protsendilise kompenseerimiseni.

Eestis on kokku 300 koolitusloaga huvialakooli, neist 160 on munitsipaal- ja 140 erahuvialakoolid, kus õpib ligikaudu 48 000 noort. Enim noori õpib spordikoolides, populaarsed on ka muusika- ja kunstikoolid.

Õigusaktid ja strateegilised alusdokumendid

Huvialakooliseadus (2005)

Täiskasvanute koolituse seadus (1993)

Elukestva õppe strateegia (2005)

Noorsootöö strateegia 2006-2013 (2006)

Noorsootöö kontseptsioon (2001)

1.6. EHIS ja haridusuuringud

Haridussüsteemi korraldamiseks ning sihipäraseks juhtimiseks on vaja koguda informatsiooni haridussüsteemis toimuva kohta. 2004. aastal loodud EHIS ehk Eesti Hariduse Infosüsteem on riiklik register, kuhu koondatakse haridussüsteemi puudutavaid andmeid, mis on aluseks riikliku haridusstatistika koostamiseks.

EHISe koosseisu kuuluvad viis omavahel seotud alamregistrit:

- haridust tõendavate dokumentide alamregister;
- õpetajate ja õppejõudude alamregister;
- õpilaste, üliõpilaste ning arst-residentide alamregister;
- õppeasutuste alamregister;
- õppekavade ja koolituslubade alamregister.

EHISesse on kohustatud andmeid esitama Eestis tegutsevad alus-, põhi-, üldkesk-, kutsekesk-, kõrg-, huvialahariduse omandamist ja täiendkoolitust võimaldavad õppeasutused. Olenevalt õppeasutuse spetsiifikast esitab ta andmeid kõigisse EHISe alamregistritesse või siis ainult mõnesse neist.

EHISes sisalduvaid isikustatud andmeid kasutatakse eelkõige erinevate rahastamisotsuste tegemisel, näiteks võimaldab registrist andmete esitamine riigiametitele ja pankadele maksta erinevaid toetusi, väljastada õppelaenu ja sõlmida ravikindlustust, ilma et taotleja peaks õppeasutusest hankima tema andmeid kinnitava pabertõendi. Statistilised andmed on aluseks aruannetele ja analüüsidele.

EHISe andmetel põhinevad ka kodanikuportaali www.eesti.ee kaudu kättesaadavad võimalused:

- riigieksamite sooritajad saavad näha enda tulemusi;
- õpilased, üliõpilased, arst-residendid ja pedagoogid saavad näha enda haridusega seotud andmeid. Näiteks saab vaadata, millised on lõpetatud õppeasutused (alates 2000. aastast) ja mis õpingud on parajasti pooleli, samuti saab kontrollida (alates 2004. aasta kevadest) väljastatud põhikooli ja/või gümnaasiumi lõputunnistuste andmeid;
- õppelaenu taotlejatel on võimalik enne laenu taotluse esitamist kontrollida oma andmeid.

Kõigil huvilistel on võimalik teha EHISest päringuid:

- õppeasutuste kohta – koolide otsing erinevate tunnuste alusel, koolide põhinäitajad, koolivõrgu kaardid;

- koolituslubade ja õppekavade kohta - millises koolis milliste õppekavade järgi õpetatakse, kas on olemas koolitusluba ja kas õppekavad on akrediteeritud;
- pedagoogide vabade töökohtade kohta;
- haridust tõendavate lõpudokumentide kehtivuse kohta – alates 2004. aasta kevadest välja antud põhikooli ja/või gümnaasiumi lõputunnistuste andmete kontrollimine.

Ligipääs EHISele on veebilehelt ehis.hm.ee

Kui EHISe abil on võimalik saada statistikat haridussüsteemis toimuva kohta, siis põhjalikuma ülevaate saamiseks, analüüsimiseks ja hariduspoliitika kujundamiseks on vajalik läbi viia spetsiifilisi **haridusuuringuid**, mis lisaks analüüsidele pakuvad sageli ka lahendusi esilekerkinud probleemidele. Haridusuuringuid viivad läbi nii haridus- ja teadusasutused kui ka uuringufirmad. Järgnevalt on antud ülevaade 2005. ja 2006. aastal läbi viidud haridusuuringutest, mille tellijaks või partneriks oli Haridus- ja Teadusministeerium¹⁰.

Üldharidus

- **Üldhariduskoolide võrgu korraldamine.** Uuringu eesmärk oli selgitada välja lähitulevikus tõmbekeskusteks kujunevad koolipiirkonnad Eestis, lähtudes nii piirkondade demograafilisest olukorrast kui ka nende infrastruktuurist.

Kutseharidus

- **Eesti puidusektori tööjõuvajaduse prognoos aastateks 2005-2015.** Analüüsiti tööjõuvajadust nelja valdkonna lõikes - metsamajandus, puidutöötlemine, paberitööstus ja mööblitööstus.
- **Teadmistepõhine majandus ning info- ja kommunikatsioonitehnoloogiaalane haridus: hetkeolukord ning väljakutsed.** Uuringus analüüsitakse teadmistepõhist majandust ja ühiskonda võrdlevas perspektiivis, Eesti innovatsiooni- ja hariduspoliitikat globaliseerivas maailmas ning olukorda IKT-alases hariduses ning selle seoseid Eesti tööstuse ja teenindussektoriga maailma arengute taustal.

Kõrgharidus

- **Analüüs erinevate koolitusvaldkondade lõpetanute seisundite kohta tööturul ametialade, haridustasemete ja majandusharude lõikes.** Eesmärgiks oli analüüsida õppevaldkonniti erinevaid hõive näitajaid, samuti lõpetanute hajuvust ametite lõikes ning anda ülevaade lõpetanute hõive jagunemisest haridustasemete ametialade ja majandusharude lõikes.
- **Kõrghariduse omandanute ja õpingud katkestanute sissetulekute võrdlus töötasult laekunud tulumaksu põhjal.** Analüüsiti kõrghariduse omandanud ja õpingud katkestanud isikute edukust tööturul.

¹⁰ Täpsem ülevaade nimetatud uuringutest, samuti varasematel aastatel läbiviidud uuringutest ning uuringute aruanded on kättesaadavad Haridus- ja Teadusministeeriumi veebilehel: www.hm.ee.

- **Mittenormatiivse õpiedu asjaolud ja motivatsioon.** Uuringu eesmärgiks oli välja selgitada üliõpilaste õpingute pikenemise, peatumise või katkemise põhjused.

Noorsootöö

- **Avatud Noortekeskuste olukorra kaardistamise uuring.** Eesmärgiks oli kaardistada Eesti avatud noortekeskuste võrgustik ning analüüsida noortekeskuste toimimise olulisemaid mõjureid.
- **Eestis tegutsevate noorteorganisatsioonide ja noorteorganisatsioonide katusorganisatsioonide uuring.** Uuring annab ülevaate ühenduste arenemisloost ja toimimisest, koostööst avaliku sektori ja teiste organisatsioonidega. Käsitletakse ka organisatsioonide motiveeritust teha vabatahtlikku tööd ning analüüsitakse ühenduste jätkusuutlikkust.
- **Huvialaharidus ja huvitegevus.** Rakendusliku kompleksuuringu raames käsitleti huvialahariduse rolli tänapäeva noorte elus, rahastamist, kohalike omavalitsuste prioriteete noorsootöö valdkonnas.
- **Noorte kodanikukultuur muutub ühiskonnas. Üle-eestiline kodanikasvatuse lõppraport.** Uuringu eesmärk oli analüüsida 8. ja 9. klassi õpilaste teadmisi, väärtushoiakuid ja osalusvalmidust demokraatliku kodakondsuse valdkonnas.
- **Pädevused ja pädevuste arendamine noorsootöö valdkonnas:** Eesti noorsootöötajate professionaalne taust. Uuringu eesmärgiks oli kaardistada noorsootöö valdkonnast tegutsevatele inimestele vajalikud pädevusnõuded ning hinnata noorsootöötajate erialast ettevalmistust ning koolitusvajadust.
- **Vanemate suhtumine laste ja noorte huvialaharidusse.** Küsitluse eesmärgiks oli selgitada välja Eesti elanikkonna kokkupuuted huvialaharidusega ning suhtumine huvialahariduse rolli ja vajalikkusesse.

Rahvusvahelised võrdlusuuringud

Üldhariduse taseme võrdlemiseks teiste maailma riikidega osaleb Eesti erinevates rahvusvahelistes võrdlusuuringutes. 2003. aastal osalesid Eesti õpilased esmakordselt rahvusvahelises matemaatika ja loodusainete võrdlusuuringus TIMSS¹¹, kus saavutati 46 riigi seas loodusainetes 5. koht ja matemaatikas 8. koht. Euroopa riikide hulgas oli Eesti loodusainetes esimene ja matemaatikas Belgia ja Hollandi järel kolmas. 2006. aastal võttis Eesti esmakordselt osa tuntud rahvusvahelisest haridus- ja koolikorraldust käsitlevast uuringust PISA¹², mille tulemused avaldatakse 2007. aastal.

¹¹ Trends in International Mathematics and Science Study

¹² Program for International Student Assessment

1.7. Õppimistoetused

Koolitoetus

Koolitoetus on kord aastas makstav peretoetus, mida on õigus saada 7-16 aastasel lapsel enne õppeaasta algust. Kui laps jätkab peale 16-aastaseks saamist õpinguid päevases õppevormis või meditsiinilistel näidustustel muus õppevormis põhikoolis või gümnaasiumis või põhikooli baasil kutseõppeasutuses, on tal õigus koolitoetusele kuni 19-aastaseks saamiseni. Koolitoetuse suurus on kolmekordne lapsetoetuse määr ehk 450 krooni.

Üle 16-aastase lapse koolitoetuse saamiseks tuleb iga õppeaasta algul tõendada, et laps jätkab õpinguid üldhariduskoolis või kutseõppeasutuses. Kohalikku pensioniametisse tuleb esitada kas õppeasutuse poolt väljastatud tõend või kehtiva õpilaspileti koopia. Juhul kui 16-aastane või vanem isik katkestab oma õpingud kooliaasta jooksul, siis kaotab ta õiguse nii laste- kui koolitoetusele.

Õppetoetused

Riiklik õppetoetuste süsteem toetab majanduslikult noori andekaid inimesi hariduse omandamisel. Eesmärgiks on motiveerida õpilasi ja üliõpilasi täiskoormusega ja edukalt õppima ning õppekava nominaalajaga läbima.

Õppetoetuste liigid on:

- põhitoetus
- täiendav toetus
- doktoranditoetus

Põhitoetus on rahaline toetus hariduse omandamisega kaasnevate kulutuste katmiseks õpilasele ja üliõpilasele (v.a doktorant). Toetuse saamise aluseks on head õppetulemused. Põhitoetust on õigus taotleda õpilasel ja üliõpilasel (v.a doktorant), kes:

- on Eesti kodanik või viibib Eestis pikaajalise elaniku või tähtajalise elamisloa või alalise või tähtajalise elamisõiguse alusel¹³;
- omandab haridust õppekaval, kus on riikliku koolitustellimuse alusel moodustatud õppekohti;
- õpib täiskoormusega ega ole ületanud õppekava nominaalkestust.

Täiendav toetus on mõeldud õpilase ja üliõpilase eluasemele ja transpordile tehtavate kulutuste katmiseks. Seda on õigus taotleda õpilasel ja üliõpilasel, kes vastab põhitoetuse saamise nõuetele ja kelle elukoht asub Eesti rahvastikuregistri andmetel väljaspool õppeasutuse omavalitsusüksust ja sellega piirnevaid omavalitsusi. Täiendava

¹³ Elamisõigus on Euroopa Liidu kodaniku ja tema perekonnaliikme Eestis elamise seaduslikuks aluseks (vt Euroopa Liidu kodaniku seadus (2006)). Euroopa Liidu kodanikul või tema perealiikmel on õigus taotleda õppetoetusi alates 9.11.2006.

toetuse taotlemise õigust ei ole põhihariduse baasil kutsekeskharidust omandavatel õpilastel.

Doktoranditoetus on toetus doktoriõpingutele ja teadustööle pühendumise soodustamiseks. Seda on õigus taotleda doktorandil, kes:

- on Eesti kodanik või viibib Eestis pikaajalise elaniku või tähtajalise elamisloa või alalise või tähtajalise elamisõiguse alusel;
- õpib avalik-õiguslikus või eraülikoolis;
- õpib täiskoormusega riikliku koolitustellimuse alusel moodustatud õppekohal;
- ei ole ületanud õppekava nominaalkestust.

Õpilasel ja üliõpilasel on õigus taotleda põhitoetust ja täiendavat toetust viieks õppekuuks kaks korda õppeaastas. Kõiki õppetoetusi on õigus taotleda õppekava nominaalkestuse õppeaastatele vastaval arvul aastatel. Akadeemilise puhkuse ajal õppetoetust ei maksta.

Tabel 1.3. Õppimistoetuste ja õppelaenu saamise õigus kutse- ja kõrghariduse erinevatel astmetel

	Koolitoetus	Õppetoetus	Täiendav toetus	Doktorandi-toetus	Õppelaen
Kutsekeskharidus põhihariduse baasil	x	x			
Kutsekeskharidus üldkeskhariduse baasil		x	x		x
Rakenduskõrgharidusõpe		x	x		x
Bakalaureuseõpe		x	x		x
Magistriõpe		x	x		x
Doktoriõpe				x	x

2006. aastal on õppetoetuste suuruseks:

- põhihariduse baasil kutsekeskharidust omandav õpilane – põhitoetus 600 krooni kuus;
- keskkhariduse baasil kutsekeskharidust omandav õpilane – põhitoetus 600 krooni kuus ja täiendav toetus 300 krooni kuus;
- kõrgharidust omandav üliõpilane ja magistrant – põhitoetus 800 krooni kuus ja täiendav toetus 400 krooni kuus
- doktorant – 6000 krooni kuus.

Toetus välisriigi ülikoolis õppimiseks

Haridus- ja Teadusministeerium võib riigieelarves riiklikuks koolitustellimuseks ettenähtud vahenditest toetada üliõpilase õppimist välisriigi ülikoolis või samaväärses õppeasutuses riigile prioriteetsetel erialadel. Üliõpilase õppimise toetamine ja sellest tulenevad õigused ja kohustused vormistatakse Haridus- ja Teadusministeeriumi ja üliõpilase või Haridus- ja Teadusministeeriumi, üliõpilase ja tööandja vahelise lepinguga.

Õppelaen

Õppelaen on õpilasele ja üliõpilasele antav riigi tagatud laen hariduse omandamiseks kaasnevate kulutuste katmiseks. Õppelaenu on õigus saada Eesti kodanikul või Eesti Vabariigis pikaajalise elaniku elamisloa või alalise elamisõiguse¹⁴ alusel viibival isikul, kelle õpingute kestus õppekava järgi on üheksa kalendrikuud ja enam ning kes:

- õpib täiskoormusega Eesti avalik-õiguslikus ülikoolis, eraülikoolis, riigi rakenduskõrgkoolis või erarakenduskõrgkoolis või välisriigi samaväärses õppeasutuses ja õppevormis;
- õpib täiskoormusega õppes või päevases õppevormis keskhariduse baasil kutseõppeasutuses või välisriigi samaväärses õppeasutuses ja õppevormis;
- omandab osakoormusega õppes kõrgharidust õpetajakoolituse õppekava järgi ja töötab vähemalt 18tunnise nädalakoormusega õppe-ja kasvatustööl.

Õppuril on õigus saada õppelaenu igal haridustasemel ja –astmel ühe nominaalse õppeaja ulatuses. Õppelaenu ei ole õigus saada akadeemilisel puhkusel oleval õpilasel ja üliõpilasel.

Laenusaja peab alustama laenusumma tagasimaksmist hiljemalt 12 kuud pärast õppe lõpetamist, tagasimakse periood ei või olla pikem kahekordsest õppekava nominaalkestusest. Õpingute katkestamisel tuleb laenusumma tagasi maksta pooleteisekordse õppeasutuses õpitud aja, kuid mitte lühema kui kuuekuulise perioodi jooksul.

Maksepuhkust on võimalik taotleda laenusaja ajateenistuses viibimise ajaks, lapse sünni puhul ühel vanematest kuni lapse kolmeaastaseks saamiseni ja arst-residendil residentuuri lõpetamiseni.

Riik kustutab õppelaenu:

- riigi- või kohaliku omavalitsuse asutusse või avalik-õigusliku juriidilise isiku juurde tööle asunud isikutel;
- kuni 5-aastast last kasvataval ühel vanemal 50% ulatuses ühe lapse kohta, kaksikute puhul 75% ulatuses, kolmikute puhul 100% ulatuses riigi tagatud õppelaenu summa tagasimaksmata osast õppelaenu osalise kustutamise taotlemise päevast arvates.

¹⁴ Euroopa Liidu kodanikul on õigus saada õppelaenu alates 9.11.2006

Iga järgmise sündinud lapse eest kustutab riik isiku laenukohustused 50 protsendi ulatuses õppelaenu summa tagasimaksmata osast, millest on maha arvatud riigi poolt eelnevalt kustutatud laenukohustused. Lapse sünni puhul kustutab riik laenukohustused kuni kuue õppeaasta eest (välja arvatud doktoriõpe) võetud õppelaenu ulatuses.

Isikul on õigus taotleda riigilt õppelaenu kustutamist korraga vaid ühe eelnimetatud sätte alusel.

2006/07 õppeaastal on õppelaenu summa maksimaalmäär 20 000 krooni.

Õigusaktid

Õppetoetuste ja õppelaenu seadus (2003)

Riiklike peretoetuste seadus (2001)

1.8. Haridus- ja teadusministeeriumi valitsemisala õigusaktid¹⁵

Seadused

- Alaealise mõjutusvahendite seadus (1998)
- Eesti Vabariigi haridusseadus (1992)
- Eesti Teaduste Akadeemia seadus (1997)
- Erakooliseadus (1998)
- Huvialakooli seadus (1995)
- Keeleseadus (1995)
- Keemilise ja Bioloogilise Füüsika Instituudi seadus (1998)
- Koolieelse lasteasutuse seadus (1999)
- Kutseseadus (2000)
- Kutseõppeasutuse seadus (1998)
- Noorsootööseadus (1999)
- Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (1993)
- Rakenduskõrgkooli seadus (1998)
- Tartu Ülikooli seadus (1995)
- Teadus- ja arendustegevuse korralduse seadus (1997)
- Täiskasvanute koolituse seadus (1993)
- Välisriigis omandatud kutsequalifikatsiooni tunnustamise seadus (2000)
- Õppetoetuste ja õppelaenu seadus (2003)
- Ülikooliseadus (1995)

¹⁵ Sulgudes on toodud seaduse vastuvõtmise või arengukava kinnitamise aasta.

Arengukavad¹⁶

- E-õppe arengukava 2006-2009 (2006)
- Eesti keele arendamise strateegia 2004-2010 (2004)
- Eesti kutseharidussüsteemi arengukava aastateks 2005-2008 (2005)
- Elukestva õppe strateegia 2005-2008 (2005)
- Haridus- ja Teadusministeerium valitsemisala arengukava „Tark ja tegus rahvas“ aastateks 2007-2010 (2006)
- Hariduskorraldus vanglas. Arengukava 2004-2006 (2004)
- Kõrgharidusstrateegia aastateks 2006-2015 (2006)
- Noorsootöö strateegia 2006-2013 (2006)
- Riigikutseõppeasutuste võrgu ümberkorraldamise kava aastateks 2005-2008 (2004)
- Säästvat arengut toetava mitteformaalhariduse edendamise kava Eestis (2005)
- Teadmispõhine Eesti 2007-2013. Eesti teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni strateegia (2006)
- UNESCO programm Haridus Kõigile Eesti tegevuskava (2004)

Eelnõu staadiumis on:

- Üldharidussüsteemi arengukava aastateks 2007-2013
- Kõrghariduse rahvusvahelistumise strateegia
- Õpetajakoolituse riiklik arengukava
- Võõrkeelte strateegia

¹⁶ Kõik arengukavad on kättesaadavad Haridus- ja Teadusministeeriumi veebilehel (www.hm.ee).

K

2. EESTI TÖÖTURG

2.1. Tööturuinstitutsioonid

Tööturu valdkonnaga tegelevad riiklikud institutsioonid on:

- Sotsiaalministeerium
- Tööturuamet
- Töötukassa

Sotsiaalministeerium on kõrgeimaks tööturuinstitutsiooniks Eestis, vastutades töövaldkonda puudutavate poliitikate väljatöötamise eest.

TEGUTSEDES SOTSIAALKAITSE VALDKONNAS, ON SOTSIAALMINISTEERIUM VASTAVALT OMA ARENGUKAVALE¹ PÜSTITANUD VIIS STRATEEGILIST EESMÄRKI:

- TAGADA INIMESTE MAJANDUSLIK TOIMETULEK JA HEA TÖÖ;
- TAGADA INIMESTE SOTSIAALNE TOIMETULEK JA ARENG;
- TAGADA LASTELE PAREMAD ARENGUVÕIMALUSED JA TERVISE KAITSE;
- EDENDADA INIMESTEVAAHELIST HOOLIMIST JA SOOLIST VÕRDÕIGUSLIKKUST;
- TAGADA INIMESTE PIKK JA KVALITEETNE ELU.

Majandusliku toimetuleku ning hea töö tagamisel on oluline roll tööelu- ja tööturupoliitika arendamisel koos poliitikate elluviimise tõhusa korralduse ning sotsiaalkindlustushüvitiste õigeaegse ning sihistatud määramise ja maksmisega.

Strateegilised dokumendid, mis määravad olulisemad töövaldkonna tegevused võib koondada järgmiselt:

- Tööturumeetmete kontseptsioon (www.sm.ee > Tööturg > Tööturumeetmete kontseptsiooni eelnõu);
- Eesti majanduskasvu ja tööhõive tegevuskava 2005-2007 Lissaboni strateegia rakendamiseks;
- Euroopa Liidu tööhõive strateegia (tööhõive suunised ning soovitud liikmesriikidele);

¹ Sotsiaalministeeriumi arengukava 2007-2013

- Eesti Riiklik arengukava Euroopa Liidu struktuurifondide kasutuselevõtuks (www.mak.eas.ee);
- Töökeskkonna poliitika 2000;
- Euroopa Liidu tervishoiu ja tööohutuse strateegia 2002-2006;
- Parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta (www.riigiteataja.ee);
- Euroopa Sotsiaalkindlustuskoodeks(www.riigiteataja.ee);
- Pensionireformi kontseptuaalsed alused;
- Euroopa Liidu Nõukogu Laekeni tippkohtumisel seatud ühised pensionieesmärgid.

Tööturuamet on Sotsiaalministeeriumi valitsemisalas tegutsev asutus. Tööturuameti eesmärgiks on pakkuda töötajatele ning töötutele nõuannet, toetust/tuge ja tööturuteenuseid sobiva töö saamisel ning tööandjatele informatsiooni ja abi tööjõu leidmisel. Tööturuametil on seega oluline roll nii riigi tööturupoliitikate elluviimisel, tööturuteenuste osutamisel ning töötute sotsiaalse kaitse korraldamisel, kui ka koostöö vahendamisel erinevate riigiasutuste, kohalike omavalitsuste, töövõtjate ning tööandjate ühenduste ja liitudega tööhõiveprobleemide lahendamiseks.

Tööturuametil on 19 osakonda: tööturuteenuste ja -toetuste osakond, Euroopa Sotsiaalfondi (ESF) osakond, personali- ja koolitusosakond, haldus- ja finantsosakond ning 15 piirkondlikku struktuuriüksust. Tööturuameti piirkondlikud struktuuriüksused asuvad igas maakonnas ning Tallinnas ja neil on vajadusel harukontorid või konsultatsioonipunktid väiksemates linnades. Tööturuameti piirkondlike struktuuriüksuste eesmärgiks on edendada tööturu arenguid regionaalsel tasandil riiklike tööturumeetmete ning koostöö kaudu. ESF-i osakonnal on täita oluline roll ESF-i meetme 1.3 projektide koordineerimisel.

Eesti Töötukassa on avalik-õiguslik juriidiline isik, kes tegutseb Vabariigi Valitsuse määrusega kehtestatud põhikirja alusel. Eesti Töötukassa tegevuse eesmärk on töötuskindlustuse seaduses ja teistes õigusaktides sätestatud korras töötuskindlustushüvitiste, töölepingute kollektiivse ülesütlemise hüvitise ja tööandja maksejõuetuse hüvitise maksmine.

Töötuskindlustus on sundkindlustus, mis kindlustab töötajale hüvitised töötusjäamise kollektiivse koondamise ning tööandja maksejõuetuse korral. Hüvitisi rahastatakse töötuskindlustusmaksest laekunud rahast: töötaja töötuskindlustusmaks on 2006. aastal 0,6% palgalt ja muudelt tasudelt ning tööandja maks on 0,3% palgafondilt. Töötuskindlustusmaks määratakse otsustab ja teeb valitsusele vajadusel ettepaneku selle muutmiseks edaspidi töötukassa nõukogu. Töötuskindlustuse seaduse kohaselt saab töötaja töötuskindlustusmaks määr olla 0,5% kuni 2% ning tööandja makse määr 0,25% kuni 1%.

2.2. Tööturumeetmed ning nende osutamine

2006. aasta 1. jaanuaril jõustus uus tööturuteenuste ja -toetuste seadus (TTTS). Seaduse eesmärgiks on tööealise elanikkonna võimalikult kõrge tööhõive saavutamine ning pikaajalise töötuse ja tööturult tõrjutuse ennetamine tööturuteenuste osutamise ja tööturutoetuste maksmise kaudu.

Oluliseks muudatuseks, seoses uue seadusega on konkretiseerunud tööpõhimõtted, mille toel püütakse täita tööturupoliitilisi eesmärke. Nii on tööturuteenuste ja -toetuste seaduse läbivaks põhimõtteks **juhtumikorralduslik** (*case management*) lähenemine² töötule probleemidele, mille üheks konkreetseks toeks on individuaalse tööotsimiskava koostamine kõikidele töötutele.

JUHTUMIKORRALDUSE MEETODI TAGA SEISAB IDEE, KUS KLIENDI PROBLEEME LAHENDATAKSE ALGUSEST LÕPUNI ÜHE JUHTUMIKORRALDAJA POOLT, KES VAJADUSEL KAASAB PROTSessi ERINEVAID VÕRGUSTIKU PARTNEREID.

Need on osapooled, kes mängivad kliendi probleemide lahendamisel paralleelselt olulist rolli, kuivõrd töötus ei pruugi olla mitte ainult tagajärg sobiva ametiala puudumisest, vaid seonduvalt võivad olulist osa mängida ka näiteks terviseprobleemid, puudulik haridustee, lastehoiu võimaluste puudumine jmt; seega võivad võrgustiku partneriteks olla näiteks koolid, kohalikud omavalitsused, tervishoiuasutused jm asutused. Oluliseks nn kaasaskäivaks elemendiks on siinkohal kliendi probleemide pidev kaardistamine (koostöös kliendi ja juhtumikorraldajaga) **individuaalsesse tööotsimiskavasse**, mis oma kumulatiivsel põhimõttel aitab hoida selget ülevaadet tehtud tegevustest, nende mõjudest ning planeeritud tulevastest sammudest.

Tööturuteenused

Jõustunud tööturuteenuste ja -toetuste seadus tutvustas lisaks varasemalt osutatud aktiivsetele tööturuteenustele – näiteks töövahendus, tööturukoolitus – ka mitut uut tööturuteenust, millest 4 on suunatud spetsiaalselt puudega inimestele.

Kokku on osutatavaid tööturu teenuseid 13:

1. **Teavitamine tööturu olukorrast ning tööturuteenustest ja -toetustest** – teabe andmine tööturu seisu ja muudatuste, tööturuteenuste sisu ja nende saamise tingimuste ning tööturutoetuste saamise tingimuste kohta;
2. **Töövahendus** – töötule ja tööotsijale sobiva töö ning tööandjale sobiva töötaja

² Juhtumikorralduse käsiraamat, www.sm.ee > Tööturg > Juhtumikorraldus

leidmine. Sobivaks tööks loetakse esimese 20 nädala vältel töötuna arvele võtmisest tööd,

- mis ei ole tervislikel põhjustel vastunäidustatud;
- mille puhul sõiduks tööle ja tagasi ei kulu rohkem kui 2 tundi päevas ega rohkem kui 10% kuupalgast;
- mis vastab haridusele, erialale ja varasemale töökogemusele
- mille eest pakutav töötasu on vähemalt 60% isiku ühe kuu keskmisest sotsiaalmaksuga maksustatavast tulust.

Sobivaks tööks loetakse alates 21. nädalast töötuna arvele võtmisest tööd,

- mis ei ole tervislikel põhjustel vastunäidustatud;
- mis võib olla tähtajaline;
- mille puhul sõiduks tööle ja tagasi ei kulu rohkem kui 2 tundi päevas ega rohkem kui 10% kuupalgast;
- mille eest pakutav töötasu on täistööajaga töötamisel suurem töötü samal perioodil saadavast töötuskindlustushüvitisest, aga mitte väiksem kehtestatud kuupalga alammäärast;
- mis ei pea vastama töötü haridusele, erialale ega varasemale töökogemusele.

Eraõiguslik juriidiline isik ja füüsilisest isikust ettevõtja ei tohi nõuda tema poole tööleidmise sooviga pöördunud isikult tasu töövahenduse eest. Tasu töövahenduse eest võib nõuda üksnes tööandjalt või teiselt eraõiguslikult isikult või füüsilisest isikust ettevõtjalt (TTTS §12).

3. **Tööturukoolitus** – töötule korraldatav tööalane koolitus, kus omandatakse või arendatakse ameti- või muid oskusi, mis soodustavad isiku töölerakendumist. Tööturuameti piirkondlik struktuuriüksus tellib tööturukoolitust haridusasutuselt, juriidiliselt isikult ja füüsilisest isikust ettevõtjalt, kellele on väljastatud koolitusluba (TTTS § 13).
4. **Karjäärinõustamine** – töötule ja töö- või teenistussuhte lõpetamise kohta teate saanud töötajale tema isikuomadustele, haridusele ja oskustele vastava haridustee, tööalase valiku, koolituse või töö soovitamise.
5. Tööpraktika – praktilise töökogemuse saamiseks osutatav tööturuteenus, mis täiendab tööks vajalikke praktilisi teadmisi ja oskusi. Tööpraktika teenust võib osutada eraõiguslikust juriidilisest isikust või füüsilisest isikust ettevõtjast tööandja või kohaliku omavalitsuse üksuse asutuse juures (TTTS §15).
6. **Avalik töö** – ajutine tasuline töö, mis ei eelda kutse-, eri- ega ametialast ettevalmistust. Teenust osutatakse koostöös kohaliku omavalitsuse üksusega, mittetulundusühinguga või sihtasutusega (TTTS § 16).
7. **Tööharjutus** – tööturuteenus tööharjumuse taastamiseks või esmase tööharjumuse omandamiseks eesmärgiga valmistada töötut ette töökäimiseks. Teenust osutatakse koostöös eraõigusliku juriidilise isiku või füüsilisest isikust ettevõtja või kohaliku omavalitsuse üksusega (TTTS §17).

8. **Palgatoetus** – tööandjale töötü töölerakendamiseks makstav toetus. Palgatoetusega saab tööle rakendada töötü, kes on töötuna arvelevõtmisele eelnenud 12 kuu jooksul vabanenud vanglast või töötü, kes on olnud töötuna arvel järjest üle 12 kuu ega ole tööd leidnud. 16-24-aastase töötü saab palgatoetusega tööle rakendada, kui ta on olnud töötuna arvel järjest üle kuue kuu ega ole tööd leidnud. Palgatoetust võib taotleda füüsiline isik, eraõiguslik juriidilisest isikust ettevõtja ja kohaliku omavalitsuse üksuse asutus (TTTS §18).
9. **Ettevõtluse alustamise toetus** – toetus töötule ettevõtluse alustamiseks. Otsus toetuse eraldamiseks langetatakse 30 tööpäeva jooksul arvates avalduse saamisest.

Teenused puudega töötule:

10. **Tööruumide ja -vahendite kohandamine** seisneb tööandja ehitise, ruumi, töökoha või töövahendi puudega isikule ligipääsetavaks ja kasutatavaks muutmises.
11. **Töötamiseks vajaliku tehnilise abivahendi tasuta kasutada andmist** rakendatakse füüsilisest puudest tingitud takistuste eemaldamiseks/leevendamiseks.
12. **Abistamine tööintervjuul** – teenus puudega töötule, kes vajab puudest tulenevalt abi tööintervjuul tööandjaga suhtlemiseks. Tööintervjuul abistamise teenust rakendatakse juhul kui on alust arvata, et intervjuus osalejatel võib teineteisest arusaamisega tekkida raskusi.
13. **Tugiisikuga töötamine** – teenus puudega töötule, kes vajab töötamisel puudest tulenevalt abi ja juhendamist. Tugiisikuga töötamist rakendatakse eeskätt mäluhäirete ja õpiraskustega inimeste puhul, kellel tööülesannete omandamine võib võtta tavalisest kauem aega. Tugiisiku teenust osutatakse kuni 700 tundi aastas. Teenus on ajas vähenev, ehk esimesel kuul võib teenust osutada kuni 8 tundi tööpäevas, teisel kuul kuni 4 ning 3.-4. kuul kuni 2 tundi päevas. Sellise vähendamise eesmärk on inimese iseseisev rakendumine tööturule.

Koos töömeetodite konkretiseerimise ning aktiivsete tööturumeetmete laiendamisega on tööturuteenuste ja -toetuste seadus suurendanud ka tööturutoetuste liike ning saamise ringi. Uue seaduse põhiselt on võimalik taotleda kolme erinevat tööturutoetust, milleks on töötutoetus, stipendium ning sõidu- ja majutustoetus:

1. **Töötutoetus** – õigus saada inimestel, kes töötuna arvelevõtmisele eelnenud 12 kuu jooksul on olnud hõivatud vähemalt 180 päeva tööga või tööga võrdsustatud tegevusega.
2. **Stipendium** – stipendiumi makstakse töötule, kes osaleb ka 40 tundi kestval tööturukoolitusel, tööpraktikal või tööharjutuses. Stipendiumi suurused arvutatakse vastavalt stipendiumi määradele. Stipendiumi tunnimäärad kehtestatakse igaks eelarveaastaks riigieelarvega. Seejuures ei tohi stipendiumi uus tunnimäär olla väiksem kehtivast määrast.

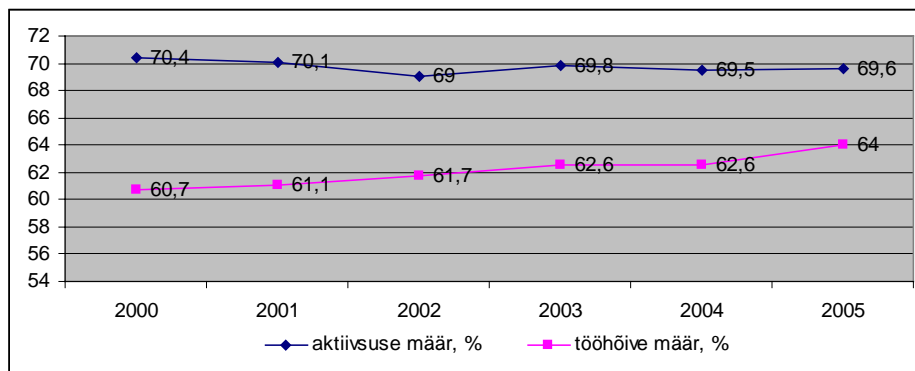
3. **Sõidu- ja majutustoetust** makstakse töötule, kes osaleb tööturukoolitusel või tööpraktikas.

2.3. Situatsioon tööturul

2.3.1. Tööga hõivatus

Töövaldkonna ülevaade „Tööturg ja tööelu 2005“ on koostatud Sotsiaalministeeriumi tööpoliitika info- ja analüüsi osakonna poolt. Ülevaates kajastatavad andmed tuginevad eelkõige Eesti tööjõu-uuringutele, Tööelu baromeetritele, Tööturuameti ning Tööinspektsiooni statistikale ja aruannetele ning Eurostati andmetele. Tuginedes ülevaatele, on viimaste aastate kiire majanduskasv, mis 2005. aastal ulatus 9,8%ni, avaldanud positiivset mõju ka tööturu arengutele. 2005. aastal võis täheldada töötajate arvu hüppelist tõusu, mille tulemusena tõusis tööhõive määr viimase seitsme aasta kõrgeima tasemeni ning ületas isegi Euroopa Liidu riikide keskmist. Naiste ja vanemaaliste (55-64 a) hõive määr on Eestis üks Euroopa kõrgemaid.

Eesti tööjõu-uuringu (ETU) andmetel oli 2005. a. Eestis 15-74 aasta vanusest elanikkonnast hõivatuid kokku 607,4 tuhat³. Võrreldes 2004. aastaga kasvas hõivatute arv 2% ehk 11 900 töötaja võrra. Kui võrrelda näitajaid 2000. aastaga, on hõivatute arv kasvanud ligikaudu 35 tuhande võrra ning tööhõive määr suurenenud omakorda 3,3 protsendipunkti, jõudes 64%ni⁴. Kuna tööhõive kasvuga samaaegselt leidis aset tööpuuduse langus, siis tööjõu koguhulk suurenes minimaalselt ning aktiivsuse määr kasvas ainult 0,1 protsendipunkti (joonis 2.1).

Allikas: Eesti Tööjõu-uuring, Statistikaamet, 2006

Joonis 2.1. Aktiivsuse määra ja tööhõive määra dünaamika 2000-2005, % (15-64 a)

³ Tuginedes ETU 2006. aasta III kvartali andmetele, oli III kvartalis hõivatuid kokku 649,6 tuhat.

⁴ Rahvusvahelise võrdluse tagamiseks on tööhõive ja aktiivsuse määr arvatud vanusegrupist 15-64 a, töötuse määr vanusegrupist 15-74 a (Eurostati ja Eesti Statistikaameti numbrite vahel võib metoodilistel põhjustel olla väike erinevus.)

Kogu 2005. aasta vältel võib täheldada kasvu hõivatute osas. Enim näitas tõusutrende hõive hotellides ning restoranides (36%) ning kinnisvara, üürimis- ja äritegevuses (18%). Hõive kasvu põhjustajadena, nimetatud harudes, võib vaadelda eelkõige majutus- ja toitlustuskohtade lisandumist seoses välituristide arvu kasvu ning kinnisvaraturu järjest kiirema arenguga. Jätkuvalt näitas langustendentse töötajate arv põllu- ja metsamajanduses, mäetööstuses, töötlevas tööstuses ning tervishoius (tabel 2.1).

Tabel 2.1. Hõivatute jaotus tegevusalade järgi 2004 ja 2005 (tuhat)

	2004	2005		kasv +/- 2004/2005
		kokku	sh naisi %	
Põllumajandus, jahindus ja metsamajandus	31,4	29,4	35	-2,0
Kalapüük	3,6	2,8	...	-0,8
Mäetööstus	8	5,9	...	-2,1
Töötlev tööstus	140,9	139,5	47	-1,4
Elektrienergia-, gaasi- ja veevarustus	12	12,5	25	+0,5
Ehitus	46,8	48,7	9	+1,9
Hulgi- ja jaekaubandus; mootorsõidukite ja kodumasinate remont	80	80,6	59	+0,6
Hotellid ja restoranid	16,2	22,1	78	+5,9
Veondus, laondus ja side	51,5	54,6	29	+3,1
Finantsvahendus	7,9	6,9	83	-1,0
Kinnisvara, rentimine ja äritegevus	39,4	46,4	41	+7,0
Avalik haldus ja riigikaitse; kohustuslik sotsiaalkindlustus	36,9	37,2	53	+0,3
Haridus	54,5	54,9	83	+0,4
Tervishoid ja sotsiaalhoolekanne	37,5	35	86	-2,5
Muud tegevusalad	28,8	31,1	67	+2,3
Tegevusalad kokku	595,5	607,4	51	+11,9

Allikas: Eesti tööjõu-uuring, Statistikaamet, 2006

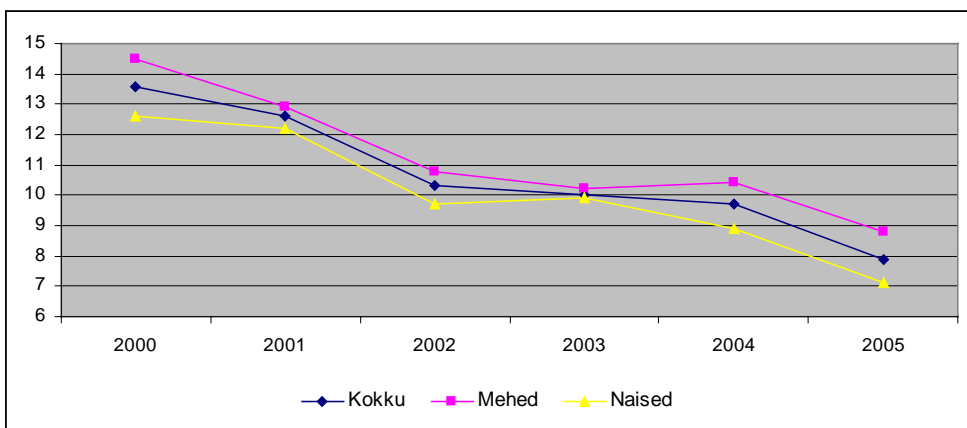
Regionaalselt vaadatuna kasvas tööhõive kõige enam Põhja-Eestis – ligikaudu 10 tuhande töötaja võrra. Seejuures võis hõive langust täheldada Lääne- ja Lõuna-Eestis. Tööpuuduse kasvu antud trend endaga kaasa ei toonud. Küll aga kasvas mitteaktiivsete arv. Positiivseid nihkeid võis märgata ka Kirde-Eestis, kus hõive kasvas tänu ettevõtluse intensiivistumisele 3500 töötaja võrra ning hõive määr tõusis viimase seitsme aasta kõrgeimale tasemele (58,1%). Hoolimata väljatoodud positiivsetest näitajatest on hõive Kirde-Eestis endiselt Eesti madalaim. Samas ületab piirkonna majanduslik aktiivsus Lääne- ja Lõuna-Eestit, kus vanemaealiste osatähtsus elanikkonnas on suurem ning hõivatute osatähtsus väiksem.

Esile ei tohiks tõsta aga ainult töökoha olemasolu. Paralleelselt olulised on ka töösuhted ja töökeskkond, kus inimene töötab, kuivõrd need määravad nii töötajate tervise, töövõime kui ka töö tulemuslikkuse. Rahvastiku vananemine, mis toob endaga kaasa tööealise elanikkonna vähenemise ning ülalpeetavate arvu suurenemise, tekitab olukorra, kus tööhõive tõstmise ja tööea pikenemine omandab riigi edukuse seisukohalt üha suuremat tähtsust. Selle tulemusena räägitakse üha enam töösuhete paindlikkusest ja kaitstusest, töö- ja pereelu ühitamisest, ohutust ja tervislikust töökeskkonnast ning töövõime säilimisest võimalikult kõrge vanuseni. Erinevatel põhjendustel on Eestis paindlikke töövorme siiani vähe kasutatud. Võrreldes teise Euroopa riikidega on meil ka osajaga töötajate osatähtsus madal. Samas võimaldaks aga just osajaga töö tööturule tuua mitteaktiivseid inimesi, kes perekondlike kohustuste või tervise tõttu täisajaga töötada ei suuda. Seda enam, et võimalikult kõrge tööhõive saavutamiseks ei piisa ainult töötute töölerakendamisest, vaid tuleb leida võimalusi ka mitteaktiivsete inimeste hõivesse toomiseks.

2.3.2. Töötus

ETU andmetel oli Eestis 2005. aastal töötuid 52 200⁵. Võrreldes 2004. aastaga langes töötute arv 18% ehk 11 400 töötut võrra. Soodne majanduskliima, millega kaasnes uute töökohtade loomine langetas töötuse määra 2005. a. viimase kümne aasta madalaimale tasemele, 7,9 protsendini. Võrreldes 2004. aastaga langesid mõlemad, nii meeste kui naiste töötus (joonis 2.2). Meeste-naiste võrdluses on Eestis (erinevalt enamikust Euroopa Liidu riikidest) meeste töötus pisut kõrgem kui naistel (vastavalt 8,8 ja 7,1%). Nii madal oli töötus viimati 1994. aastal. Võrdluses Euroopa Liidu keskmisega on Eestis töötuse tase esmakordselt madalam ja paljudes piirkondades võib juba rääkida tööjõupuudusest.

⁵ ETU 2006. aasta III kvartali andmete põhjal oli töötuid III kvartalis 37 000.

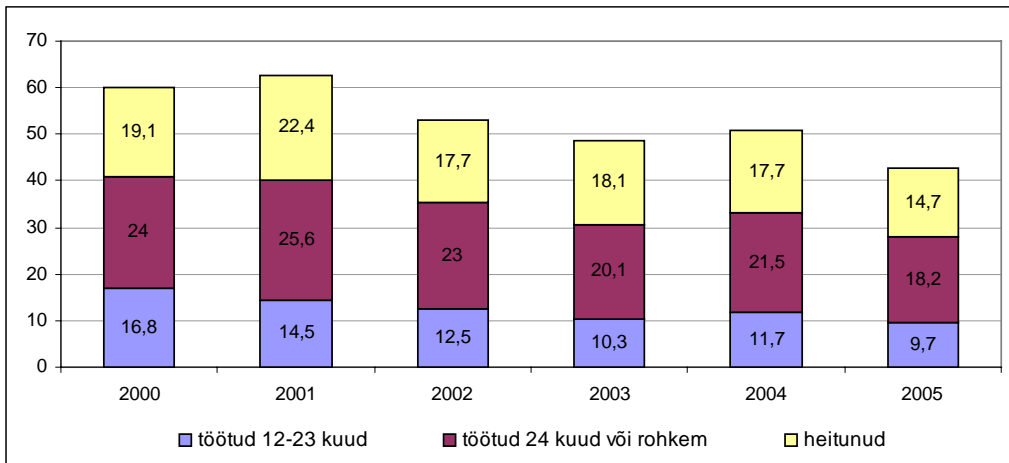
Allikas: Eesti Tööjõu-uuring, Statistikaamet, 2006

Joonis 2.2. Meeste ja naiste töötuse määra dünaamika 2000-2005 (%)

Tööpuudus on Eestis peamiselt struktuurne, mis tähendab, et omandatud haridustase, oskused ja töökogemus ei ole sageli vastavuses kiiresti muutuvate tööturu nõuetega. Ka keskmine haridustase on töötutel tunduvalt madalam kui hõivatutel. Mida madalam on aga haridustase, seda kõrgem on töötuse määr ja pikem tööotsingute kestus. Tööturul vajatakse oskustöölisi ning spetsialiste, töötute hulgas on aga suur osa ainult põhiharidusega isikuid, kellel puuduvad igasugused kutseoskused.

Töötute arv ja töötuse kestus on olulised näitajad, mis iseloomustavad majanduse olukorda. Kui lisada pikaajaliselt töötutele veel 14,7 tuhat⁶ heitunud isikut, kes küll sooviksid tööd teha, kuid on lootuse kaotanud ja tööotsingutest loobunud, saame kokku üle 42 tuhande inimese, kes sooviksid töötada, kuid kellel on mitmetel põhjustel raskusi töökoha leidmisega. Probleemiks ei ole mitte ainult pikaajaline töötus, vaid ka väga pikaajaline töötus (tööotsingud üle 24 kuu). Kaks või rohkem aastat on tööd otsinud koguni 2/3 pikaajaliselt töötutest. Võrreldes 2004. aastaga vähenes pikaajaliselt töötute arv 5300 ja heitunud isikute arv 3000 inimese võrra. Pikaajaliselt töötute ja heitunute arvu dünaamikast annab ülevaate joonis 2.3.

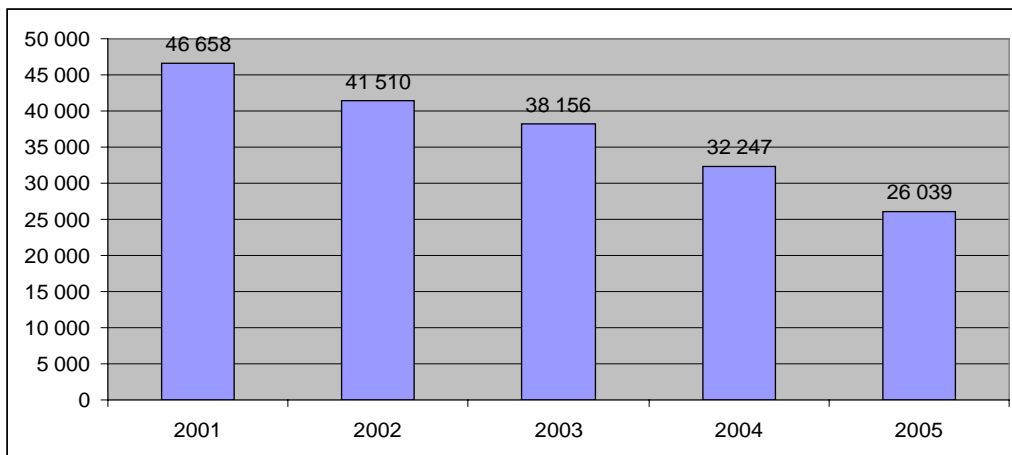
⁶ Vastavalt ETU 2006. aasta III kvartali andmetele oli heitunud III kvartalis 7400 (2005. aasta samal perioodil oli heitunud 16 000).

Allikas: Eesti Tööjõu-uuring, Statistikaamet, 2006

Joonis 2.3. Pikaajaliselt töötute ja heitunute arvu dünaamika 2000-2005 (tuhat)

Üldistes töötuse kahanemise tingimustes on aastate lõikes vähemaks jäänud ka registreeritud töötute hulk (joonis 2.4). Kõige üldistatumalt öelduna on registreeritud töötud see hulk kõigist töötutest, kes on n-ö Tööturuameti järelevalve all – neile töötutele on tagatud ligipääs aktiivsetele tööturumeetmetele, mille kaudu püütakse tagada inimeste operatiivne tööturule (taas)sisenemine.

Allikas: Tööturuamet, 2006

Joonis 2.4. Registreeritud töötud, 2001-2005

Töötuse näitajate taga on oluline tuua välja kriitilisemad riskirühmad, kelle tööturule (tagasi)toomine võib olla mõnevõrra keerulisem, raskendatud. Tööturuteenuste ja –

toetuste seadus toob välja järgmised riskirühmad:

- puudega töötu, kes vajab töölerakendumisel puudest tulenevat lisaabi
- 16-24-aastane töötu;
- töötuna arvelevõtmisele eelnenud 12 kuu jooksul vanglast vabanenud töötu
- 55-aastane kuni vanaduspensioniealine töötu;
- hooldajatoetust saanud töötu;
- pikaajaline töötu (Töötu kes ei ole olnud hõivatud töö või töoga võrdsustatud tegevusega vähemalt 12 kuud. 16-24 aastane noor on pikaajaline töötu, kui ta ei ole hõivatud töö või töoga võrdsustatud tegevusega vähemalt 6 kuud.);
- töötu, kes ei oska eesti keelt ja kelle töölerakendamine on selle tõttu takistatud.

2.3.3. Pikaajaline töötus

Toodud loetelust võib probleemseimate gruppidega esile tõsta noored ning **(väga)pikaajalised töötud**, kelle töötuse näitajad hoolimata üldistest langustendentsidest siiski suhteliselt kõrgel püsivad (võrdluses teiste gruppidega). Väga pikaajaliseks loetakse töötust, mille kestus on kauem kui 24 kuud. 2006. aasta III kvartalis oli vastavalt ETU andmetele pikaajalisi töötuid 19,3 tuhat (II kvartalis oli sama näitaja 19,3 tuhat ning aastataguse sama perioodiga võrdluses 26 tuhat). Kuigi toimunud on märkimisväärsed langused, on ohukohaks siinkohal pikaajaliste töötute puhul lootuse kadu uue töökohal leidmise osas. See loob tulemuseks heitunud inimeste (inglise keeles: *discouraged workers*) tekke, kes küll sooviksid tööd teha, ent on tööotsingutest loobunud. Noorte osas osutub probleematiliseks pikem paus õpingute ning töökoha leidmise vahel, mis muudab tööturule sisenemise keerukamaks. Abistavateks lahendavateks teguriteks on siinkohal näiteks riikliku tööturuteenusena tööpraktika pakkumine, ent ka noorte endi pealehakkamine (näiteks vabatahtliku töö erinevates vastavates organisatsioonides).

NOORTE TÖÖTUS ON SOTSIAALNE RISKITEGUR NII INIMESELE KUI ÜHISKONNALE, MISTÖTTU TULEB NOORI PUUDUTAVATE PROBLEEMIDEGA TEGELEDA NENDE VÕIMALIKULT VARAJASES STAADIUMIS, NEID ENNETAVALT LAHENDADES.

2.3.4. Noored tööturul

Noorte töötute arv oli ETU 2006. aasta III kvartali tulemuste kohaselt 8,7 tuhat ning noorte töötuse määr 11,7%. Eelmises kvartalis oli noorte töötuse määr 12,9%. Riskirühma osas on seega toimunud märkimisväärne langus. Tuginedes noorte riskirühma

tutvustavale teemalehele⁷ on noorte (15–24-aastased) töötuse määr⁸ enamikus riikides üldiselt traditsiooniliselt kõrgem kui riigi töötuse määr keskmiselt. Euroopa Liidu riikidest on kõrgeim noorte töötus Poolas (36,7%) ja Slovakkias (30,5%), samuti Itaalias, Kreekas ja Prantsusmaal. Kõige väiksem on noorte töötus Taanis, Iirimaal ja Hollandis, kus noorte osatähtsus tööjõust jääb alla 9%.

Noori töötuid nende töötusajate kestuse järgi võrreldes võib öelda, et noorte töötusajate kestus on üldjuhul lühem kui vanematel vanusegruppidel. Kui kõikidest töötutest on pikaajaliselt töötuid ehk 12 kuud või kauem tööd otsinud isikuid üle poole, siis noorte töötute seas moodustavad nad ca kolmandiku.

Vastaval ILO (*International Labour Organization*) definitsioonile eristatakse kolm hõiveseisundit: töötajad (hõivatud), töötud ja mitteaktiivsed (ei tööta ega otsi tööd). Noori hõiveseisundi järgi analüüsid selgub, et noorte enamus (ca 2/3) on mitteaktiivne. See tähendab, et valdav enamus inimesi on selles vanuses seotud õppetööga, mitte töötamisega. Seejuures on õppijate arv viimastel aastatel pidevalt suurenenud, tööga hõivatute arv aga vähenenud.

Nagu näitavad uuringud, suurendab pärast kooli lõpetamist töötuks jäämine töötuks jäämise riski ka edaspidises elus⁹. Seega on noortega tegelemine oluline, vältimaks tulevikus suuremaid kulutusi nende püsiva toimetulematuse korral.

Mitteaktiivsust esineb Eestis on noorte seas tunduvalt rohkem kui teistes Euroopa Liidu riikides, kuigi ka mujal Euroopas näitab noorte mitteaktiivsus kasvutendentsi. Näiteks 2004. aastal oli Euroopa Liidu riikides noorte mitteaktiivsuse määr 54,9%, Eestis samal ajal 65,3%. Keskmisest kõrgem mitteaktiivsus on iseloomulik mitte ainult Eesti noortele, vaid ka teistele uutele liikmesriikidele. Üha enam noori pühendub hariduse omandamisele, mis iseenesest on positiivne. Muret teevad siinkohal noored, kes ei õpi, ei tööta ja ei tahagi tööle minna.

Noorte sisenemine tööturule

On selge, et enamik noori on teadvustanud tõsiasja, et alg-, põhi- või üldkeskharidusega inimesel on üldjuhul raske tööd leida ning seega otsustatakse edasiõppimise kasuks. Õppimise aja pikenedes tõttu lükkub noorte tööturule siirdumine edasi vanemasse ikka.

Sarnaselt enamikule Euroopa riikidele sõltub ka Eestis töötuse määr töökogemusest: mida pikem see on, seda väiksem on ka töötuse määr. Isegi kaks kuni viis aastat

⁷ www.sm.ee > Väljaanded > Toimetised

⁸ Noorte töötuse määr = noorte töötute osatähtsus tööjõust (töötajad + töötud) vanuses 15–24 a.

⁹ Venesaar, U., Koljajeva, I., Saar, E. (2000). Noorte tööleasumine ja sotsiaalne iseseisvus: Eesti riigi poliitika Euroopa Liidu taustal. TPÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, Tallinn.

töökogemust vähendab töötuse riski oluliselt võrreldes nendega, kes lülitusid tööturule kuni kaks aastat tagasi. Eesti puhul on siin siiski täheldatav üks eripära, mis on sarnane Rootsile. Nimelt ei erine juba kuni viis aastat tagasi tööturule lülitunute töötuse määr kogenud töötajate omast, kuid kuni kaks aastat tagasi tööle asunute töötuse tase on suhteliselt kõrge. Tööturule sisenemine on raske just põhiharidusega noorte jaoks. Samuti ohustab neid hilisem töökoha kaotus märgatavalt enam kui sama haridustasemega kogenud töötajaid.¹⁰

Olulist rolli mängib ka tööturule sisenejate haridustase. Mida kõrgem on haridustase, seda soodsamad võimalused on noorel endale töökoht leida ja ka töökoha kaotamise risk ei ole suurem kogenud töötajate omast. Seejuures on õppimine ja töötamine üheaegselt Eestis veel suhteliselt vähe levinud võrreldes teiste Lääne riikidega, kuigi õpinguteaegne töökogemus suurendab töösaamise võimalusi mitmekordselt. Kooli ajal töötamine puudutab seejuures pigem kõrgharidussüsteemis viibivaid noori: kõrgkooliõpingute iseloom võimaldab õpinguid paremini tööga omavahel siduda.¹¹

Peamiste takistustena sobiva töökoha leidmisel on välja toodud piiratud ajaressurs ja ebasobiv tööaeg, mis viitab sellele, et õpingutega ühildamiseks sobivaid töökohti ei ole kuigi palju. Tööturu perspektiivist vaadatuna on probleemiks kindlasti ka see, et noored pöörduvad Tööturuameti poole tunduvalt harvemini kui teiste vanuserühmade töötud. Samas ei ole võimalik noortele osutada tööturuteenuseid, kui nad tööturusüsteemi poole ei pöördu. Siinkohal on aktiivsemateks pöördujateks mitte-eestlased. Ajutiste või osa-ajaga töökohtade puudumist on välja pakutud ühe seletusena madalale õpilaste hõivele.

2.3.5. Puuetega inimesed tööturul

Viimaste aastate lõikes on järjest intensiivsemat tähelepanu hakatud pöörama ka **puuetega inimeste** riskirühmale – nende tööturu situatsiooni parandamisele. 2006. aasta 1. jaanuaril jõustunud tööturuteenuste ja -toetuste seadus lõi võimalused puuetega inimestele aktiivsetes tööturumeetmetes osalemiseks. Enne nimetatud seaduse jõustumist oli võimalik vaid osalise töövõimetusega inimestel, s.o inimestel, kellele oli määratud töövõimetus kuni 90%, võtta end töötuna arvele ning saada osa tööturuteenustest. Lisaks puudusid eraldi teenused, mis võimaldaksid eemaldada puudest tingitud takistusi tööturule sisenemisel.

¹⁰ Saar, E. (2004). Haridus ja töötus: noorte tööturule lülitumine Eestis võrreldes Euroopa Liidu riikidega. Kogumikus: Noorte siirdumine tööturule: probleemid, vastuolud, kitsaskohad. 1/2004. Sotsiaalse stratifikatsiooni osakonna toimetised. TPÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, Tallinn

¹¹ Täht, K. (2004). Koolist tööle: tööturukogemuse mõju noorte tööturule sisenemisel. Kogumikus: Noorte siirdumine tööturule: probleemid, vastuolud, kitsaskohad. 1/2004. Sotsiaalse stratifikatsiooni osakonna toimetised. TPÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, Tallinn.

Alates puuetega inimeste aasta tähistamisest Euroopa Liidus 2003. aastal hakkas ka Eesti suuremat tähelepanu pöörama puuetega inimeste tööhõive edendamisele. 2002. aasta ETU andmete põhjal oli puuetega inimeste tööhõive määr 26%. Sellele tuginedes seadis Eesti endale Tööturumeetmete kontseptsioonis (2004) esimeseks eesmärgiks tõsta puuetega inimeste tööga hõivatus 2006. aastaks 30%ni. Puudega inimesi oli 01.01.2006. aasta seisuga Tööturuametis arvel 1030. Alates 2006. aasta algusest on töötuna arvel olnud kokku 4400 puudega inimest. Neist 600 on leidnud endale töö kas iseseisvalt või Tööturuameti toel.

Alates 2004. aastast on puuetega inimestele tööturuteenuseid osutatud erinevate Euroopa Liidu eel- ja struktuurifondide toel. 2003. aastal alustati PHARE partnerlusprogrammi raames puuetega inimestele tööturuteenuste paketi väljatöötamist. 2004. aasta veebruaris said juhtumikorralduse koolituse 17 riikliku tööturusesteemi konsultanti, kes hakkasid puuetega inimestele osutama teenuseid nende individuaalsest vajadusest lähtuvalt. 2004. aasta oktoobris käivitus RAK meetme 1.3 „Võrdsed võimalused tööturul” raames ESFi projekt „Puuetega inimeste tööhõive edendamine”, kus muuhulgas osutati spetsiaalselt puuetega inimestele osutatud teenuseid, mis täna on jõustunud tööturuteenuste- ja toetuste seaduses. Teenuseid rakendatakse juhul kui teised aktiivsed teenused (näiteks koolitus, tööpraktika, tööharjutus, karjäärinõustamine) ei ole olnud rakendumisel tulemuslikud.

Puuetega inimeste vajaduste ja toimetuleku uuringu¹² järgi vajavad puudega inimesed enim nõustamist töökoha leidmiseks (85%), täiendkoolitust või ümberõpet (74%), tööpraktikat või töö harjutamist (64%) ja transpordi teenust või abi ringi liikumisel (64%). Lisaks varasemalt käsitletud spetsiaalsetele teenustele on puudega inimesel võimalik saada ka teisi tööturuteenuseid ning teenustega kaasnevaid toetusi lisaks töötutoetusele. Uuringus kajastatud teenuste vajadust näitab ka Tööturuameti statistika, mille kohaselt on enim osutatud erinevaid koolitusi (nii toimetulekukoolitust kui erialakoolitust) ning karjäärinõustamist.

Uuringust selgus, et küsitluses osalenud tööle minna soovivatest puudega inimestest 60% sooviks pigem osajaga tööd. Ühtlasi tõi uuring välja puudega inimeste madala motiveerituse otsida aktiivselt tööd. Üheks põhjuseks on teatav pessimism: 92% arvas, et puude tõttu neile sobivat tööd ei leidu ning 85% arvas, et neil ei ole võimalik leida tööd tööandja vastuseisu tõttu. Seega on tulevikus vaja suurendada tööpakkumisel alternatiivsete töövormide kasutamist (näiteks kaugtöö, osajaga töö, võimalusel osa töötamist tööl, osa kodus jne, paindlik graafik). Selleks, et inimesed üldse hakkaks tööd otsima, on vaja eespool nimetatud hirne murda ja motivatsiooni tõsta. Üheks selliseks võimaluseks on läbi viia pikema perioodi peale jagatud teadlikkuse tõstmine, mille käigus julgustatakse inimesi Tööturuametisse abi saamiseks pöörduma. Samas

¹² www.sm.ee>Väljaanded>Valdkondade uuringud > Sotsiaalvaldkonna uuringud

on jätkuvalt vaja arendada koostööd erinevate valdkondade vahel ning suurendada hõivesse sisenemist toetavate teenuste pakkumist.

2006. aasta suvel kiitis Eesti Vabariigi Valitsus heaks puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seaduse muutmise kontseptsiooni, mille kohaselt hakatakse puudega tööealistel inimestel töötamise korral kompenseerima osaliselt puudest tulenevad lisakulusid, sh. näiteks lisakulutusi transpordile. See võimalus peaks avanema esialgse plaani kohaselt 2008. aastal.¹³

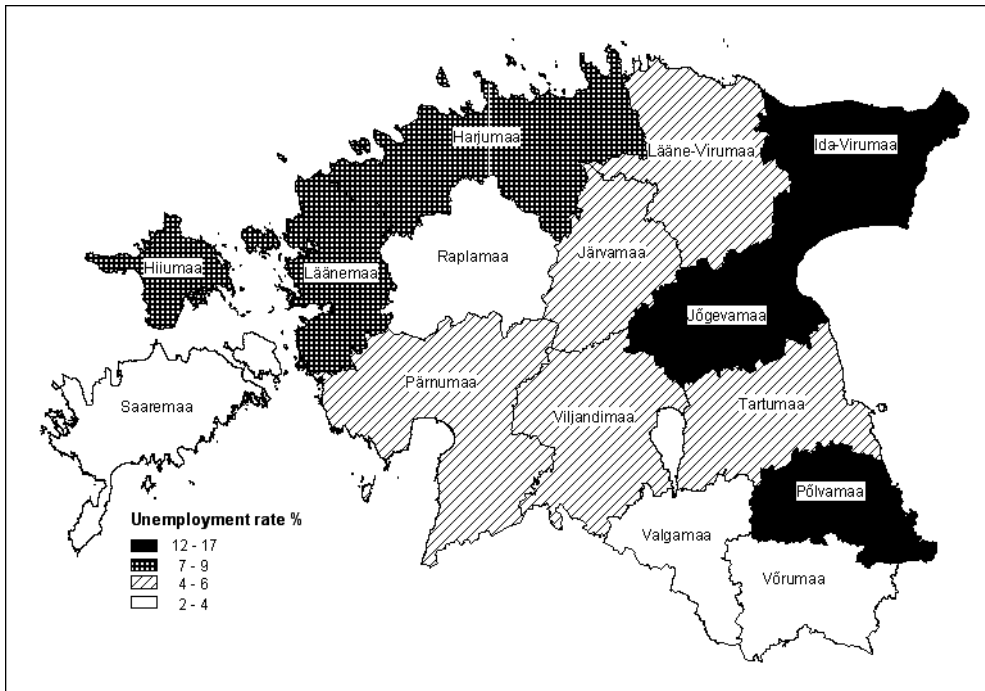
2.3.6. Tööpuudus ja ränne

Viimastel aegadel on järjest intensiivsemat tähelepanu pälvinud migratsiooni teema – seda nii riiklikul kui ka rahvusvahelisel tasandil, leevendamaks probleeme, mis tööjõu osas on esile kerkinud. Tuginedes majandusteooriatele, rändab rahvastik reeglina suurema töötusega ja madalate palkadega piirkondadest madala töötuse ning kõrgete palkadega piirkondadesse. Sellest tulenevalt võib palkasid ning rännet ennast pidada tööpuuduse regionaalseid erinevusi vähendavateks teguriteks. Peamised grupid, kes rändavad on aktiivsemad, nooremad ning haritumad, mistõttu võib öelda, et ränne on selektiivse iseloomuga.

Eestit tervikuna iseloomustades on tööpuudus regionaalsel tasandil eri piirkonniti väga erinev ning need erisused on suurenenud kogu üleminekuperioodi vältel. Töötuse määr on kõikunud vahemikus 2-17% (joonis 2.5). Konkreetsemaid jooni välja tuues on Kirde-Eestis tööpuudus püsinud pidevalt kõrgena¹⁴, samas kui mujal piirkondades on tööpuudus näidanud langustendentsi. Tööjõud on seejuures koondunud Tallinnasse ning Harjumaale kus võimalused töökoha ning karjäärivalikul on tihtipeale suuremad võrreldes teiste Eesti piirkondadega (töökohti on selles piirkonnas kõige enam).

¹³ www.sm.ee> Väljaanded > Toimetised

¹⁴ ETU 2006. aasta III kvartali andmete põhisel oli töötus Ida-Virumaal III kvartalis 8,5% (II kvartalis oli töötuse määraks 14%).

Allikas: Eesti Tööjõu-uuring, Statistikaamet, 2006

Joonis 2.5. Töötuse määr maakondades 2005

Personaalseid parameetreid jälgides võib välja tuua, et Eestis tervikuna ei eksisteeri suuri erinevusi meeste ning naiste üldises rändeintensiivsuses. Siiski võib välja tuua erinevusi rände ajastuses ning põhjustes – nii näiteks on meeste rände puhul ülekaalus tööga ja naiste rändes perekonnaga seotud põhjused. Ka võib naiste puhul välja tuua intensiivsema linnastumise meestega võrreldes. Siinkohal on vaatluse all põhjused nagu õppima suundumine või töökohtade teke teeninduses. Tagasivaateliselt võib öelda, et näiteks 1990. aastate alguses oli meeste rändeintensiivsus võrreldes naistega mõnevõrra kõrgem. Lisaks ületas sama kümnendi algusperioodil tööränne intensiivsus esmakordselt pererände intensiivsust.

Erisusi võib välja tuua ka vanuselisest perspektiivist. On oluline märkida, et erinevates elutsükli etappides on inimeste rändepõhjused ning -suunad väga varieeruvad. Otsesemalt võib välja tuua, et noorte rändeintensiivsus on suurem ja seondub reeglina kas õppimise, töö või abiellumisega. Pereikka jõudnud inimesed on seevastu paiksemad. Nende rännet mõjutavad eelkõige perekonna vajadused ning töökohtade paiknemine. Pensioniealiste inimeste puhul võib välja tuua rännet mõjutavate teguritena elukeskkonna ning toimetulekuga seotud argumendid.

Hoolimata rändega kaasnevatest mitmetest hüvedest (parem palk, paremate võimaluste pakkumine perekonnale, paremad võimalused karjääriks jpm) on ränne seotud ka

mitmete barjääridega. Transpordiprobleemid, kõrged kolimiskulud ning uue eluaseme soetamisega seotud raskused on vaid vähesed enam nimetatud teguritest. Samaväärselt olulist rolli mängivad ka sotsiaal-psühholoogilised barjäärid, mida on sageli üsna keeruline üks-üheselt välja tuua.

Eelnevat kokku võttes võib väita, et siseränne ei vähenda tervikuna tööpuuduse regionaalseid erinevusi. Põhjuseid võib siinkohal välja tuua mitmeid: näiteks on töötute seas praegu palju vanemaealisi, madala haridustasemega inimesi ning ka mitte-eestlasi, kelle mobiilsus võrdluses teiste gruppidega on madalam. Mobiilsemad on kõrgema haridustasemega inimesed, noored, eestlased ja need, kes elavad pealinna piirkonnas. See puudutab eriti valusalt ka mahajäänud piirkondi, kus esmajoones on lahkujateks aktiivsemad ning haritumad noored inimesed, mis mõjub piirkonna arengule negatiivselt. Sellest tulenevalt on töötute ränderisk kõrge just majanduslikult edukates piirkondades, mitte niivõrd kõrge tööpuudusega regioonides. Siinkohal võib ka väita, et üleminekuajal liiguvad vähem edukad rahvastikurühmad majanduslikult edukatest piirkondadest sinna, kus elamiskulud on märgatavalt väiksemad¹⁵.

Maailmapanga ettepanekud rändega seonduvate probleemide lahendamiseks võib siinkohal kokku võtta järgmiselt:

- Investeeringud haridusesse ning elukestvasse õppesse, mis aitaks tõsta inimeste mobiilsust ning võimet tööd leida;
- tähelepanu pööramine pendelrände soodustamisele (ühistranspordi arendamine, transpordikulutuste vähendamine, piletihinna kompenseerimine jt);
- ettevõtlike soodustamine;
- eluasemeprobleemidega tegelemine;
- toetuse taseme hoidmine „möödukal“ tasandil, mis ei oleks nii suur, et pärsiks töötusinsuusi ning takistaks seeläbi mobiilsust.¹⁶

2.3.7. Eesti tööturg rahvusvahelises perspektiivis

Tuginedes „Eesti majanduskasvu ja tööhõive tegevuskavale 2005-2007 Lissaboni strateegia rakendamiseks“ on Eesti tööturg väljumas faasist, kus peamiseks hõive kasvu takistuseks on olnud töökohtade vähesus. Alates 2000. aasta keskpaigast on eelmisel kümnendil domineerinud *jobless growth* (tööturu situatsioon, kus nõudlust töökohtade

¹⁵ OECD ja Maailmapanga eksperdid jt. on seisukohal, et pendelränne avaldab tööpuuduse vähendamisele suuremat mõju, samas kui paljud majandusteadlased leiavad, et ränne töötuse regionaalseid erinevusi ei vähenda.

¹⁶ Peatüki 2.3.6. *Tööpuudus ja ränne* koostamisel kasutatud materjalid:

Ainsaar, M. (2002). Rände suunad ja põhjused Eestis 1990. aastatel. Kogumikus: Elutingimused Eestis viis aastat hiljem Norblat II. Toim. D. Kutsar.

Ainsaar, M. (2004). *Reasons for Move: A study on trends and reasons of international migration with particular interest in Estonia 1989-2000.*

Turku: Turun

Yliopiston Julkaisuja B-274.

Kulu, H., Tammaru, T. (toimetajad) (2005). Asustus ja ränne Eestis. TÜ kriijastus.

Raal, R., (2003). *Migration as a solution to regional disparities in Estonia.* – Eesti majanduspoliitika teel Euroopa Liitu. XI teadus- ja koolituskonverentsi

ettekanded-artiklid. Tallinn: Mattimar.

Rööm, M. (2002). *Unemployment and labour mobility in Estonia: analysis using duration models. Working Papers of Eesti Pank*, No7. Tallinn.

Tammaru, T., Kulu, H. (toimetajad) (2003). Ränne üleminekuaja Eestis. ESA.

järele ei suudeta majanduse poolt täita) asendunud stabiilse hõive kasvuga.¹⁷

Tööhõive kasvu tempoka arengu põhjustajana võib siinkohal näha kiiret majanduskasvu. Omapoolse panuse on samas andnud ka pensioniea järk-järguline tõus ning suurema rõhu pööramine aktiivsete tööturumeetmete individuaalsemale ja efektiivsemale osutamisele. Mitteamiivsus on oluliselt vähenenud pensionäride ning ka heitunud inimeste osas. Probleemiks on kasvanud mitteamiivsus õppurite seas ning stabiilselt kõrgematena püsivad numbrid pikaajaliste haigete või puudega inimeste osas.

Rahvusvahelises perspektiivis on Euroopa seadnud endale kolm peamist tööturгу puudutavat eesmärki. 2010. aastaks peavad liikmesriigid tegema kõik selleks, et

- tõsta tööhõive määr 70%ni,
- tõsta naiste tööhõive määr 60%ni tööealisest elanikkonnast,
- tõsta vanemaealiste tööhõive määr 50%ni.

Eesti on teinud olulisi edusamme nii naiste kui vanemaealiste tööhõive määra osas – seatud eesmärgid on juba käesolevaks hetkeks täidetud. Samas ei ole tööhõive kasv olnud piisav selleks, et Eesti suudaks täita Euroopa Liidu poolt seatud eesmärki tõsta tööhõive määr 70% aastaks 2010. Osaliselt võib siin arengut pidurdavate teguritena käsitleda pikaajalise töötuse ning heitumusega seonduvaid probleeme, millele veel hiljuti eriti intensiivset tähelepanu ei pööratud. Ühiskonna poolt esitatavate nõudmistega ja suurema tähelepanu pööramise tulemusena ka pikemaajalisemate töötute probleemidele, on vaadeldav periood siiski märgatavaid paranemise märke näidanud.

Kriitilise probleemina jääb jätkuvalt üles Eesti tööpuuduse peamine iseloomutegur – struktuursus, mis viitab sellele, et siinse tööjõu oskused ning töökogemused ei ole tihtipeale vastavuses kiiresti muutuvate tööturu nõudmistega. Ohumärgina võib välja tuua ka selle, et Eesti töötute haridustase on märksa madalam kui hõives olijelatel. Eraldi probleeme tõstatab ka madal elukestvas õppes osalemise määr. Kui tugineda 2004. aastal läbi viidud Euroopa Liidu tööjõu-uuringute andmetele, siis osales Eestis 25-64 vanuselisel elanikkonnast eelneva nelja nädala jooksul mingit liiki koolituses vaid 6,7%. Sama näitaja on Euroopa Liidus keskmiselt 9,9%. Situatsiooni parandamiseks tuleb Eestil teha mitte ainult töökoha põhiseid muudatusi, vaid määravateks saavad ka üldisemad tööturupoliitilised prioriteedid ning trendid.

Kokkuvõtvalt võib seega tuua välja, et positiivsed arengud ei tohiks kuvada muljet, nagu oleksid tööturu probleemid Eestis endale lahenduse leidnud. Vastupidi, seoses n-ö traditsiooniliselt kriitiliste probleemide järkjärgulise lahenumisega on esile kerkimas teised kitsaskohad. Nii näiteks on oluline silmas pidada, et tööhõive määr kiire kasv

¹⁷ Vt www.riigikantselei.ee > Euroopa > Lissaboni strateegia > Eesti majanduskasvu ja tööhõive tegevuskava

eeldab mitte ainult tööjõu nõudluse kasvu, vaid ka tööjõu pakkumise aktiveerumist. Nende teguritega mitte arvestamine seab tulemuseks tööhõive kasvu takistamisel töökohtade vähesuse asemel sobiva kvalifikatsiooni ja töötamise motivatsiooniga inimeste puudumise (millest annab ohumärke tööpuuduse struktuurne iseloom).

2.3.8. Tööturu prognoosid

Viimased kolm aastat on Majandus- ja Kommunikatsiooniministerium koostanud pikaajalist tööjõu vajaduse prognoosi, mis kajastab Eesti majanduse vajadusi ning on sisendiks koolitustellimuste kujundamisel. Käesoleva aasta „Tööjõu vajaduse prognoos aastani 2012”¹⁸ järgi on oodata hõive kasvu tänaselt 607,4 tuhandelt 625,4 tuhandeni 2012. aastal. Arvestades uute töökohtade loomist ja tööjõu kadu (pensionile jäämine ja suremus) kujuneb järgneva kaheksa aasta tööjõu vajaduseks 116,2 tuhat inimest ehk ligi 14,5 tuhat inimest aastas. Kuna viimaseid aastaid on iseloomustanud suhteliselt suur välismaale tööle suunduvate inimeste arv, siis kujuneb tegelik vajadus välismaal töötavate inimeste võrra veelgi suuremaks.

Prognooside järgi jätkub tööealise elanikkonna (15-74-aastased) vähenemine ning 2012. aastaks on oodata töökäte arvu langust juba 44 tuhande inimese võrra. Samal ajal prognoositakse aga igal aastal keskmiselt 0,6% ehk kuni 3,8 tuhande uue töökoha loomist. Suurem osa uutest töökohtadest luuakse teenindus- ja tööstussektoris, samas jätkub töötajate arvu vähenemine põllumajandussektoris, seda küll juba aeglustuvas tempos.

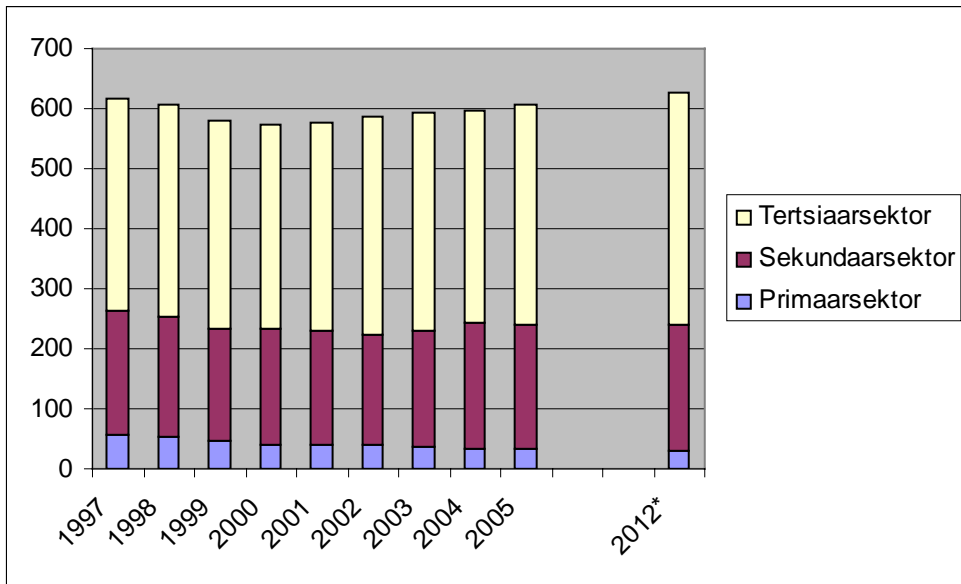
JÄRGNEVATE AASTATE TRENDID TÖÖJÕUTURUL:

- TÖÖEALISTE ELANIKE ARV ON 2012. AASTAKS VÄHENENUD 44 TUHANDE INIMESE VÕRRA.
- IGA AASTAL LUUAKSE CA 3300 UUT TÖÖKOHTA.
- IGA AASTAL LAHKUB PÖÖRDUMATULT TÖÖJÕUTURUL TÄNASTE TÖÖTAJATE SEAST 11,2 TUHAT INIMEST.
- IGA-AASTASEKS TÖÖJÕU VAJADUSEKS KUJUNEB 14,5 TUHAT INIMEST.
- PROGNOOSIDE JÄRGI TÕUSEB 2012. AASTAKS TÖÖHÕIVEMÄÄR (15-64-AASTASED) ÜLE 68%, KOOS VÕIMALIKE VÄLISMAAL TÖÖTAJATEGA ÜLE 70%.

Hõive muutused primaar-, tööstus- ja teenindussektoris. Primaarsektori hõives on oodata jätkuvat langust, seda eelkõige põllumajanduse ja kalanduse harus (joonis 2.6). Teiselt poolt on aga, seoses mitmete investeeringutega, mis on andnud põllumajandusettevõtetele võimaluse ajakohastada oma tootmistehnikat, tekkinud

¹⁸ www.mkm.ee > Ettevõtluse arendamine > Statistika ja uuringud

vajadus uusi keerulisi seadmeid ja masinaid käsitleda oskavate inimeste järele. Tööstussektoris on järgneva 7-8 aasta jooksul oodata positiivseid arenguid, seda tänu uutele välispartneritele, välisinvestoritele ja kasvavatele ekspordimahtudele. Sektori kiiret arengut pidurdavad aga tööjõumahukad harud, kuna madalatel tööjõukuludel põhinev konkurentsieelis on ammendumas. Teenindussektoris jätkub hõive kasv, mis on peamiselt tingitud inimeste elatustaseme tõusust tulenevast teenuste tarbimisest kasvust, aga samuti välisturistide arvu suurenemisest.

Allikas: Eesti Statistikaamet, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, 2006

Joonis 2.6. Hõivatud majandussektorite lõikes (tuhat)

Kõige suuremaid hõive muutusi sektorite lõikes järgneva 7-8 aasta jooksul on oodata töötlevas tööstuses, hotellide ja restoranide sektoris, kinnisvara teeninduses ning põllumajanduses ja metsamajanduses. Prognoosi järgi on töötlevas tööstuses oodata hõive suurenemist 2012. aastaks 12,4 tuhande inimese võrra arvestades tänasest seisust¹⁹, samal ajal kui põllumajandusest vabaneb töötajaid 5,2 tuhande inimese võrra. Lisaks paranenud investeeringuvõimalustele on põllumajandussektori suur hõive langus tingitud ka kõrge vanusest selles sektoris.

¹⁹ Tööjõu vajaduse kujundamisel prognoosis on võetud tänaseks ehk baas seisuks mitte 2005. aasta vaid viimase kolme (2003-2005) aasta keskmine.

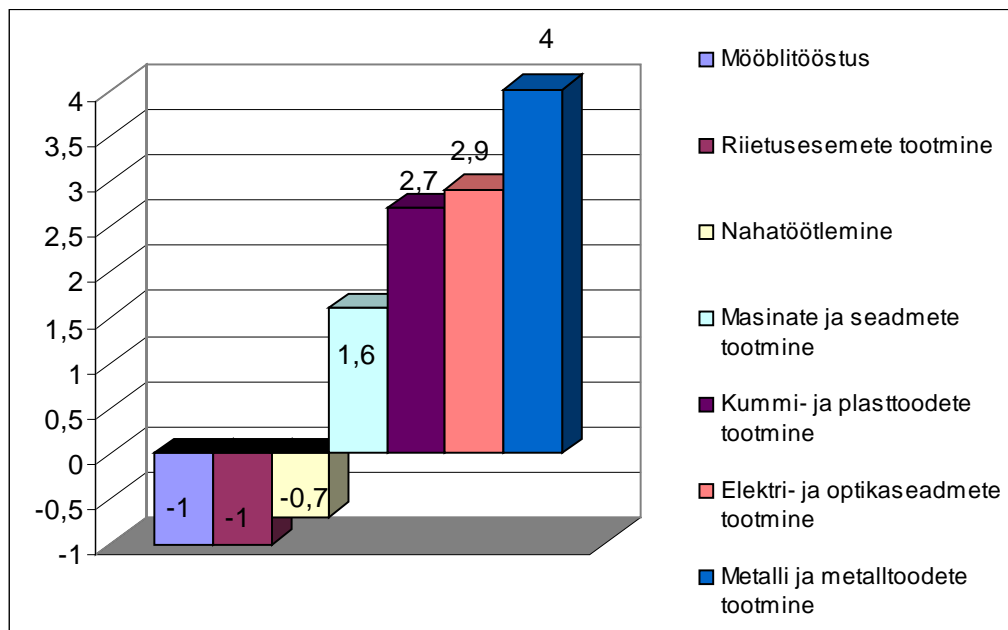
Tabel 2.2. 15-74-aastaste hõivatute arv tegevusalade lõikes (tuhat)

Tegevusala	2000	2005	2012*
Põllumajandus, jahindus ja metsamajandus	38,3	29,4	26,5
Kalandus	2,9	2,8	1,9
Mäetööstus	7,2	5,9	5,2
Töötlev tööstus	129,2	139,5	150,5
sh toiduainete ja jookide tootmine	22	20,3	20,5
tekstiili- ja nahatööstus	11,3	11,7	11,4
rietusesemete tootmine	15,1	13,7	11,6
puidutöötlemine ja puittoodete tootmine	19,9	21,2	22,4
paberi- ja pabertoodete tootmine	2,1	1,5	1,6
kirjastamine ja trükkimine	3,1	8,2	5,7
kemikaalide ja keemiatoodete tootmine	3,4	4,1	3,7
kummi- ja plasttoodete tootmine	2,4	2,9	5,7
ehitusmaterjalide tootmine	5,1	5,1	5,4
metalli ja metalltoodete tootmine	8,6	15,4	19
masinate ja seadmete tootmine	5,6	3,4	4,8
elektri- ja optikaseadmete tootmine	10,6	12,9	15,1
transpordivahendite tootmine	6,8	5,7	7,3
mööblitööstus	10,7	10,9	11
Energeetika, gaasi- ja veevarustus	14,7	12,5	9,5
Ehitus	39,7	48,7	45,2
Hulgi- ja jaekaubandus	79,3	80,6	84,4
Hotellid ja restoranid	19,9	22,1	24,4
Veondus, laondus ja side	56,9	54,6	52,9
Finantsvahendus	7,7	6,9	8,2
Kinnisvara, üürimis- ja äriteenindus	40	46,4	49,5
Riigivalitsemine ja -kaitse	34,1	37,2	35,9
Haridus	44,6	54,9	56,9
Tervishoid ja sotsiaaltöö	28,5	35	39,1
Muu	29,6	31,1	35,3
KOKKU	572,5	607,4	625,4

Allikas: Eesti Statistikaamet, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, 2006

Töötlevas tööstuses toimuvaid hõivemuutusi vaadates selgub, et kõige suuremad hõive absoluutmuutusi 2012. aastal võrreldes aastatega 2003-2005 on oodata järgmistes harudes: metalli ja metalltoodete tootmine, elektri- ja optikaseadmete tootmine, kummi- ja plasttoodete tootmine ning masinate ja seadmete tootmine (joonis 2.7). Metalli ja metalltoodete tootmise hõive kasvu taga peitub müügi- ja tootmisvõimaluste laienemine nii välis- kui ka siseturul. Elektri- ja optikaseadmete toomisharu kiirele kasvule on kaasa aidanud kiire väliskapitali sissevool, mis on võimaldanud tootmistegevust laiendada ja uusi tootmisüksuseid avada. Kummi-

ja plastitööstuse hõive kasv on põhjustatud peamiselt sektori ekspordimahtude suurenemisest, siseturu suurenevast nõudlusest, aga ka sellest, et ollakse toetavaks sektoriks teistele sektoritele (näiteks toiduainetetööstusele). Masina ja seadmete tootmises tuleneb hõive kasv peamiselt ekspordi- ja siseturumüügi kasvu tõttu.

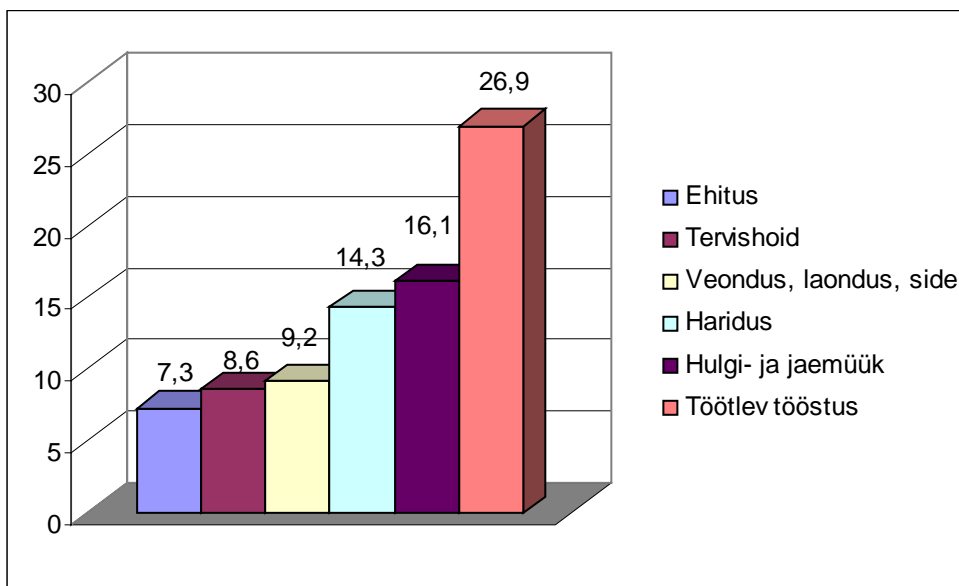
Allikas: Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, 2006

Joonis 2.7. Absoluutmuutused töötleva tööstuse harude tööhõives 2012. aastal võrreldes 2003.-2005. aastaga (tuhat)

Ei tohi unustada, et üks näitaja on hõive muutus sektoris, teine aga sektori tööjõu vajadus ehk tegemist ei ole sarnaste numbritega. Erinevus kahe näitaja vahel seisneb selles, et tööjõu vajadus antud harus järgnevateks aastateks sõltub nii sektori **arengutest ja tulevikuperspektiividest**, kui ka sektoris töötavate **inimeste vanusest ja sektorite vahelisest liikumisest**. Näiteks, kui sektoris on kõrge töötajate vanus, siis on järgnevatel aastatel oodata märkimisväärse arvu inimeste pensionile siirdumist, mis suurendab vajadust uute töötajate järele. Samuti võib sektori tööjõu vajadust suurendada töötajate siirdumine teistele tegevusaladele ehk lahkumine sektorist.

Kõige suurema tööjõu vajadusega sektoriks on töötlev tööstus (joonis 2.8), kus 2012. aasta vajaduseks kujuneb 26,9 tuhat töötajat. Töötlevale tööstusel järgneb hulgi- ja jaemüük (16,1 tuhat), haridus (14,3 tuhat), veondus, laondus, side (9,2 tuhat) ning tervishoid (8,6 tuhat). Hulgi- ja jaekaubanduse tööjõu vajadus on tingitud eelkõige jaekaubanduses toimuvates kiiretest arengutest, millele on kaasa aidanud elanike sissetulekute kasv, tööhõive suurenemine, aga samuti soodsad laenu-

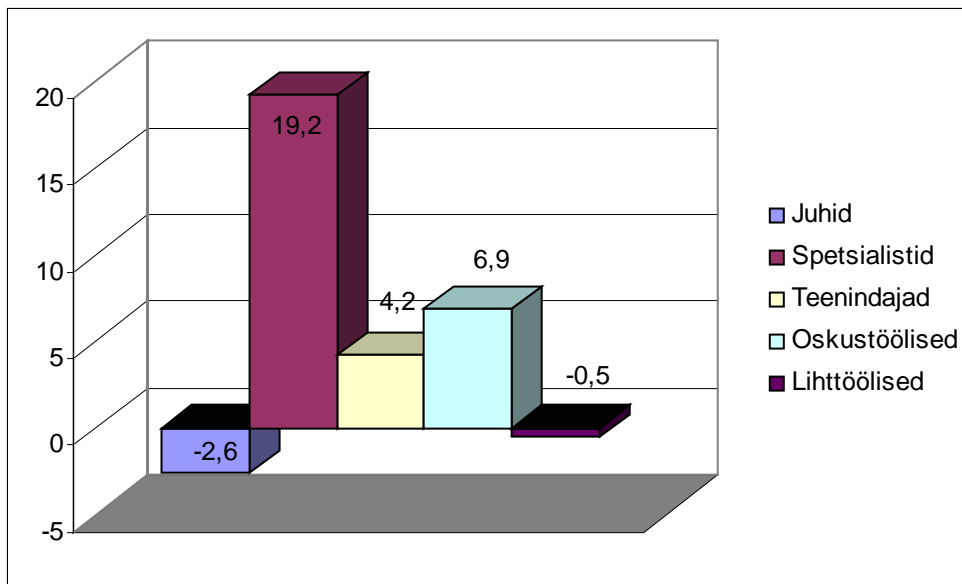
ja liisingutingimused. Veonduse, laonduse ja side sektori tööjõu vajadus on põhjustatud peamiselt oskustöölise lahkumisest teistesse Euroopa Liidu liikmesriikidesse (nt bussijuhid Soome) ning transpordisektoris juhtide suhteliselt kõrge vanusest. Tervishoiusektori suhteliselt suure tööjõu vajaduse taga peitub sektori töötajate kõrge vanus ning teatud osas ka meditsiiniõdede lahkumine välismaale (eelkõige Soome). Kõige väiksemat tööjõu vajadust prognoositakse aga kalanduses (0,2 tuh), paberitööstuses (0,3 tuh) ja nahatööstuses (0,5 tuh).

Allikas: Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, 2006

Joonis 2.8. Suurima tööjõu vajadusega harud

Ametialade prognoos hõlmab viit ametialade gruppi: juhid (seadusandjad, kõrgemad ametnikud ja juhid), spetsialistid (tippspetsialistid, keskastmespetsialistid ja tehnikud), teenindajad (ametnikud, teenindus- ja müügitöötajad), oskustöölised (põllumajanduse ja kalanduse oskustöölised, oskus- ja käsitöölised, seadme- ja masinaoperaatorid) ja lihttöölised. Ametialade struktuuris on arengud sektorite lõikes küll mõnevõrra erinevad, kuid üldjoontes võib väita, et peamiselt suureneb vajadus spetsialistide ning masina- ja seadmeoperaatorite järele (joonis 2.9). Samuti on oodata oskustöölise arvu suurenemist, vaid lihttöölise arv jääb enamjaolt muutumatuks. Vajadus ametialade erinevate gruppide järele sõltub eelkõige sellest, missugustes harudes toimub hõive kasv ja missugustes mitte. Nagu jooniselt näha, on oodata juhtide arvu vähenemist (2,6 tuhande võrra), mis tuleneb sellest, et kõrge juhtide kontsentratsiooniga harudes on oodata langustendentsi.

Allikas: Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, 2006

Joonis 2.9. Absoluutmuutused tööhõives ametialade lõikes 2012. aastal võrreldes 2003.-2005. aastaga (tuhandetes)

Tänast prognoosi vaadates, mille järgi iga-aastaseks tööjõu vajaduseks kujuneb 14,5 tuhat inimest pluss välismaal töötavad eestlased, tekib küsimus, kust vajalikud inimesed leitakse. Tööjõu vajaduse leevendamise võimalustena võib käsitleda iibepoliitikat, tööjõu tootlikkuse tõstmist, investeeringuid uutesse masinatesse ja seadmetesse, välistööjõu sissetoomist ning vanemate inimeste aktiivsuste tõstmist tööjõuturul. Arvestades meetmete ajalist raamistikku, siseriiklike debatte välistööjõu osas ning lähtudes majanduse jätkusuutlikkuse suurendamise vajadusest, tundub, et pidev tööjõu tootlikkuse tõstmine on üks tõhusamaid meetmeid tööjõu puuduse leevendamisel.

K

3. HARIDUS JA TÖÖTURG KÄSIKÄES

3.1 Tööturu ja hariduse seosed

Tänapäeval ei taga ükski haridustase kooli lõpetamisel automaatset rakendust tööturul. Üldharidus annab põhja, millele tuginedes on võimalik edasi õppida ja ühiskonnas produktiivse rakenduse leidmiseks saada erialane, kutsealane ja ametialane ettevalmistus.

Erialane ettevalmistus peaks andma oskused ja teadmised töötada mingis kindlas valdkonnas või valdkondades asjatundjana, kindlustama valmisoleku töötada teatud keskkonnas ja tingimustel.

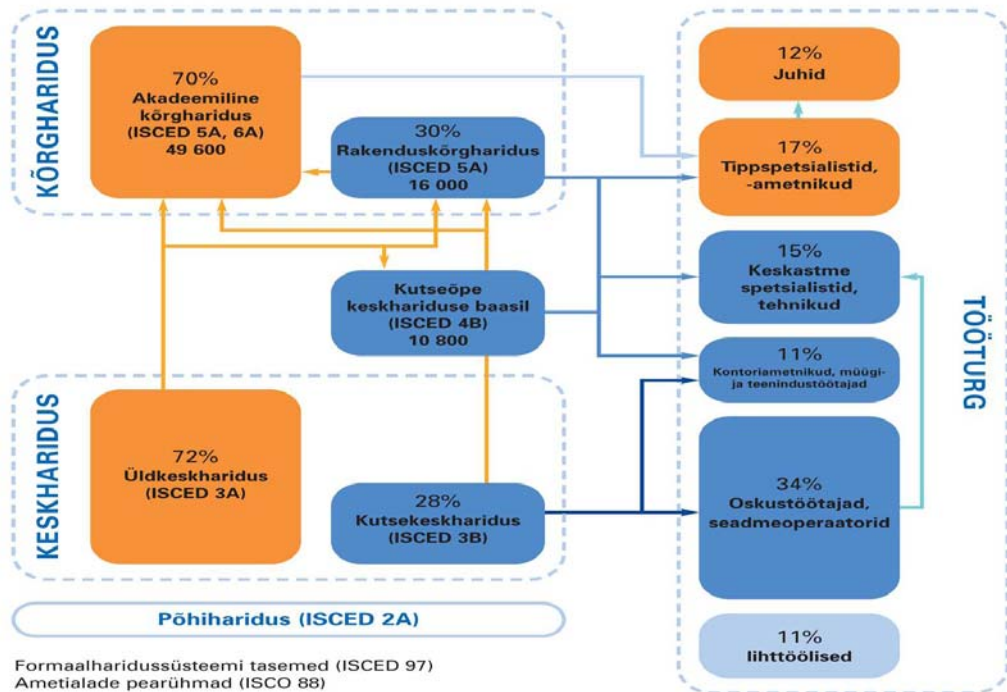
Kutsealane ettevalmistus peaks kindlustama valmisoleku käituda omandatud erialal ühiskonnas ja kultuurikeskkonnas aktsepteeritud töökspidamistele vastavalt, olles omandanud teatud normid, väärtused ja kindlasti erialases töös rakendatavad meetodid.

Ametialane ettevalmistus peaks kindlustama kõige laiemas mõttes valmisoleku erinevateks tegevusteks, tööprotsessi ja tegijate vaheliste seoste tajumiseks, mitmekülgsaks ja paindlikuks koostööks, samuti valmisoleku otsustada ja vastutada oma ametikoha pädevuse piires ning hinnata tulemusi ja tagajärgi.

Tänapäeval omab haridus ja erialase ettevalmistuse tase sedavõrd suurt tähtsust nii üksikisikule tema karjääri mõttes, kui seeläbi laiemalt kogu ühiskonnale majanduse arengut soosiva tegurina. Lisaks on määrav tähtsus oskustel kuidas teadlikult karjääri planeerida, mille **võtmeküsimuseks** ongi hariduse ja sellele vastavate töövõimaluste seoste tundmine.

Haridustasemetel õppijate ja ametialade jaotust iseloomustab ülevaاتlikult järgmine skeem (joonis 3.1):

Õppijate ja ametirühmade võrdlus

Joonis 3.1. Õppijate ja ametirühmade võrdlus, 2004

Allikas: Poliitikauuringute keskus Praxis, Eesti Kaubandus-Tööstuskoda, 2005

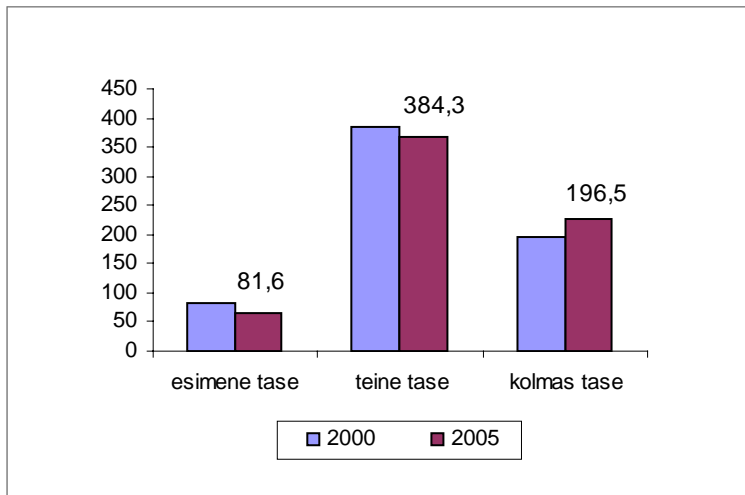
Joonis annab hea ülevaate sellest, kuidas on omavahelises seoses haridustase ja ametiala (ehk mis haridustase vastab teatud ametialale). Loomulikult on võimalikud kõik muud liikumised haridustasemete ja ametialade vahel, kuid eelkõige sõltub see konkreetsest inimesest ja tema isikuomadustest.

Kõrghariduses õppijad jagunevad suhtega 70:30 akadeemilisele suunale ning rakenduskõrgharidusele. Enam-vähem samas skaalas jaotub ka keskharidus (üldkeskharidus, kutsekeskharidus).

Rakenduskõrghariduse ja kutsekeskhariduse baasil lõpetajad on eeldatavasti valmis töötama tippspetsialistide, keskastme tehnikute ning teenindus- ja müügitöötajate ametialadel.

Akadeemiline kõrgharidus on vastav tippspetsialistidele ning juhtidele. Oskustöötajate eeldatav haridustase on kutseharidus ning teatud töökogemuse olemasolu korral on võimalik liikuda keskastme spetsialistiks.

Majanduslikult aktiivne rahvastik e töäjõud koosneb hõivatutest ja töötutest. Tõäjõu hulgas on aasta-aastalt vähenenud madalama haridustasemega (2000. a 12%, 2005. aastal 9,9% töäjõust) ning paralleelselt suurenenud teise ja kolmanda haridustasemega inimeste osatähtsus. (joonis 3.2) Erinevate haridustasemetega töäjõusse kuuluvate inimeste võrdlemisel võib tõdeda, et soolised erinevused muutuvad haridustaseme järgi – kõrgharidus annab naistele paremad võimalused hõives osalemiseks.

Joonis 3.2. Majanduslikult aktiivse rahvastiku haridustase, 2000 ja 2005. a.
Allikas: Statistikaamet, 2006

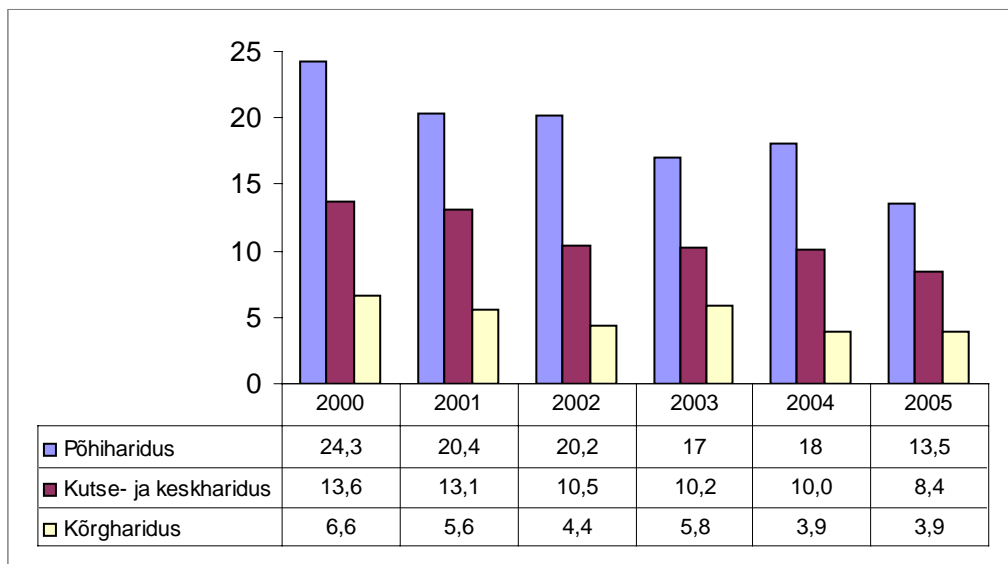
Märkus:

Esimene tase - algharidus, põhiharidus;

Teine tase - üldkeskharidus, kutseharidus pärast põhiharidust, kutsekeskharidus, keskeriharidus pärast põhiharidust;

Kolmas tase - keskeriharidus pärast üldkeskharidust, kõrgharidus, magistri- ja doktorikraad.

Tööpuudus on Eestis selgelt struktuurse iseloomuga – omandatud haridustase koos oskuste ja töökogemusega ei ole sageli vastavuses tööturu nõuetega. Tendentsiks on ka töötute suhteliselt madalam haridustase võrreldes hõivatutega. Üldiseks on reegel: mida kõrgem on hariduse tase, seda madalam on töötuse määr (joonis 3.3). Sellest tingitud vahed ei ole muutunud ka üldise tööpuuduse langemise taustal. Nii oli 2005. aasta andmete põhjal põhiharidusega inimeste töötuse määr 13,5% (24,3% 2000. a), kõrgharidusega inimestel aga 3,9% (6,6% 2000. a). Kesk- ja kutseharidusega inimeste töötuse määr oli langenud 13,6%-lt 8,4%-le.

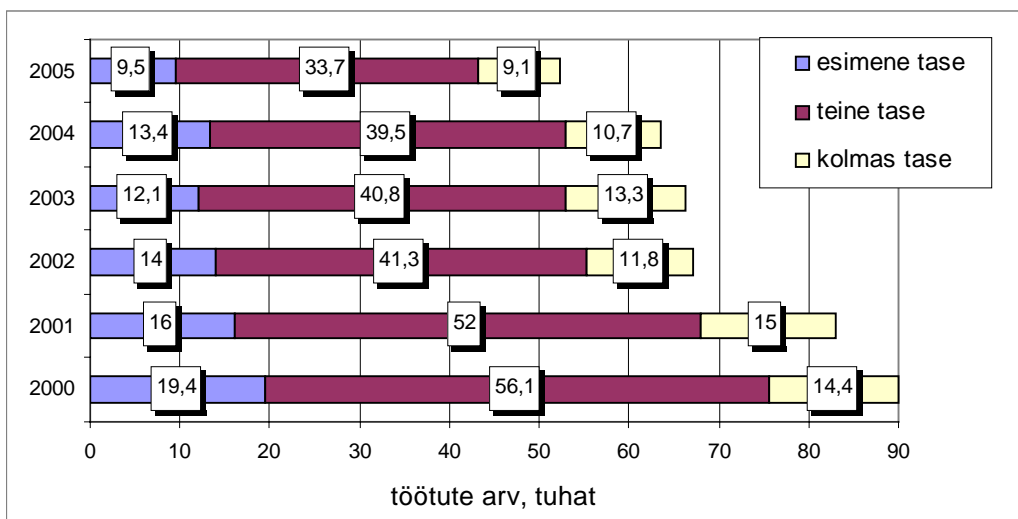

Joonis 3.3. Majanduslikult aktiivse rahvastiku haridustase, 2000-2005

Allikas: Statistikaamet, Haridus- ja Teadusministeerium, 2006

Töötute haridustase

Haridustaseme järgi tuleb eraldi vaadelda töötuid (joonis 3.4). Suurima grupi moodustavad teise haridustasemega töötud (2005. a 64,4%), kuid siinkohal tuleb arvestada, et kogu tööjõust moodustab teise haridustasemega inimeste arv samuti suurima osa. Kuid teise taseme alla kuulub ka üldkeskharidus, mis ei anna mingit erialast ettevalmistust tööturule sisenemiseks. Toimetuleku seisukohalt on üldharidusega inimestel tunduvalt raskem hakkama saada ning nad on tööhõive seisukohalt suurem riskigrupp. Suurel osal töötutest (23,6%) oli 2005. aastal ainult üldkeskharidus (2000. a 25,6%).

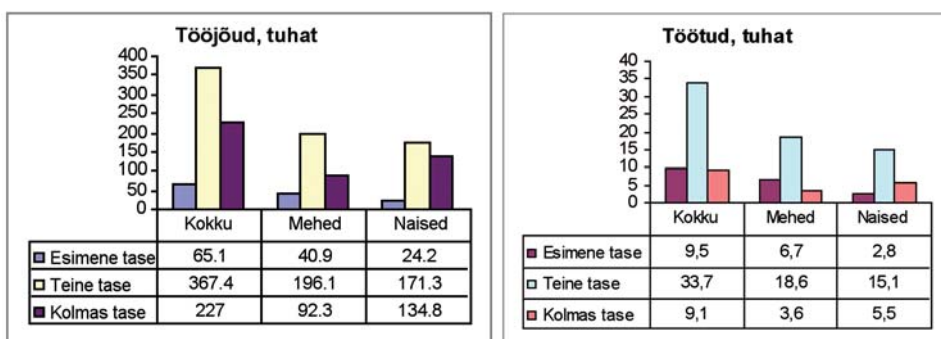

Joonis 3.4. Töötute arv haridustaseme järgi aastatel 2000-2005

Allikas: Statistikaamet, 2006

Esimese taseme haridus või madalam (algharidus, lõpetama põhiharidus, põhiharidus) on 18%-l töötutest, kuigi selle grupi osakaal kogu töøjõus on vaid 9,9%. Seega on koolikohustuse mittetäitmine sotsiaalne probleem, mis võimendab sotsiaalseid probleeme edaspidigi.

Võrreldes töötute seas naised ja mehi haridustaseme järgi selgub (joonis 3.5), et esimese haridustasemega töötute seas on mehi naistest enam kui kaks korda rohkem, samas kõrgharidusega töötute hulgas on rohkem naisi (u 1,5 korda). Sama trendi võib välja tuua kogu töøjõudu haridustasemeid võrreldes. Seega piirdub rohkem mehi madalama haridustasemega, siirdudes varem tööle, rohkem naisi seevastu omandab kõrgharidust.

Joonis 3.5. Töøjõusse ja töötute hulka kuulujate arv sooti, 2005

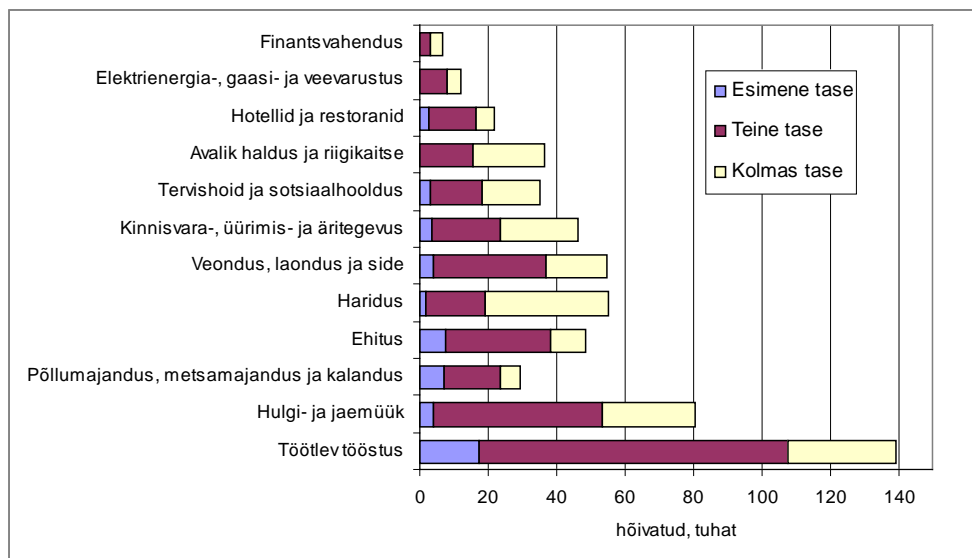
Allikas: Statistikaamet, 2006

Noorte (15-24 a) töötute seas oli 2005. aastal ainult põhiharidusega või vähemaga 3,5 tuhat, teise taseme haridust omas 6,8 tuhat noort. Kõrgema haridustasemega noorte töötute arv on minimaalne, kuna valdavalt selles vanuses veel omandatakse kõrgharidust. Seejuures on noorte üldine töötuse määr aasta-aastalt langenud – kui 2000. aastal oli see 23,8%, siis 2005. aastaks on see langenud 15,9%-le. Nagu üldiste töötuse näitajate puhul, on siingi märgata tendentsi, et mida madalam on haridustase, seda suurem on ka töötuse määr vastavas grupis. Püsivaid erinevusi erinevas soost noorte tööhõives täheldada ei saa.

Kolmanda haridustasemega töötuid oli 2005. aastal 9100 inimest. Tööjõu-uuringu põhjal selgus, et palgatööd otsivad keskeri- ja kõrgharidusega töötutest 36,2% otsis ainult oma haridustasemele vastavat tööd ning 63,8% olid nõus vastu võtma ka madalamale haridustasemele vastavat tööd. Võrreldes varasemate aastatega on suund sarnaspoole, et töötud eelistavad üha enam oma haridustasemele vastavat ametikohta.

Hõive majandusala ja haridustaseme järgi

Hõivatutest suurema osa moodustavad teise haridustasemega inimesed, seetõttu on tegevusalades nende ülekaal ka loomulik. Enamikes tegevusalades moodustavad suurema osa teise haridustasemega hõivatud, üksnes hariduse, finantsvahenduse ning avaliku halduse tegevusalades on rohkem kui pooltel kolmas e kõrgem haridustase (joonis 3.6). Kuid need on valdkonnad, kus töötamiseks nõutakse üldjuhul kõrgharidust (eelkõige hariduse valdkonnas).

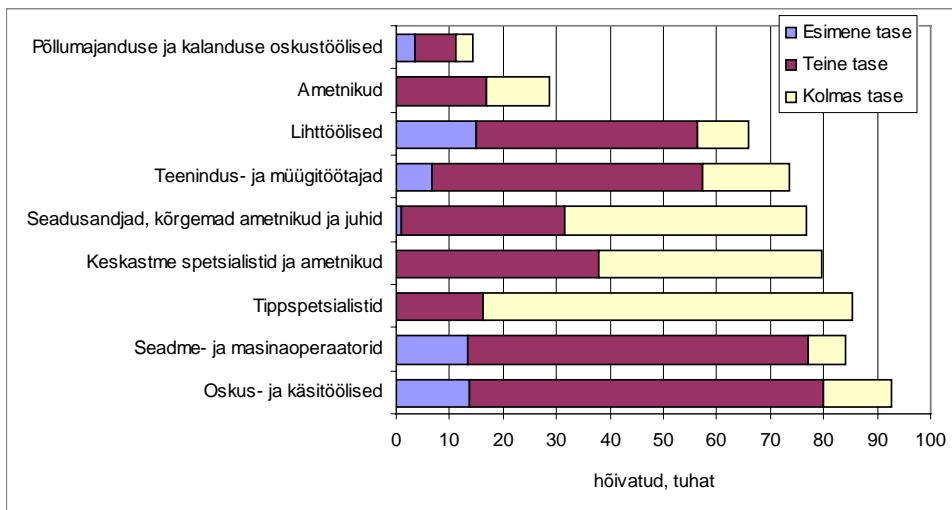
Joonis 3.6. 15-74 aastased hõivatud omandatud haridustaseme ja tegevusala järgi, 2005

Allikas: Statistikaamet, 2006

Esimese haridustasemega inimesi on kõige enam töötleva tööstuse tegevusalas, aga nende osatähtsus on suurem ka ehituses ning põllumajanduse, kalanduse ja metsamajanduse tegevusalas. Kuid Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi poolt koostatud tööhõive prognoosi põhjal võib öelda, et lihttöölise arv on lähiaastail veelgi vähenemas.

Hõive ametiala ja haridustaseme järgi

Tipp-spetsialistide ning ametnike hulgas puuduvad esimese haridustasemega e. põhihariduse või madalama taseme hariduse omandanud töötajad, väga minimaalselt on neid ka kõrgemate ametnike ja juhtide ning keskastme spetsialistide hulgas (joonis 3.7).

Joonis 3.7. 15-74 aastased hõivatud ametiala ja haridustaseme järgi, 2005

Allikas: Statistikaamet, 2006

Kolmas haridustase on valdav tippspetsialistide, keskastme spetsialistide ning kõrgemate ametnike ja juhtide hulgas. Ülejäänud ametialade hõivatute seas domineerivad teise haridustasemega inimesed.

Mitme ametiala lõikes on esimest haridustaset rohkem kui kolmandat taset. Omapärane näitaja on, et kolmanda tasemega ehk kõrgharidusega inimesi on lihttöölise hulgas 14% e 9,4 tuhat. Samas esimest haridustaset on samas ametialas 14,9 tuhat inimest e 23%. Sarnaselt on esimese haridustasemega inimesi kolmandast rohkem oskus- ja käsitöölise, seadme- ja masinoperaatorite ning põllumajanduse ja kalanduse oskustöölise hulgas.

Kokkuvõtlikult võib väita, et Eesti tööturul on haridusel sarnaselt teiste Euroopa maadega oluline roll. Parimas tööeas (25-59 a) täiskasvanute puhul kehtib nii Eestis kui Euroopas reegel - mida kõrgem on kvalifikatsioon, seda paremad on väljavaated tööturul edukalt konkureerida ja seda madalam on tööpuuduse risk.

KÕRGE KVALIFIKATSIOONI ALL TULEB SILMAS PIDADA MITTE HARIDUSTASET, VAID HÄID AMETIALASEID TEADMISI JA OSKUSI.

Järeldused:

- Tööturu riskigrupi kuuluvad sotsiaalsed grupid, kellel on tööturul keerulisem toime tulla ja keda ähvardab tööpuudus. Riskigrupi moodustavad: noored, madalama haridustasemega ja pikaajalised töötud, puudega inimesed, pensionieelikud ning riigikeelt mittekönelevad inimesed.
- Mida kauem töötus kestab, seda raskem on ka tagasipöördumine töö- või kooliellu.
- Suurim risk pikaajaliste töötute hulka sattuda on madala haridustasemega (kutseoskusteta) ning vanemaealistel töötutel. Töötuks jäämise risk on suurim eelkõige noorte (15-24 aastased) ja vanimasse vanuserühma (50-74 a) kuuluvate isikute seas.
- Esimese haridustasemega on töötuid mehi naistest kaks korda rohkem, samas kui kõrgharidusega on töötuid naisi rohkem. Sama trend kehtib kogu tööjõu haridustaseme kohta.
- Senistele arengutele ja trendidele tuginedes nõuab tööturg enim erinevate eluvaldkondade spetsialiste ja kõrge kvalifikatsiooniga oskustöölisi.
- Suureneb vajadus spetsialistide ja oskustöölise, ka ametnike osas (ametnike hulka on arvatud teenindus- ja müügiteenistajad). Seega hakkab tulevikus praegusest veelgi suuremat rolli mängima tööjõu kvalifikatsioon. Parimad tööleidmise võimalused on kutsekeskhariduse või rakenduskõrghariduse omandanud inimestel.
- Kokkuvõtlikult võib väita, et Eesti tööturul on sarnaselt teiste Euroopa maadega haridusel oluline roll. Nii Eestis kui Euroopas kehtib reegel - mida kõrgem on kvalifikatsioon, seda paremad on väljavaated tööturul edukalt konkureerida ja seda madalam on tööpuuduse risk. Siinkohal tuleb kõrge kvalifikatsiooni all silmas pidada mitte haridustaset, vaid häid ametialaseid teadmisi ja oskusi.

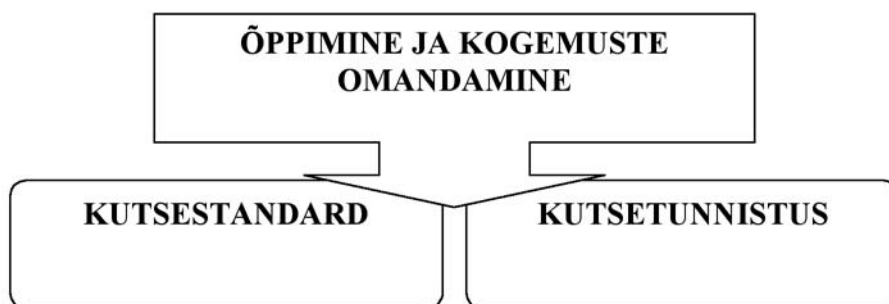
3.2. Eesti kutsete süsteem

Kutsete süsteemil on oluline roll Eesti konkurentsivõime toetajana – professionaalsed töötajad on majandusarengu edasivijad. Ühtne ja korrastatud kutsete süsteem võimaldab hinnata töötajate kutseoskusi ning võrrelda neid nii riiklikult kui rahvusvaheliselt. Hästi toimiv süsteem aitab kaasa elukestva õppe põhimõtete rakendamisele, olles tugistruktuuriks haridussüsteemile.

Eesti kutsete süsteemi osad on kutsestandardite väljatöötamine ja kutseomistamine ning olulisimad väljundid kutsestandard ja kutsetunnistus. Kutsete süsteemis viiel kutsetasemel koostatud riiklikud kutsestandardid on aluseks tööturu nõudmistele vastavate õppekavade koostamisele ning annavad võimaluse väljastada kutsetunnistusi.

Kutseomistamine ja riiklike kutsetunnistuste väljastamine tugineb tööandjate kaasatusel ja tunnustusel ning kutseeksamid on kinnitamas kohta koolitussüsteemis.

Kutsete süsteemi arendamise üheks oluliseks põhimõtteks on sotsiaalpartnerite kaasamine. Tööturu osapooled – tööandja, töötaja ja riik – on kutsete süsteemi rakendamisel peamised osalised ja otsustajad. Kokkulepped sünnivad erinevate osapoolte vahel läbi koostöö ning keskkonda selleks pakub Kutsekoda. Kutsete süsteem on terviklik ja selle põhimõttelised alused ühtsed kõikide valdkondade jaoks.

Kutsete süsteemi arendamist alustati riigi tellimusel aastal 1998, kui Eesti Kaubandus-Tööstuskojas asus tööle Kutsereformigrupp ning sündisid esimesed kutsestandardid. Alates 2001. aastast korraldab kutsete süsteemi edasiarendamist Kutsekoda. Kutseseadus koos selle rakendusaktidega on õiguslik alus kutsete süsteemi arendamisel ja rakendamisel.

3.2.1. Kutsekoda

Kutsekoda on riigi osalusel moodustatud eraõiguslik sihtasutus. Kutsekoja nõukogusse kuuluvad: Eesti Tööandjate Keskliit, Eesti Kaubandus-Tööstuskoda, Eesti Ametiühingute Keskliit, Teenistujate Ametiliitude Organisatsioon, Haridus- ja Teadusministeerium, Sotsiaalministeerium.

Kutsekoja tegevused on:

- kutsete süsteemi rakendamine ja arendamine
- kutseenõukogude tegevuse korraldamine ja koordineerimine
- kutsestandardite väljatöötamise ja uuendamise korraldamine
- kutsestandardite koostamise ja kutseomistamise ühtse metoodika väljatöötamine
- kutsete süsteemiga seotud dokumentide vormide ja näidiste väljatöötamine ja kinnitamine
- kutsete süsteemi alane nõustamine ja koolitamine
- kutsete süsteemi tutvustamine
- volitatud töötajana riikliku kutseregistri pidamine
- *Europassi* Eesti koordinatsioonipunkti töö korraldamine.

Alates 2005. aastast arendab Kutsekoda Eesti kutsete süsteemi Euroopa Sotsiaalfondi (ESF) toel.

3.2.2. Kutseenõukogu

Kutseenõukogu on vastava majandusharu töötajate, tööandjate, kutse- ja erialaühenduste ning riigi esindajatest koosnev koostööorgan, mille tegevuse eesmärk on vastavas majandusharus kutsete süsteemi arendamine ja rakendamine. Vabariigi Valitsus kinnitab kutseenõukogude koosseisu. Kutseenõukogud moodustatakse Kutsekoja juurde.

2006. aasta novembri seisuga tegutsevad järgmised kutseenõukogud:

1. Ehitus, Kinnisvara ja Geomaatika
2. Energeetika, Mäe- ja Keemiatööstus
3. Haridus
4. Infotehnoloogia ja Telekommunikatsioon
5. Insenerid
6. Kergetööstus
7. Kultuur
8. Masina-, Metalli- ja Aparaaditööstus
9. Metsandus
10. Rahvakunst ja Käsitöö
11. Teenindus
12. Tervishoid ja Sotsiaaltöö
13. Toiduainetööstus ja Põllumajandus
14. Transport ja Logistika
15. Õigus- ja Sisekaitse
16. Äriteenindus ja Muu Äritegevus

Kutsenõukogu koosseis

Kutsenõukogud on moodustatud sotsiaalpartnerluse põhimõttel, kus tööandjate liitudel ning kutse- ja erialaühendustel töö sisulises osas kandev jõud. Kõikide kutsenõukogude koosseisu kuuluvad sotsiaal- ning haridus- ja teadusministeeriumi esindajad, vastavalt majandusharule on kaasatud ka teisi ministeeriume ning muid valitsusasutusi. Kutsenõukogudes on esindatud valdkondlikud ametiühingud. Samuti on kõigis kutsenõukogudes esindatud Eesti Kaubandus-Tööstuskoda kui kutsete süsteemi loomise algataja ja suurim ettevõtteid koondav organisatsioon Eestis.

Kutsenõukogu ülesanded

Kutsenõukogu roll kutsete süsteemis on olla valdkonna ekspertide koostööna sündinud otsuste kinnitaja ja kogu tegevuse üle järelevalvaja ning suuna andja. Kutsenõukogu otsustab kutsestandardite väljatöötamise ja uuendamise vajaduse ning kinnitab valminud kutsestandardid. Kutsenõukogu annab kutset omistavatele organitele õiguse tegeleda kutseomistamisega, kinnitades kutseomistamise korraldamiseks vajalikud alusdokumendid. Samuti teostab kutsenõukogu järelevalvet kogu kutseomistamise protsessi üle.

3.2.3. Kutsestandard

Kutsestandard on kutsenõukogu kinnitatud dokument, mis kirjeldab konkreetset tööd ja määratleb selle tegemiseks vajalikud oskused, teadmised ja hoiakud konkreetset kutsetasemel. Kutsestandardid on kutsetunnistuste kõrval kutsete süsteemis üheks peamiseks väljundiks. Kutsestandardi kasutusvõimalused on laiad ning kõik kutsestandardi loomise juures olnud sihtgrupid saavad töö tulemusi erineval viisil kasutada.

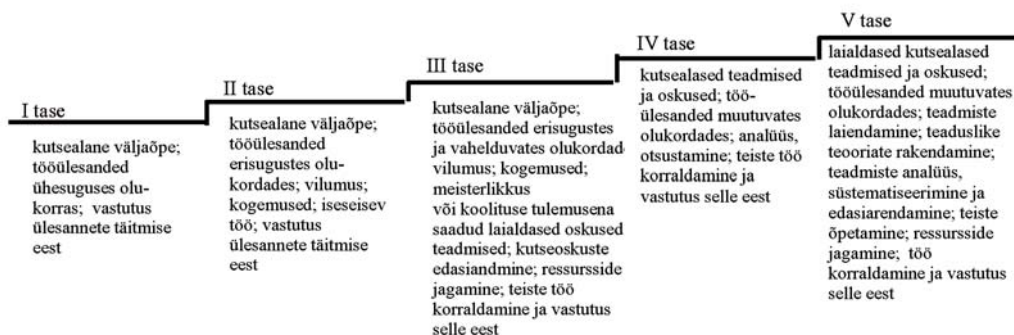
Kutsestandardi kasutamise võimalused on:

- abiks tööandjale ametite kirjeldamisel-tutvustamisel, ametijuhendite koostamisel, töötajate kutsenõuete määratlemisel, koolituse planeerimisel.
- abiks töötajale saamaks selgust olemasolevate ja puuduvate oskuste vahel, annab võimaluse planeerida oma arengut ja karjääri ning loob aluse elukestavale õppimisele
- aluseks tööturu nõudmistele vastavate õppekavade, koolitusprogrammide koostamisel
- aluseks kutseeksamite nõuete väljatöötamisel
- abiks koolitajale, õppurile, lapsevanemale, nõustajale ja teistele info hankimisel selle kohta, millist töötajat tööturul vajatakse
- aluseks kutsetunnistuste rahvusvahelisel võrdlemisel
- tugimaterjal kutsealade süstematiseerimisel ja karjääriplaneerimisel.

Kutsetasemed

Eesti kutsete süsteemis on viis kutsetaset, millest I tase madalaim ja V kõrgeim. Kutsetasemete määratlemisel võetakse aluseks töö keerukus, oskuste ja teadmiste osakaal ning iseseisvuse ja vastutuse ulatus. Kolm esimest kutsetaset seonduvad reeglina oskustöötajatega ja arenevad õpipoisi-selli-meistri põhimõtte alusel. Kolmas kutsetase on oskustöötaja kõrgeim ehk meistritase. Samas kõrgharidust eeldavad kutsed algavad enamasti kolmandalt tasemelt. Nende kutsete puhul on kolmas kutsetase süsteemi sisenemise tase. Neljanda ja viienda kutsetaseme puhul lisandub üldjuhul juhtimisfunktsioon, tõuseb töö keerukuse ja vastutuse määr.

Kõik kutsed ei eelda kutsetasemete fikseerimist I kuni V tasemeni. See, kui mitmel kutsetasemel on konkreetne kutse kirjeldatud, otsustatakse valdkonna spetsialistide poolt.

Kutsestandardi koostamine

Otsuse kutsestandardi koostamise või uuendamise vajaduse kohta teeb kutsenõukogu tuginedes asjaomaste organisatsioonide või isikute ettepanekutele. Kutsestandardite koostamise juures on juhtiv roll kutsenõukogu poolt moodustatud töörühmal. Töörühmadesse kuuluvad oma ala asjatundjad – tööandjad, spetsialistid, juhid ja koolitajad. Töörühmade töö tehniliseks korraldajaks on Kutsekoda.

Peale kutsestandardi kavandi valmimist tutvustatakse seda vastava valdkonna ekspertidele ja võimalikule kasutajaskonnale hinnangute ja ettepanekute saamiseks. Kutsestandardi töörühm analüüsib esitatud ettepanekuid, täiendab vajadusel kutsestandardit ning esitab selle kutsenõukogule kinnitamiseks. Kutseregistrisse kantud kutsestandard kehtib 4 aastat. Vajadusel uuendatakse või muudetakse kutsestandardit varem.

Üleminek kompetentsipõhiste kutsestandarditele

2005. a. sügisel alustati kutsestandardi uue vormi väljatöötamist, mida tingis vajadus kutsestandardite ühtlustada ning paremini ja läbimõeldumalt struktureerida. Kutsenõuete määratlemisel kasutati pilootkutsestandardite juures elemente kompetentsimudeli teooriast.

KOMPETENSIID ON TEADMISTE, OSKUSTE, VILUMUSE, VÕIMETE, HOIAKUTE JA KÄITUMISVIISIDE KOGUMID, MIS VÕIMALDAVAD TÖÖTAJAL TÄITA KONKREETSET TÖÖÜLESANNET NING MIS VÄLJENDUVAD TEGEVUSTENA.

Kutsestandard kirjeldab eelkõige väljundit – mida inimene ühel või teisel kutsetasemel peab oskama teha, millega hakkama peab saama. Seetõttu pöörati pilootkutsestandardide koostades suurt tähelepanu just töö analüüsile. Uus kutsestandard rõhutab tegevuste kirjeldamist ning oskused ja teadmised lähtuvad otseselt tööülesannetest ja tegevustest. Kirjeldatud lähenemisviis kindlustab selle, et kutsestandardis on kirjas reaalses tööelus tegutsemises vajaminevad oskused.

2006. aastal on toimunud uue vormi testimine ning valminud on 10 uues vormis kutsestandardit. Kompetentside määramine kutsestandardites aitab kaasa ka pädevuspõhiste õppekavade arendamisele, millega täna tegeletakse nii kutse- kui kõrghariduse tasemel. See suund tuleneb otseselt hariduse valdkonda puudutavatest Euroopa Liidu initsiatiividest.

3.2.4. Kutseomistamine ja kutsetunnistus

Kutseomistamine on protsess, mille käigus kutset omistav organ hindab kutset taotleva isiku oskuste ja teadmiste vastavust kutsestandardis toodud nõuetele. Positiivse tulemuse korral väljastatakse kutsetunnistus.

Kutsetunnistus on dokument, mis tõendab kutset omava isiku vastavust kutsestandardis kehtestatud nõuetele.

Kutseomistamiseks toimub kutset taotleva isiku poolt esitatud avalduse alusel ning on vabatahtlik, kui seadusega ei ole ette nähtud teisiti.

Kutseoskuste tõendamine võib toimuda kutseeksamina või dokumentide alusel. Kutseeksami läbiviimise vormid võivad olla erinevad – suuline või kirjalik eksam, intervjuu, proovitöö vm. Sageli kasutatakse erinevate vormide kombinatsioone, näiteks kirjalik teadmiste test, praktiliste oskuste demonstreerimine proovitööna. Ettepaneku konkreetsel kutsealal oskuste tõendamise vormi osas teeb kutset omistav organ ning selle kinnitab vastava valdkonna kutsenõukogu.

Kutseomistamise protsessis osalejad:

- **Kutsenõukogu** annab kutset omistavale organile õiguse kutseid omistada ja teostab järelevalvet kutseomistamise protsessi üle.

- Kutseomistamist korraldavad **Kutset Omistavad Organid** (KOO) – organisatsioonid, mis on vastava valdkonna kutseõukogult saanud õiguse kutseomistamist läbi viia. Enamasti tegutsevad KOO-dena erinevad tööandjate liidud ning kutse- ja erialaühendused, KOO-de hulgas on ka riigiasutusi. Kutseomistamise õigus antakse KOO-dele kindlate kutse nimetuste ja tasemetes osas, mis tulenevad kinnitatud kutsestandarditest.
- Kutseomistamist puudutavate sisuliste otsuste tegemiseks moodustab KOO enda juurde **kutsekomisjoni**, kaasates antud valdkonna töötajate professionaalsusest huvitatud osapooled – oma ala tunnustatud eksperdid, tööandjad, koolitajad jt. Kutsekomisjoni koosseisu kuulub ka Kutsekoja või kutseõukogu esindaja.
- Konkreetsete kutseksamite läbiviimiseks võib kutsekomisjon omakorda moodustada **eksamikomisjone**.
- **Kutsekoda** täidab toetavat ja nõuandvat rolli, olles KOO-de koostööpartneriks ja kutsekomisjonide liikmeks.

3.2.5. Kutseregister

Kutseregister on riiklik register, mille eesmärk on kutsete süsteemi alase teabe kogumine, süstematiseerimine ja säilitamine. Kutseregister sisaldab informatsiooni järgneva kohta:

- kutseõukogud
- kutsestandardid
- kutset omistavad organid
- kehtivad kutsetunnistused.

Kutseregistri vastutavaks töötajaks on Haridus- ja Teadusministeerium ning volitatud töötajaks Kutsekoda. Kutseregister asub aadressil www.kutsekoda.ee.

Kutseregistri andmed 2006. aasta novembri seisuga

- tegutseb 16 kutseõukogu
- on kinnitatud 593 kutsestandardit
- tegeleb kutseksamite korraldamisega ja kutsetunnistuse väljastamisega 77 kutset omistavat organit
- on väljastatud üle 17 555 kutsetunnistuse.

3.2.6. Karjäärteenuste spetsialistide võimalused Eesti kutsete süsteemis

Eesti kutsete süsteemis on karjäärteenuste spetsialistide kutseoskused kirjeldatud järgmistes kutsestandardites:

- Karjäärinõustaja IV, V
- Karjääriinfo spetsialist III, IV
- Kooli karjäärikoordinaator III.

Nimetatud kutsestandardid kinnitati Äriteeninduse ja muu äritegevuse kutseõukogu poolt 2005.aasta detsembris. Samas anti Eesti Karjäärinõustajate Ühingu ka õigus omistada karjäärinõustaja kutset (KOO õigus).

Kutsestandardid fikseerivad kutse taotlemiseks vajalikud nõuded.

- **Karjäärinõustaja IV kutse** taotlemise eeldusteks on magistrikraad või sellele vastav kvalifikatsioon, vähemalt 3-aastane töökogemus karjäärinõustajana, nõustamisalane baaskoolitus ja karjääriteenuste alane täienduskoolitus.
- **Karjäärinõustaja V kutse** taotlemise eeldusteks on magistrikraad või sellega võrdsustatud kõrgharidus ja 5-aastane töökogemus karjäärinõustajana, nõustamisalane baaskoolitus ja spetsialiseerumisvaldkonnaga seonduv täienduskoolitus.
- **Karjääriinfo spetsialist III kutse** taotlemise eeldusteks on infoteaduste alane kõrgharidus ja 1-aastane töökogemus erialal või kõrgharidus mõnel muul erialal ja 2-aastane töökogemus karjääriinfotöötajana. Lisaks peab karjääriinfo spetsialist III kutse taotleja olema läbinud karjääriteenuste täienduskoolituse.
- **Karjääriinfo spetsialist IV kutse** taotlemise eeldusteks on infoteaduste alane kõrgharidus ja 3-aastane töökogemus erialal või kõrgharidus mõnel muul erialal ja infoteaduste alane täienduskoolitus ja 2-aastane erialane töökogemus. Lisaks peab karjääriinfo spetsialist IV kutse taotleja olema läbinud karjääriteenuste täienduskoolituse.
- **Kooli karjäärikoordinaator III kutse** taotlemise eeldusteks on kõrgharidus; karjääriteenuste täienduskoolitus; koolis töötamise kogemus 2 aastat.

Karjäärinõustajate ühingu tegevus karjäärinõustaja kutse omistamisel

KOO õiguse saamise järel moodustas ühing kutsekomisjoni, kes töötas välja kutseksamini läbiviimise protseduuri ja hindamise alused karjäärinõustaja kutsestandardi nõuetest lähtuvalt.

Kutse taotlejal tuleb kutsekomisjonile esitada avaldus ja oma oskusi tõendavad nõuetekohased dokumendid ning maksekorraldus kutseomistamisega seotud kulude tasumise kohta. Kutsekomisjon vaatab esitatud dokumendid läbi ning kui taotleja haridustase, täienduskoolitus, töökogemus vastavad taotletava kutsetaseme nõuetele, lubatakse ta kutseksamile.

Karjäärinõustaja IV kutseksam toimub suulise komplekseksamina, mis koosneb

konkreetses nõustamisjuhtumil analüüsist ja intervjuust. Intervjuu käigus esitatakse lisaküsimusi nõustamisjuhtumil kohta kui ka muid täiendavaid küsimusi selgitamiseks kompetentside taset. Nõustamisjuhtumil analüüsimisel hinnatakse nõustamisprotsessi planeerimise, hindamise, nõustamise, teavitamise ja juhendamise oskusi.

Karjäärinõustaja V kutseksam toimub intervjuu vormis. Suulise vestluse käigus hindab eksamikomisjon taotleja tööalast kogemust karjääriteenuste valdkonnas ning selle vastavust V kutsetaseme nõuetele. Nõustamisoskuste ja kogemuste kõrval hinnatakse V kutsetasemel ka taotleja kogemusi ja panust karjääriteenuste arendajana.

2006.a. toimus 2 kutseksamit ja väljastati esimesed kutsetunnistused. Täna on Eestis 16 atesteeritud karjäärinõustajat, neist 11 omab karjäärinõustaja IV kutset ja 5 karjäärinõustaja V kutset. Kutsetunnistus kehtib 5 aastat. Kutse säilimiseks või kõrgema kutsetaseme taotlemiseks tuleb sooritada uus eksam.

KUTSETUNNISTUSE OLEMASOLU

- TÕSTAB NÕUSTAJA ENESEKINDLUST JA MOTIVATSIOONI PIDEVA ENESEARENDAISEGA TEGELEMISEKS,
- TÕSTAB NÕUSTAJA USALDUSVÄÄRSUST NII TÖÖANDJA KUI KLIENTIDE SILMIS JA
- ON TAGATISEKS KVALITEETSEMALE NÕUSTAMISTEENUSELE.

Kutset võivad taotleda kõik karjäärinõustajad, kes vastavad kutsestandardi nõuetele. Täpsemat infot karjäärinõustaja kutse taotlemise tingimuste ja kutseeksami toimumise aja kohta leiab Karjäärinõustajate Ühingu kodulehelt www.hot.ee/kny.

3.3. Europass

Europass on uus ühtne üleeuroopaline raamistik, mille eesmärk on aidata inimestel oma oskusi ja kvalifikatsiooni paremini väljendada ning teha need kõikjal Euroopas üheselt mõistetavaks ning seeläbi lihtsustada Euroopa Liidu riikide vahel kodanike kutseoskuste ja kvalifikatsioonide tunnustamist ning teise riiki tööle asumist. Europassiga seonduvat tööd korraldab 2005.aasta maikuust Kutsekoja allüksusena Europassi Keskus.

EUROPASSI DOKUMENTIDEGA ON INIMESE OSKUSED JA TEADMISED KERGEMINI MÕISTETAVAD.

Europassi tunnusmärgi alla on koondatud viis dokumenti:

- CV
- keelepass
- õpirände tunnistus
- kutsetunnistuse lisa
- diplomilisa.

Neid dokumente on võimalik kasutada tööotsimiseks ning õppe- või koolitusprogrammidesse kandideerimiseks üle Euroopa. Europassi CVd ja keelepassi saavad kõik soovijad ise täita Europassi Keskuse koduleheküljel www.europassikeskus.ee, ülejäänud kolme dokumenti väljastavad pädevad asutused. Kindlasti tuleb meeles pidada, et Europass ei ole Euroopa Liidu kodaniku isikutunnistus.

Europassi CV on lihtne elektrooniline CV formaat, täitmise teevad lihtsaks juhendmaterjalid ning näited, mille abil on võimalik ennast ise analüüsida. Erilist tähelepanu on pööratud erinevate oskuste sõnastamisele. Eraldi on välja toodud: sotsiaalsed oskused, organisatoorsed oskused, tehnilised oskused, arvutioskused, kunstioskused, muud oskused.

Europassi CV võimaldab rõhutada mitteformaalset õppimist ja töökogemust, tuginedes arusaamal, et inimene õpib kogu elu ning kõik oskused ja teadmised ei tulene koolist, mida tõendab diplom või töökogemusest, mille eest on saadud palka. Soovi korral võib täita oma CV ka mõnes teises Euroopa Liidu ametlikus keeles. On tähtis meeles pidada, et kui soovitakse kusagile kandideerida, tuleb oma CV ise edastada, sest Europassi CV elektrooniline täitmise vorm ei ole ühendatud otse ühegi andmebaasiga.

Europassi keelepass võimaldab lihtsal moel, kuid samas täpselt ja konkreetsetl kirjeldada oma keeleoskust. Kandideerides õppima või tööle väljapoole Eestit, on oluline, et inimene hindaks oma võõrkeelteoskust adekvaatselt. Näiteks võib keeleoskus erinevates valdkondades (mõistmine, rääkimine, kirjutamine) olla väga kõikuv. Europassi keelepass on üks osa Euroopa Nõukogu väljatöötatud euroopa keelemapist. Inimesel palutakse läbi lugeda erinevate keeleoskustasemete kirjeldused ja hinnata nende põhjal enda keeleoskust kuueastmelisel skaalal.

Europassi keelepassi saab kirja panna ka erinevate võõrkeeletestide tulemused, samuti näited selle kohta, kus ja kuidas ollakse oma keeleoskust täiendanud. Europassi CV ja keelepassi väljatrükkimisel tulevad automaatselt kaasa keeleoskustasemete kirjeldused.

Europassi õpirände tunnistus on dokument, kuhu on kirja pandud kõik oskused või akadeemilised saavutused, mis inimene on omandanud mingis teises Euroopa riigis õppimise või koolituse eesmärgil viibitud ajavahemiku jooksul. See võib hõlmata näiteks semestripikkust õpet vahetusülikoolis, praktikat ettevõttes vms.

Europassi õpirände tunnistust ei täida praktilisel või vahetusprogrammis osaleja ise, seda teevad saatev ja vastuvõttev partner, näiteks ülikool või praktikabaas. Europassi õpirände tunnistusega ei kaasne kvalifikatsiooni - see on mõeldud Euroopa õppeperioodide registreerimiseks ja on alusmaterjal edasiste otsuste tegemiseks hariduse pakkujale ja tööandjale. Õpirände tunnistuse saamiseks tuleb inimesel ühendust võtta organisatsiooniga, kes teda välismaale lähetab ning paluda neil kontakteeruda Eesti Europassi Keskusega.

Europassi diplomilisa väljastatakse kõrgkoolide lõpetajatele koos diplomiga ja seal on täpselt kirjas kõik õpitulemused. Lisaks akadeemilisele õiendile sisaldab see dokument ka põhjalikku Eesti haridussüsteemi kirjeldust, mis on eriti oluline juhul, kui soovitakse õpingud jätkata mõnes teises Euroopa riigis.

Aastast 2004 väljastatakse diplomilisa soovi korral kõikidele kõrgkooli lõpetajatele (juhul, kui on õpitud uute 3+2 süsteemi õppekavade alusel) ja seda dokumenti on võimalik taotleda tagantjärele, pöördudes oma ülikooli õppeosakoda.

Europassi kutsetunnistuse lisa väljastatakse koos kutsetunnistusega ning eesmärgiga teha kutseoskuste mõistmine lihtsamaks. Kutsetunnistuse lisas on kirjas:

- kutseoskuste kirjeldus
- võimalikud ametikohad ja/või töövaldkonnad
- hindamise alused ja tõendamise vorm
- ametlikult tunnustatud viisid kutsetunnistuse saamiseks.

Kutsetunnistuse lisa ei ole personaalne dokument, vaid see on ühtne ühe kutseala konkreetsele tasemele. Juba valminud kutsetunnistuse lisad on üleval Kutsekoja koduleheküljelt www.kutsekoda.ee. Kutsetunnistuse lisa ei ole kehtiv ilma kutsetunnistusega. Kutsetunnistuse enda saamiseks tuleb sõltuvalt kutsealast sooritada eksam või esitada oskusi, teadmisi ja kogemust tõendavad dokumendid.

Europassi dokumentide kasutusvõimalused

Europassi dokumente saab kasutada, kui inimene

- otsib tööd kas Eestis või mõnes teises Euroopa riigis
- tahab kandideerida mõnda haridus- või koolitusprogrammi
- on tööandja ja tahab aru saada töötajate kvalifikatsioonidest
- on koolitaja või õppeasutuse esindaja ja soovib õiglaselt hinnata kandidaatide varasemat töö- ja õpingukogemust

- on karjäärinõustaja ja tahab saada selgemat ülevaadet inimese oskustest, teadmistest ja kompetentsidest.

Europassi dokumendid on kättesaadavad tasuta, ainult diplomilisa tagantjärele väljastamise eest võivad kõrgkoolid mõõdukat tasu küsida.

1. Ülevaade haridussüsteemist.....	3
1.1. Üldharidus.....	4
1.1.1. Alusharidus.....	4
1.1.2. Põhiharidus.....	4
1.1.3. Üldkeskharidus.....	5
1.1.4. Õppekava.....	5
1.1.5. Õppetöö korraldus.....	6
1.1.6. Õpingute katkestamine, lõpetamine ja jätkamine.....	7
1.1.7. Üldhariduskoolid.....	10
1.1.8. Üldharidussüsteemi arengukava aastateks 2007 – 2013.....	12
Õigusaktid ja strateegilised alusdokumendid.....	13
1.2. Kutseharidus.....	14
1.2.1. Kutseõppe liigid.....	14
1.2.2. Õppekava.....	16
1.2.3. Õppetöö korraldus ja praktika.....	17
1.2.4. Õpingute katkestamine, lõpetamine ja jätkamine.....	18
1.2.5. Kutseõppeasutused.....	20
1.2.6. Eesti kutseharidussüsteemi arengukava aastateks 2005-2008.....	22
Õigusaktid ja strateegilised alusdokumendid.....	23
1.3. Kõrgharidus.....	23
1.3.1. Kvalifikatsioonid.....	26
1.3.2. Õppekava.....	29
1.3.3. Õppetöö korraldus.....	29
1.3.4. Õppeasutused.....	30
1.3.5. Kõrgharidusstrateegia aastateks 2006-2015.....	35
Õigusaktid ja strateegilised alusdokumendid.....	35
1.4. Erivajadustega õppurid.....	35
1.5. Elukestev õpe.....	40
1.5.1. Täiskasvanute koolitus.....	43
1.5.2. Täiskasvanuhariduse rahastamine.....	45
1.5.3. Elukestva õppe strateegia 2005-2008.....	45
1.5.4. Mitteformaalne ja informaalne haridus.....	46
1.5.5. Huvialaharidus.....	47

1.6. EHIS ja haridusuuringud	48
1.7. Õppimistoetused	51
Õigusaktid.....	54
1.8. Haridus- ja teadusministeeriumi valitsemisala õigusaktid	54
2. Eesti tööturg	57
2.1. Tööturuinstitutsioonid	57
2.2. Tööturumeetmed ning nende osutamine	59
Tööturuteenused.....	59
2.3. Situatsioon tööturul	62
2.3.1. Tööga hõivatus.....	62
2.3.2. Töötus.....	64
2.3.3. Pikaajaline töötus.....	67
2.3.4. Noored tööturul.....	67
2.3.5. Puuetega inimesed tööturul.....	69
2.3.6. Tööpuudus ja ränne.....	71
2.3.7. Eesti tööturg rahvusvahelises perspektiivis.....	73
2.3.8. Tööturu prognoosid.....	75
3. Haridus ja tööturg käsikäes	81
3.1. Tööturu ja hariduse seosed	81
3.2. Eesti kutsete süsteem	89
3.2.1. Kutsekoda.....	89
3.2.2. Kutsenõukogu.....	90
3.2.3. Kutsestandard.....	91
3.2.4. Kutseomistamine ja kutsetunnistus.....	93
3.2.5. Kutseregister.....	94
3.2.6. Karjääriteenuste spetsialistide võimalused Eesti kutsete süsteemis.....	94
3.3. Europass	96

